

**ANADOLU ALEVÎLİĞİ İLE İLGİLİ YAZILAN
ESERLERDE KADIN ALGISI**

Hatice SULAKOĞLU

**Yüksek Lisans Tezi
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Prof. Dr. Hanifi ŞAHİN
2023
Her Hakkı Saklıdır**

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

Hatice SULAKOĞLU

ANADOLU ALEVİLİĞİ İLE İLGİLİ YAZILAN ESERLERDE
KADIN ALGISI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Hanifi ŞAHİN

ERZURUM-2023

TEZ BEYAN FORMU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum "Anadolu Aleviliği ile İlgili Yazılan Eserlerde Kadın Algısı" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Gereğini bilgilerinize arz ederim *.

- ☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin/Raporumun makale için **altı ay**, patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

26.07.2023

Hatice SULAKOĞLU

Aslı Islak İmzalıdır

*** LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi MADDE 6– (1) Lisansüstü teze ilgili **patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda**, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu **iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.**

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz **makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış** ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile **altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.**

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Graduate School of Social Sciences

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Hanifi ŞAHİN danışmanlığında, Hatice SULAKOĞLU tarafından hazırlanan bu çalışma 26/07/2023 tarihinde aşağıda isimleri yazılı jüri tarafından. Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Mehmet Zeki İŞCAN

İmza: Aslı Islak İmzalıdır

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Hanifi ŞAHİN

İmza: Aslı Islak İmzalıdır

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Adem LÖK

İmza: Aslı Islak İmzalıdır

Prof. Dr. Sait UYLAŞ

Enstitü Müdürü

Aslı Islak İmzalıdır

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR DİZİNİ	V
ÖNSÖZ.....	VI
GİRİŞ	1
I. ARAŞTIRMANIN AMACI, SINIRLARI VE METODU	1
II. ANADOLU ALEVİLİĞİ VE TEŞEKKÜL SÜRECİ	3

BİRİNCİ BÖLÜM

ANADOLU ALEVİLİĞİ LİTERATÜRÜNDE KADIN-ERKEK EŞİTLİĞİ SÖYLEMİ

1.1. ANADOLU ALEVİLİĞİNDE İNSAN	14
1.2. EŞİTLİK SÖYLEMİ BAĞLAMINDA ANADOLU ALEVİLİĞİNDE KADIN	17
1.2.1. İslamiyet Öncesi Türklerde Kadın	20
1.3. KADININ TOPLUMSAL HAYATTAKİ KONUMU	27
1.4. KADININ AİLE HAYATINDAKİ KONUMU	30
1.4.1. Alevîlik İnancında Evlilik	31
1.4.2. Alevîlik İnancında Boşanma	35
1.5. KADININ DİNÎ HAYATTAKİ KONUMU	36
1.5.1. Cem Ayinlerinde Alevî Kadını	40
1.5.2. Kadın Karşıtı Söylemin Aracı Olarak “Mum Söndü” İthamı	44

İKİNCİ BÖLÜM

ANADOLU ALEVİLİĞİ LİTERATÜRÜNDE EŞİTSİZLİK SÖYLEMİ

2.1. EŞİTSİZLİK SÖYLEMİ BAĞLAMINDA ANADOLU ALEVİLİĞİNDE KADIN	50
2.2. EŞİTSİZLİK SÖYLEMİ BAĞLAMINDA KADININ TOPLUMSAL HAYATTAKİ KONUMU	51
2.2.1. Musahiplik.....	52

2.3. EŞİTSİZLİK SÖYLEMİ BAĞLAMINDA KADININ AİLE HAYATINDAKİ KONUMU	55
2.3.1. Alevîlik İnancında Evlilik	55
2.3.2. Alevîlik İnancında Boşanma	60
2.4. EŞİTSİZLİK SÖYLEMİ BAĞLAMINDA KADININ DİNİ HAYATTAKİ KONUMU	61
2.4.1. Cem Ayinlerinde Alevî Kadını	61
SONUÇ	65
KAYNAKÇA	69
ÖZGEÇMİŞ	77

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****ANADOLU ALEVİLİĞİ İLE İLGİLİ YAZILAN ESERLERDE KADIN ALGISI****Hatice SULAKOĞLU****Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hanifi ŞAHİN****2023, 77 sayfa****Jüri: Prof. Dr. Hanifi ŞAHİN
Prof. Dr. M. Zeki İŞCAN
Dr. Öğr. Üyesi Adem LÖK**

İslam Mezhepler Tarihinin amaçlarından biri geçmişteki ve günümüzdeki İslami akımları ve inançları incelemektir. Alevîlik inancı Türkiye’de varlığını sürdüren önemli inançlardan biridir. Alevîliği diğer inançlardan ayıran önemli hususlardan biri de bu düşünce yapısının kadına olan bakış açısıdır. Çalışmamızın amacı Anadolu Alevîliği ile ilgili yazılan eserlerde kadın algısına ilişkin sunulan bilgileri tespit ve tahlil etmektir. Çalışmamız literatür taraması eksenli bir çalışma olup, her türlü öznel yargı ve değerlendirmelerden uzak bir şekilde betimleyici bir metot ile kaleme alınmıştır. Çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Anadolu Alevîliği ile ilgili yazılan eserlerde idealist kadın algısına yer verilmektedir. İkinci bölümde ise Anadolu Alevîliği ile ilgili yazılan eserlerde idealist kadın algısına eleştiriler konu edinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Alevîlik, Anadolu Alevîliği, Kadın, Alevîlikte Kadın.

ABSTRACT

MASTER THESIS

**THE PERCEPTION OF WOMEN IN THE WORKS WRITTEN ABOUT
ANATOLIAN ALEVISM**

Hatice SULAKOĞLU

Advisor: Prof. Dr. Hanifi ŞAHİN

2023, 77 pages

Jury: Prof. Dr. Hanifi ŞAHİN

Prof. Dr. M. Zeki İŞCAN

Assist. Prof. Dr. Adem LÖK

One of the aims of the History of Islamic Sects is to examine past and present Islamic movements and beliefs. The belief in Alevîsm is one of the important beliefs that continue to exist in Turkey. One of the important aspects that distinguishes Alevîsm from other faiths is the perspective of this mentality towards women. The aim of our study is to identify and analyze the information presented about the perception of women in the works written about Anatolian Alevîsm. Our study is a literature review-oriented study and has been written with a descriptive method, away from all kinds of subjective judgments and evaluations. Our work consists of two parts. In the first section, the perception of an idealist woman in the texts written about Anatolian Alevism is explained. In the second section, the criticisms against the perception of an idealist woman in the texts written about Anatolian Alevism are reflected.

Keywords: Alevîsm, Anatolian Alevism, Women, Women in Alevîsm.

KISALTMALAR DİZİNİ

Bk/bkz.	: bakınız.
c.	: cilt
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
Sad.	: Sadeleştiren
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Ter.	: Tercüme eden
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vb	: ve benzeri
Yay.	: Yayınları

ÖNSÖZ

Tarih boyunca cereyan eden siyasi, sosyal olaylar zaman ve mekan bağlamında insanların farklı düşünceleri benimsemesine neden olmuştur. İslam bünyesinde ortaya çıkan farklı görüşler ve yorumlama farklılıkları İslam Mezhepler Tarihi ilminin ortaya çıkmasını sağlamıştır. İslam Mezhepler Tarihi, İslam tarihi boyunca ortaya çıkan farklı fikirleri sebep ve sonuçları ile bizlere sunmaktadır.

Hız. Muhammed'in vefatı, akabinde dört halife döneminde yaşananlar Müslümanlar arasında bazı ayrışmaların ilk nüvelerini teşkil etmiştir. Hız. Ali'nin halife seçilememesi ve sonrasında yaşanan gelişmeler Müslümanlar arasında fikir ayrılıklarını beraberinde getirmiştir. Türklerin İslamiyet'i kabulü de gruplar arasında farklı şekillerde tezahür etmiştir. Göçebe Türkler ile yerleşik hayata geçen Türklerin İslam anlayışındaki farklılıklar günümüze kadar ulaşmıştır.

Göçebe Türkler arasında yaygın olan Anadolu Alevîliği, Türkiye'nin ve bölgenin önemli dini, kültürel bir geleneğidir. Bu geleneğin bünyesinde toplumun tüm gruplarını etkileyen ve birçok farklı boyutu olan kadın algısı da bulunmaktadır. Anadolu Alevîliği üzerine yapılan birçok çalışmada kadın konusuna önemli atıfların yapıldığı görülmektedir.

Alevilikte kadın algısı, çeşitli etkiler altında şekillenmiştir. Tarihi süreçte toplumsal, kültürel ve dini faktörler, kadının rolünü belirlemiş ve bazı değişikliklere uğratmıştır. Bu çalışmada Anadolu Alevîliği ve kadın algısı arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışacağız. Alevilikte kadının rolü, statüsü, toplumsal konumu ve etkisi gibi konuları ele alarak, kadın algısının tarih boyunca Alevilik düşüncesinde nasıl şekillendiğini ve günümüzde nasıl bir durumda olduğunu analiz edeceğiz. Aynı zamanda, Alevilikte kadının dini, toplumsal ve aile hayatındaki konumunu farklı perspektifler çerçevesinde ele alacağız.

Bu çalışma, Anadolu Alevîliği ve kadın algısı arasındaki ilişkiyi anlamak isteyen okuyuculara kaynak oluşturmayı hedeflemektedir. Umuyoruz ki bu çalışma, Alevilik üzerine yapılan araştırmalara ve kadın algısı konusundaki tartışmalara yeni bir perspektif kazandırabilir ve okuyucuların anlayışını zenginleştirebilir.

Her türlü öznel yargı ve değerlendirmelerden uzak bir şekilde hazırlanan bu çalışmanın akademik camiaya katkı sağlamasını temenni ediyorum. Çalışmamızın tüm aşamalarında tecrübelerinden istifade ettiğim başta tez danışmanım Prof. Dr. Hanifi ŞAHİN, derslerinde ve tez sürecinde ufuk açıcı yönlendirmeleriyle katkı sağlayan Prof. Dr. M. Zeki İŞCAN ve Dr. Öğr Adem LÖK hocalarıma, bu süreçte desteğini esirgemeyen eşim Ümit SULAKOĞLU ve oğlum Göktuğ SULAKOĞLU'na, eğitim hayatım boyunca desteğini esirgemeyen anneme babama ve aileme minnetle teşekkür ederim.

Erzurum-2023

Hatice SULAKOĞLU

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN AMACI, SINIRLARI VE METODU

Kadın hakları günümüzde her alanda güncelliğini koruyan meselelerden biridir. Kadının olduğu her konu araştırılmaya değerdir. Kadının sosyal hayat içindeki konumu bölgeler arası farklılık göstermektedir. Genel itibariyle kadın toplumda ikincil bir varlık olarak kodlandığı görülmektedir. Geri planda kalan kadının bu yapısının din kaynaklı olduğu düşüncesi lanse edilmiştir. Toplum nazarında kadın Adem'in omurga kemiğinden yaratılan erkekten gelen ve erkek için yaratılan bir varlıktır. Oysa ki Allah kadını bunun için yaratmamıştı. Kadın ikincil bir varlık değildi. Bu sebeple kadınlarla ilgili çalışmaların hep önemli olduğunu düşündüm.

Günümüzde kadının birçok alanda söz sahibi olması kadının dinin içindeki konumunu da sorgulanır hale getirdi. Alevîlik düşüncesinin, kadına verdiği önem açısından diğer dini yapılara, gruplara göre farklı bir noktada olduğu Alevî çevrelerce ileri sürülmektedir. Bu savın kültür kaynaklı olduğunu savunan görüşlerin yanında bunun gerçeği yansıtmadığını söyleyen, bunun sadece bir söylemden ibaret olduğunu, Alevîlikte de kadının değerli olmadığını ileri süren görüşlerin de varlığı Alevîlikte kadın konusunu, kendi kaynaklarından hareketle araştırılması gereken bir alan olarak karşımıza çıkarmıştır.

Anadolu Alevîliği, Türkiye'de belli bir oranda insanın müntesibi olduğu, bağdaştırıcı bir İslam inanç sistemi olarak görülmektedir. Kadının konumu her açıdan ele alınırken Alevî düşüncede cinsiyet eşitliği, kadının toplumda önemli bir yere sahip olması, sosyal hayatta aktif bir rol üstlenmesi ve erkekle eşit haklara sahip olması gibi konular temel değerlerden sayılmaktadır. Alevîlikte kadın, “ana” olarak özellikle saygı görür. Kadın önemlidir ve kadın hayatın özüdür.

Anadolu Alevîliğinde kadın algısının nasıl olduğuna ilişkin tartışmalar vardır. Bu tartışmalar, Alevîlikte kadın algısını nasıl etkilediği ve kadınların toplumsal hayatta ne kadar aktif olduklarına ilişkin olup, özellikle son yıllarda akademik araştırmaların da artmasıyla daha fazla gündeme gelmektedir.

Çalışmanın amacı Anadolu Alevîliği ile ilgili yazılan eserlerde kadın algısını tarafsız bir şekilde farklı görüşler ışığında sunmaktır. Kadın algısı konusunda farklı

görüşlerin bu çalışmada sunularak okuyucuya yeni bir pencere açmayı hedeflemektedir. Alevîlikte kadın üzerine yapılan çalışmalar genel itibariyle tek bir görüş ekseninde şekillendiği için çalışmamız geniş bir yelpaze sunacaktır.

Alevîlikte kadın konusunda birçok çalışma yapılmıştır. Kadın konusu zengin bir içeriğe sahiptir. Çalışma her kesim okuyucuya hitap edebilmesi için konular sınırlı tutulmuştur. İki farklı görüş eksenli çalışmamızda idealist kadın söylemi, kadının erkeklerle eşit olduğunu savunan görüşler konusunda İbrahim Bahadır'ın 'Alevî-Bektaşî Kadın Dervişler' adlı kitabından ve 'Alevî-Bektaşî İnancına Göre Kadın' adlı makalesinden, Fuat Bozkurt'un 'Alevîliğin Toplumsal Boyutları' adlı kitabından, Hüseyin Özcan'ın 'Anadolu Alevî Kültüründe Kadına Bakışın Temelleri' adlı makalesinden, Muharrem Naci Orhan'ın 'Alevîlikte Kadının Yeri' adlı makalesinden vb. çalışmalardan yararlanılmıştır. İdealist söylemi eleştiren görüşler konusunda Nimet Okan'ın 'Canların Cinsiyeti' adlı kitabından, Karin Vorhoff'un 'Söylemde ve hayatta Alevî Kadınına Kısa Bir Bakış' adlı makalesinden ve Emine Yüksel'in 'Alevî-Bektaşî Kültüründe Yaratılış Anlatıları ve Toplumsal Cinsiyet İlişkileri' adlı yüksek lisans tezinden vb. çalışmalardan yararlanılmıştır.

Bu tez çalışması, Anadolu Alevîliğinin kadın algısı üzerine odaklanacak ve Anadolu Alevîliği ile ilgili yazılan eserlerin Alevî kadınlar hakkındaki değerlendirmelerini inceleyecektir. Bu çalışmada, Anadolu Alevîliğinin kadın algısının tarihi, kültürel ve sosyolojik boyutları ele alınacak; farklı kaynaklardan elde edilen veriler kullanılarak kadın algısı üzerindeki bakış açıları sunulacaktır. Ayrıca, bu çalışma Anadolu Alevîliğinin kadın algısı konusunda tartışmaların devam ettiği bir dönemde yeni perspektiflere yer verecektir.

Anadolu Alevîliği coğrafyamızda yüzyıllardır var olan bir inanıştır. Kadın karşıtı söylemler konusunda dinler arası incelemeler yapıldığında farklılıklar arz etmesi olağandır. Ancak aynı dinin içinde var olan mezheplerde, dini gruplarda farklı bakış açılarının olması durumu daha da ilgi çekici hale getirmektedir. Anadolu Alevîliğini salt olarak ele aldığımızda bu inancın bölgeden bölgeye farklılıklar içerdiğini görürüz. Bu farklılıklar Alevîlikte kadına bakışın ortak bir temele dayandırılmasını zorlaştırmıştır. Alevîlikte kadına diğer düşüncelerden daha çok değer verildiği Alevîler tarafından ileri sürülen önemli bir iddiadır. Yapılan çalışmanın sonucunda ortaya çıkan ürünün tüm

kesimlere hitap edebilmesi için objektif, titiz ve temellendirilmiş bir çalışma yapılması gerekmektedir. Bu temellendirme için çalışmada uygulanan yöntem ve metotlar önemlidir. “Bilimsel bir disiplin olduğunu iddia eden her bilim dalının bir metoda dayanması gerekir. Metot, bilimin gelişmesine öncülük eden ve doğru bilgiye ulaşmayı sağlayan en etkili araçtır.”¹

İslam Mezhepleri Tarihi kendi yöntemleri ve disiplinleri olan bir alandır. Yapılan tanımlarda bu disiplinin amacının, yönteminin ve sınırlarının neler olduğu ifade edilmiştir. Bir tanıma göre İslam Mezhepleri Tarihi; geçmişte ve günümüzde siyasi ve itikadi gayelerle vücut bulmuş İslam düşünce ekolleri diyebileceğimiz beşeri ve toplumsal oluşumların; doğdukları ortamı, doğuş sebeplerini, teşekkül süreçlerini, fikirlerini, mensuplarını, edebiyatını, yayıldığı bölgeleri ve İslam düşüncesine katkılarını temel kaynaklardan hareketle zaman-mekân bağlamında ve fikir hadise irtibatı çerçevesinde betimleyici metotla ve tarafsız gözle inceleyen bir bilim dalıdır.²

Araştırmamızda mezhepler tarihinin; zaman-mekân bağlamı, kavram analizi, Alevîlikle ilgili yazılan eserlerde kadın olgusunun incelenmesi öznel yargılardan uzak objektif bir tutumla ele alınacaktır. Çalışmanın metodu doküman incelemidir. Konuya ilişkin yazılan eserlerdeki kadın algısıyla ilgili olan veriler derlenecek, içerik analizi ile mesele ortaya konulacaktır. ‘Alevî kavramı nedir?’, ‘Alevîlik inancı nedir?’, ‘Alevîlik inancı ile ilgili yazılan eserlerde kadının rolleri nelerdir?’, idealist söylem ve bu söyleme gelen eleştiriler Alevîliğin tarihçesiyle beraber bu konular nesnel olarak yansıtılmaya çalışılacaktır. Çalışmamızda Anadolu Alevîliği ile ilgili yazılan eserler bağlamında kadının konumu ele alınacaktır.

II. ANADOLU ALEVÎLİĞİ VE TEŞEKKÜL SÜRECİ

Alevîlik; farklı din, inanç ve kültürlerden etkilenmiş İslam dinine ait bazı unsurlarla şekillenmiş, İslam’ın alt kollarından biridir.³ Alevîliği Türkiye, Suriye, İran, Irak,

¹ Hanifi Şahin, *Şiilerin Gözüyle Sünnîler*, Mana Yayınları, İstanbul 2016, 13.

² Sönmez Kutlu, *Mezhepler Tarihine Giriş*, Dem Yayınları, İstanbul 2013, 10-11

³ Mehmet Yazıcı, *Alevîliği Anlamanın İmkânı: Alevî Değişlerinin ve Gülbanklarının Kavalcık Köyü Örneğinde Sosyolojik Analizi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2011, 414.

Bulgaristan, Yunanistan, Romanya ve Arnavutluk'ta mensupları bulunan yaygın bir dini cemaat olarak tanımlayabiliriz.⁴

Alevîlik kavramının birden fazla boyutu olduğu görülmektedir. Alevîlik genel olarak Hz. Ali'nin sulbünden gelenlerin yolu olarak tanımlanmıştır. Alevî kelimesi Arapça kökenlidir. Bu kelime sözlükte "Ali'ye mensup, Ali taraftarı, Ali'yi seven ve sayan, Ali'ye bağlı olan, Ali'ye ait ve Ali'nin soyundan gelen" gibi çeşitli anlamlar ifade etmektedir.⁵ Alevî kelimesinin çoğul hali "Alevîyye" ve "Alevîyyûn"dur. Emevîlerin son zamanlarından itibaren Hz. Ali'nin soyundan gelenler, özellikle Hasan ve Hüseyin'in neslinden olanlar için *şerîf*, *seyyid*, *emir* gibi lakapların yanında *Alevî* nisbesi de kullanılmıştır. Günümüzde bu nisbe aynı nesilden gelenler için kullanılmaya devam edilmektedir.⁶

Alevî kavramının ilk olarak 'Hz. Ali'ye ait' ya da 'Hz. Ali neslinden gelen' anlamı taşıdığı görülmektedir. Ancak zamanla yeni anlamlar kazanmış ve 'Hz. Ali taraftarları' ya da 'Hz. Ali yandaşı' olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Alevîlik, Hz. Ali ve Ehl-i beyti sevmek ve onların yolundan gitmektir. Alevî kavramı Hz. Ali'ye bağlılık hususunda birleşen dini, siyasi grupları tanımlamak için kullanılır.⁷

Günümüzde Alevîlik, bölgeden bölgeye farklılıklar içermektedir. Bunun yanında Hak-Muhammed-Ali yolunun Kırklar Meclisinde olgunlaştığı ve on iki imamla devam eden, İmam Ca'fer Sâdık'ı (ö. 148/765) rehber kabul eden, Horasan erenleriyle Anadolu'ya taşınan, Hacı Bektaşî Velî (ö. 669/1271) ve ulu ozanların deyişleriyle hayat bulan öğretinin adıdır. Bu bağlamda Alevîliğin İslam yorumlarından biri olduğu söylenebilir.⁸

Tarihi açıdan Ali soyuna dayandırılan Alevî terimi, günümüze kadar pek çok kültürün etkisi olduğu için tek bir noktaya dayalı tanıımı yapılamamaktadır. Farklı inançları ve eski medeniyetlere ait düşünceleri bağdaştırdığı düşünüldüğünde Alevîliğin köklü ve kadim bir geçmişe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Alevî kelimesinin farklı

⁴ Nazlı Gümüş, *Alevilikte Kadın: Şahkulu Sultan Dergâhı'ndaki Kadınların Alevî Kadını Algılayışı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya 2011, 10.

⁵ Kutlu, *Mezhepler Tarihine Giriş*, 15.

⁶ Ahmet Yaşar Ocak, "Alevî", *DİA*, İstanbul 1989, 369.

⁷ Harun Yıldız- Halil İbrahim Bulut, *Alevilik-Bektaşilik*, Bilimsel Araştırma Yayınları, Ankara 2001, 324.

⁸ Yıldız-Bulut, *Alevilik-Bektaşilik*, 325.

mekânlarda birbirinden bağımsız zümreleri ifade ettiği görülmektedir. Orta Asya'dan Yemen'e, Anadolu'dan Balkanlara geniş bir coğrafyada yaşayan 'Hz. Ali sevgisi' etrafında gruplaşan, kendilerine 'Alevî' denilen zümreler bulunmaktadır. Alevî olarak isimlendiren gruplar genelde aynı karakterde değildir. Yapılan çalışmalar gruplar arasında farklılıkların olduğunu ortaya koymuştur. Alevî nisbesini alan bazı mezhepler Şîîler ve Şîa içinde yer almışlardır. Bu mezheplere örnek Zeydiyye, İsnâaşeriyye gibi itidal üzerine hareket eden Şîîlerin beraberinde Beyaniyye, İsmailiyye ve Batıniyye mensupları da Alevî olarak anılmaktadır. Aynı zamanda Nusayriler ve Dürziler de Alevî terimi ile ifade edilmektedir. Bu mezheplerin arasında ciddi farklılıkların olduğu bilinmektedir. Bunun yanında *Rafîzi*, *Kızılbaş*, *Alevî*, *Alevîlik* terimleri tüm zamanlarda aynı grupları ifade etmemektedir. Nitekim XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde kullanılan *Kızılbaş* terimi ile Safevîlerin kuruluşunda kullanılan *Kızılbaş* terimi aynı anlamı taşımamaktadır. Osmanlı döneminde Alevîlik yeni bir anlam kazanmıştır, bu dönemde sapma bir inanış olarak görülen Alevîlik "düzeltilmesi, yola getirilmesi, hidayete erdirilmesi" gereken bir harekettir. Ancak Alevî inanç sistemi Türk kültürünü temsil eden önemli zenginliklerdendir.⁹ Bugün asıl Alevîler olarak anılan iki itikadi yapılanma vardır. Biri Suriye, Lübnan, Hatay yöresine var olan Nusayrîlik, diğeri de XIII. yüzyılda Anadolu'da etnik ve sosyal dini kaynaşmaların sonucu olarak zuhur eden XVI. yüzyıl Safevî propagandası ile gelişen Kızılbaşlıktır. Bu mezhebin üyeleri Osmanlı arşiv belgeleri ve vekâyinamelerinde *Kızılbaş* veya *Râfîzîler* diye geçmesine rağmen kendilerine Alevî nisbesi vermişlerdir.¹⁰ Suriye'de yaşayan Nusayriler ve Anadolu'da yaşayan Alevîler için kullanılan *Alevî* kavramı aynı özellikleri taşıyan zümreleri yansıtmamaktadır. Bu yapılanmaların inanç esasları, dini önderleri, etnik kökenleri vb. unsurları farklılıklar içermektedir.¹¹

Alevîler, 'Râfîzî, Kızılbaş' isimlendirmelerinin yanında 'Bektaşî, Torlak, Işık, Kalenderi, Haydari' gibi isimlerle de anılmıştır.¹² Günümüzde Anadolu coğrafyasında Alevîlik denilince, XIII. yüzyılda ortaya çıkan, XV-XVI. yüzyılda Safevî ve Hurufî etkilere maruz kalan, tarihi süreçte oluşan dini bir yapılan akla gelmektedir. Bu mahiyette Alevî terimi ilk olarak XIX. yüzyıldan sonra kullanılmaya başlanmış ve Cumhuriyet

⁹ Aydın Erdoğan, *Kimlik Mücadelesinde Alevîlik*, Kırmızı Yayınları, İstanbul 2007, 89-100.

¹⁰ Cahit Öztelli, *Pir Sultan'ın Dostları*, Özgür Yayınları, İstanbul 1984, 188-189.

¹¹ Yıldız-Bulut, *Alevîlik-Bektaşîlik*, 325.

¹² Mehmet Saffet Sarıkaya, *Anadolu Aleviliğinin Arka Planı*, Post Yayınevi, İstanbul 2016, 16.

döneminde umumileşmiştir.¹³ Daha öncesinde bu toplumsal yapıya isim olarak *Kızılbaş*, *Râfîzî* kavramları verilmiştir.¹⁴ Çalışmamızda Anadolu'da yaşayan Alevîler konu edilmiştir.

Anadolu Alevîliği ile ilgili eserlerin kadına bakış açılarına yer vermeden önce Alevîliğin tarihsel ve kültürel boyutunun bu algıların oluşma sebeplerini anlamada etkili bir faktör olduğu için tarihsel ve kültürel boyutlarıyla Anadolu Alevîliğine değinmek gerekir.

Alevîlik inancının tarihi, dünya tarihindeki birçok olgu gibi kökü uzun yıllara dayanan bir sürecin ürünüdür. Bu süreç heterojen toplumsal yapının ürünüdür. Uzun ve belli bir kronolojik boyutta, belli bir mekanda bazen çok yavaş olsa da değişime uğrayarak günümüze gelmiştir.

Anadolu Alevîliği, Anadolu'da Alevî kültürünü yaşayan üyelerinin benimsediği bir kol olarak kabul edilmektedir. Tarihi bakış açısıyla Anadolu Alevîliği, Türkler arasında İslam'ın ilk yayıldığı dönemlerde ortaya çıkmış ve Anadolu'nun farklı bölgelerinde kültürel, dini ve etnik çeşitlilikten yararlanarak günümüze gelmiştir. Alevîlik inancının tarihsel başlangıcı kesinlik ifade etmemekle birlikte ilk ortaya çıkış şekli Türklerin İslamiyet'le tanışması ile başlamıştır. Orta Asya'da yaşayan Türklerin İslamiyet'ten önceki yaşamlarında ekonomik ve sosyo-kültürel yapıları arasında farklılıklar bulunmaktadır. Türk topluluklarını göçebe Türkler ve yerleşik hayata geçen Türkler olarak incelememiz, çalışmamız açısından daha sonraki süreçlerin anlaşılması adına faydalı olacaktır. Yerleşik hayata geçen gruplar ile göçebe grupları günümüzdeki şehirli köylü ilişkisine benzetebiliriz. Köylü gruplar, şehirlilere göre daha geride kalmış, cahil gruplar olduğu, şehirlilerin ise aydın olduğu düşüncesi günümüzde hala bulunmaktadır. O dönemde de yerleşik hayata geçen Türkler gelişmiş bir kültür seviyesine sahip iken göçebe Türklerin şifahi bir kültüre sahip olması onları sosyal yaşamlarında farklılıkların yaşanmasına sebep oluyordu. Bu farklılıklardan birisi de onların İslami anlayış ve algılayışlarına yansımasıdır.¹⁵ Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya göçlerinin

¹³ Sarıkaya, *Anadolu Aleviliğinin Arka Planı*, 16.

¹⁴ Erdoğan, *Kimlik Mücadelesinde Alevilik*, 95-100.

¹⁵ Hüseyin Özcan, "Anadolu Alevî Kültüründe Kadına Bakışın Temelleri", *Uluslararası Asya ve Afrika Çalışmaları Kongresi* (ICANAS 38), 2007. https://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/huseyin_ozcan_anadolu_alevi_kulturu_kadina_bakis_temeller.pdf

yoğunlaştığı tarih olan XIII. yüzyılın Alevî düşüncesinin oluşumunda etkilerinin olduğunu söyleyebiliriz.

Göçebe Türklerin yaşam biçimi Sünnî Müslümanlığın yükümlülüklerini yerine getirmeye elverişli değildir. Devam eden göç dalgaları sebebiyle de eski dinleri ile ilişkilerini sürdürmüşlerdir. Okuma yazma bilmeyen göçebe Türkler İslam'ın inanç esaslarını ve ilkelerini tam anlamıyla kavrayamamıştır. Şehirli halkın kabul ettiği kitabı bir İslam iken, göçebe Türkler eski inançlarının etkisinde kalarak halk İslam'ı diyebileceğimiz bir inanış tarzını yaşamışlardır. Göçebe Türklerin yaşam tarzı beş vakit namaz, abdest gibi İslam kurallarını yaşamaya uygun ortam ve uygun bir zaman bulmalarına olanak sağlamamış, bu sebeple İslam'ı tam manasıyla yaşayamamışlardır.¹⁶ Şamanizm, Budizm, Zerdüştlük ve Maniheizm gibi dinlerin etkisinde olan inançlar, Anadolu Alevîliğinin İslamiyet'ten sonraki inanç yapısını şekillendirmiştir.¹⁷

İslam'ın temel inanç esasları ile Türklerin İslam öncesi inançlarının birbirine benzer unsurlar içermesi Türklerin İslam'ı kabul etmesinde dönem şartlarının yanında asıl etkili olan faktördür. Yeni bir din ile tanışan topluluklar eski inanışlarını, alışkanlıklarını, tabularını ve kültürlerini bırakmaları mümkün olmayan bir olgudur. Bu sebeple eski inanca ait bazı öğeler yeni dini yaşarken de etkisini sürdürmüştür. Netice itibarıyla İslamiyet'e topluluklar halinde giren göçebe Türkler bazı eski inanışlarını terk etmemiş ve bunları İslamiyet ile yeni bir kimlik kazandırarak korumuşlardır. Türkmenlerin bu davranışı yeni gizemci, mistik akımların doğmasına zemin hazırlamıştır. Burada göçebe Türklerin İslam'ı öğrendikleri kişilerin, yapıların da önemi büyüktür. Göçebe Türklerin İslam anlayışları Yesevilik, Vefailik, Haydarilik ve Kalenderilik gibi sufi karakterli yapılanmaların içerisinde devam etmiştir.¹⁸

Bu tarikatların göçebe Türklerin İslam anlayışında önemli olmasının sebebi, tarikat dervişleri tarafından İslam'ın bu gruplara öğretilmesidir. Tarikat dervişleri heterodoks ve gizemci dervişler olarak anılmaktadır. Heterodoksi, kabul edilmiş mevcut din anlayışına, ortodoksiye tezat bir din anlayışını ifade eder. Dervişler İslam'ı göçebe ve yarı göçebe

¹⁶ Fuat Bozkurt, *Alevîliğin Toplumsal Boyutları*, Tekin Yayınları, İstanbul 1993, 17.

¹⁷ İlyas Üzümlü, *Günümüz Aleviliği*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), İstanbul 1997, 17.

¹⁸ Hüseyin Özcan, "Asya Topluluklarını Etkileyen Alevi Bektaşî Kültüründe İnsanın Değeri", *I. Uluslararası Asya Felsefe Derneği Sempozyumu*, İstanbul 2005. https://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/huseyin_ozcan_alevi_bektasi_kulturu_asya_toplumlari.pdf

Türklere anlatabilmek için onların anlayabileceği bir dil ile yaklaşmış, bu gruplara uygun eski inançlarıyla bağlantılı bir İslam yorumu sunmuşlardır.¹⁹ Nitekim Ahmed Yesevi, Türkistan’da İslamiyet’i Türklere anlatırken göçebe ya da köylü Türklerin anlayabilmesi için sade bir dil ve anlatım kullanmıştır. Burada çevrenin etkisinde kalmıştır.²⁰

Yine bu dervişlerin İslam yorumlarında kendi kültürel seviyeleri de etkili olmuştur. İslamiyet’e kendi bakış açılarıyla bakmışlar ve göçebe Türklere de böyle aktarmışlardır. Bu toplulukların İslam ile İslam öncesi inanışlarının arasında kaldıklarını görürüz. Ne tam manasıyla İslam’ı benimsemişlerdir ne de tam manasıyla eski inanışlarından kopabilmişlerdir. İslamiyet’i öğrenme ve kabullenme konusunda samimi bir duruşa sahip olsalar da yeni dini tam mahiyetiyle hayatlarına sosyal şartların etkisi de olsa yansıtamamışlardır.²¹

İslamlaşma sürecinde kazanılan zaferler ve yapılan fetihler İslamiyet’in kabul ve yayılma sürecini hızlandırmıştır. Bu süreçte de köylü ve şehirli Türkler arasında yayılım hızının aynı olmadığı görülmektedir.²² Burada yine eski inançlardan kopamama ve yeni dini tam olarak idrak edememeleri bu süreci uzatmıştır. Gizemci ve heterodoks dervişlerin Türklerin İslamiyet’i kabul etmelerinde etkili olduğunu daha önce belirtmiştik. Ahmed Yesevi, Arslan Baba, Korkut Ata gibi Türkmen babaları bu süreci hızlandıranların başında gelir. Burada İslam’ın köylüler ve şehirliiler arasında yayılma şekline bakarsak Sünnî İslam ve heterodoks İslam karşımıza çıkmaktadır. Şifahi kültür ve yorumun etkili olduğu Alevî eğilimli derviş ve babaların yaydığı İslam içerisinde yaptıkları propaganda faaliyetleri neticesinde Şîî ve Şîîlikten etkilenen akımlara ait unsurlarında Alevîlikte etkili olduğu görülmekteydi. Burada Alevîleri Sünnî İslam’dan ayıran önemli nedenlerden biri olarak İslamiyet’in birçok öğesinin İslam’ın ilk muhatabı Araplardan değil İslam dinini sonradan tanıyan Acemlerden almalarıdır.²³

Yeni bir din ile tanışma önemli bir hadisedir. Yeni dinin tam manasıyla idrak edilebilmesi ve uygulanabilmesi için birden çok unsurun etkili olduğunu görürüz. Dini doğru anlayabilmek için sistemli bir çalışma gereklidir. Göçebe Türklerin bu sistemli

¹⁹ Ali Yaman, *Alevilik Nedir?*, Şahkulu Sultan Külliyesi Hilmi Dede Baba Araştırma Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, 41-42.

²⁰ Bozkurt, *Aleviliğin Toplumsal Boyutları*, 18.

²¹ M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1981, 61-97; Ocak, *Türkler, Türkiye ve İslam*, İletişim Yayınları, İstanbul 1999, 77-78.

²² Sönmez Kutlu, *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri*, TDV. Yayınları, Ankara 2000, 150.

²³ Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 61-76.

çalışmayı tam olarak gerçekleştiremediği yapılan çalışmalarda ve tarihsel boyutunu incelediğimizde görüyoruz. Bu açıdan göçebe toplulukların İslamiyet'i kabulü alışık oldukları tarzda mistik usullerle gerçekleşmiştir.²⁴

Anadolu coğrafyasında Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde devlete karşı pek çok toplumsal hareket ya da isyan meydana gelmiştir. Bunlardan bizim için önem arz eden hareket, Sünnî İslam dışı çevreleri etrafında toplayarak etkileri günümüze kadar devam edecek büyük kitlesel inanç hareketlerine dönüşen 1239-1240 yolunda gerçekleşen Babai Hareketi'dir.²⁵ Selçuklu devletine karşı çıkan Babai Hareketi Anadolu tarihinde meydana gelmiş en kapsamlı en büyük ayaklanmalardan biridir. Aynı zamanda bu hareket Alevîlik tarihi açısından önemli hadiselerden biridir. XII. yüzyılda siyasi bir hareket olarak gerçekleşen Babai hareketinin dini bir kisvesi de bulunmaktadır. Babai hareketi ile birlikte Alevîlik inancında birtakım farklılıklar yaşanmıştır. Bu hareket bazı tasavvufî akımlardan etkilenmiştir. Bazı tarihçilere göre isyana katılan gruplar sebebiyle bu hareketin dini yönü ön plana çıkmıştır. Ancak isyanın ortaya çıkışının asıl sebebi Selçuklu yönetimi ile Türkmen tabakaları arasında yaşanan siyasi ve sosyal olaylar etkilidir. Türkmen boylarının uğradığı haksızlıklar bu hareketin özünü oluşturmuştur. Moğol istilasından kaçan Türkmenler Anadolu'da toprak rejimlerinin bozulmasıyla hayvanlar için otlak ve kışlak bulamama sorunuyla karşı karşıya kalmışlardır. Bu da hareketi desteklemelerinin sebeplerinden biridir. Ancak netice itibarıyla isyan başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Babai hareketi sonraki süreçlerde Bektaşîlik ve Kızılbaşlık olarak ikili oluşuma ortam hazırlamıştır.²⁶

Anadolu Alevîliği XV. yüzyıl sonrasında Hurufilikten etkilenmiştir ve XVI. yüzyıl başlarından itibaren de Safevi propagandası ile on iki imamlı Şîî etkilere maruz kalmıştır. Bu etkilenmeler Anadolu Alevîliğini ile Osmanlı merkezi yönetimini ideolojisinin karşısında bırakmıştır. Aleviler, Osmanlı döneminde Kızılbaşlar ve Rafizi şeklinde anılmalarına sebep olmuştur.²⁷

Alevîlerin merkezi yönetime karşı cephe almasında Babai Hareketinin uzun süreli etkileri belirleyici olmuştur. Anadolu Alevîliğinin tarihi safhalarına baktığımızda birçok

²⁴ Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 61-76.

²⁵ Ocak, "Babailer İsyanından Kızılbaşlığa: Anadolu'da İslâm Heterodoksisinin Doğuş ve Gelişim Tarihine Kısa Bir Bakış", *Belleten*, c. XIV, sayı: 239, Ankara 2000, 136.

²⁶ Bozkurt, *Alevîliğin Toplumsal Boyutları*, 30.

²⁷ Murat Okan, *Türkiye'de Alevilik*, İmge Kitabevi, Ankara 2004, 58.

siyasi ve sosyal olayın yaşandığını ve bu inancın oluşmasında bazı eski inanışları ve tasavvufi yorumların etkili olduğunu görürüz.

Anadolu Alevîliğinde kadın algısının daha iyi anlaşılabilmesi için inancın kültürel boyutunu yer vermek çalışmanın amacına ulaşması açısından önemlidir. Kadın ve erkek figürlerinin roller konusunda toplum tarafından belirlenmiş birtakım sorumlulukları vardır. Toplum tarafından belirlenen ön kabuller ve yargılar, toplumsal cinsiyetçilikle alakalıdır. Kültür tarafından verilen kadın ve erkeğe dair roller, simgeler dinlerin ve kültürlerin yüzyıllar boyunca birikimini yaptığı geleneklerin, göreneklerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Alevîlik anlayışı zengin bir kültür birikimin ürünüdür. Sosyolojiden felsefeye, edebiyattan folklorla kadar birçok bilim için materyalin, bu kültür birikiminin içerisinde mevcut olduğunu görmekteyiz.

Türklerin İslamiyet'i kabulü ile başlayan Alevîlik inancı göçebe ve yarı göçebe Türklerin arasında ortaya çıkmış, tarihi süreç içerisinde öncelikle Moğol istilasının etkisiyle İran ve Horasan güzergâhından Anadolu'ya taşınmıştır. Bu güzergâh kültürel etkileri açısından önemlidir. Mistik karakterli akımlardan etkilenen Alevîlik Anadolu'da cereyan eden Babai Hareketiyle birlikte *Rum Abdalları* denilen aslında Bektaşîliğin temelini atan kişilerin etkisiyle farklılaşmıştır.²⁸

Alevîlik, İslamlaşma sürecinde Hurufî ve Şîî Türklerin İslamiyet'i kabulü ile başlayan süreçte göçebe ve yarı göçebe kesimlerin anlayışı olarak ortaya çıkmıştır. Alevîlik, Anadolu'ya taşındıktan sonra kültürlerinde etkili olan Hurufî ve Şîî etkilerin yanında, Babai Hareketi ile başlayan yeni dönemde Türkmen Babaları sayesinde eski inanışlarıyla olan bağlantılarını kesmek zorunda kalmamışlardır.²⁹

Tarih boyunca birçok kültüre ev sahipliği yapan Anadolu, doğu ile batı arasında hem doğunun hem de batının kültür izlerini taşımış, bir nevi beşik rolü üstlenmiştir. Alevîliği anlayabilmek için etkilendiği kültürleri ve tarihi süreç de meydana gelen olayları göz önünde bulundurmak gerekir. Hz. Ali'ye duyulan büyük sevginin arkasında

²⁸ Paul Wittek, *Menteşe Beyliği 13-15 İnci Asırda Garbi Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik*, TTK Yayınları, Ankara 1986, 14.

²⁹ Hüseyin Özcan, "*Tarihi, Kültürel, Folklorik ve Aktüel Boyutlarıyla Alevilik*", Abant Platformu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur, İstanbul 2007. https://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/huseyin_ozcan_sosyokulturel_boyutlariyla_alevilik.pdf.

Türk kültüründe var olan yiğitlik ve alplık düşüncesinin Hz. Ali'nin kahramanlığıyla bağdaştırılması vardır. Hz. Ali'nin kazandığı zaferler ve Türkler için yiğit bir kişi oluşu onun Türklerin sevgisinin muhatabı olmasını sağlamış ve bu edebi türlerine yansımış onun cesareti ile ilgili eserler verilmiştir. Dinin kaynaklarına bakıldığında Kur'an ve sünnette Hz. Peygamber'in ailesine sevgi beslenilmesi istendiği için buna karşılık Hz. Muhammed'in 'Nimetleriyle sizi beslediği için Allah'ı sevin, beni de Allah sevgisi için sevin, Ehl-i beytimi de benim sevgim için sevin.' şeklindeki hadisiyle başta Hz. Ali olmak üzere Ehl-i beyte karşı duyulan sevgi kutsallık kazanmıştır. Öğretilerini bu sevgiye dayandıran Alevîlik anlayışını etkileyen sufilerden biri olan Hacı Bektaşî Velî Anadolu'da karışıklıkların olduğu bir zamanda ortaya çıkmış ve halkın sıkıntı içerisinde olduğu bu dönemde onların bir nevi ruhlarına hitap ederek dini duygularını harekete geçirmiş hoşgörülü bir anlayış içerisinde halkın gönlünde yer edinmiştir.³⁰

Alevî düşüncesinin özünü hoşgörü oluşturmaktadır. Bu hoşgörü bakıştan dolayı birçok anlayışın içinde meczolmasını sağlamıştır. Alevîlik inancına baktığımızda dinin yükümlülükleri de daha çok şifahi yolla ulaşmıştır. Halk Müslümanlığı olarak adlandırılmasından anlaşılacağı üzere insana, duygularına hitap etmiştir. İnsanlara mükellef değil can gözüyle bakmışlardır. Bu anlayışın en yaygın şekilde işlendiği edebi ürün şiiirdir. Alevî toplulukları arasında okunan nefeslerle ilâhi bir boyut kazanan bu şiirler günümüze kadar soluğunu devam ettirerek gelmiştir. Zengin, etkili ve güçlü bir edebiyata sahip olan Alevîlik, bu özelliğiyle diğer inançlardan ayrılmış ve bugüne gelmeyi başarmıştır. Bu bakış açısıyla yetişen şairler sazlarıyla, bağlamalarıyla bu anlayışlarını aktarmışlar ve bu kültürün en zengin örneklerini sunmuşlardır. Alevî inancının özünü teşkil eden zengin muhtevalı bu şiirler Türk Halk Şiiri içinde Türk Tasavvuf Edebiyatı ve Türk Aşık Edebiyatı'nın özelliklerinin harmanlanması açısından ortaya çıkan yeni bir tür, kendine özgü bir anlayıştır. Alevîlik inancının zihniyeti, eserleri, öğretileri şifahi bir kültürle iletilen Alevîlik inancının yazılı kaynaklarını incelediğimizde elimizde bulunan Buyruk ve Hacı Bektâşi Velî'ye nispet edilen eserler dışında da verilerin kesin bir bilgi özelliği taşımadığını görürüz. Alevîlik inancı ile ilgili bize zengin bir bilgi yelpazesini Alevî halk şairlerinin seslendirdiği Alevî şiirleri sunmuştur. Bu şiirler Alevîlikle ilgili usulleri, ritüelleri, adap ve erkânı konu edinmiş ve toplulukların şiir

³⁰ Özcan, *Tarihi, Kültürel, Folklorik ve Aktüel Boyutlarıyla Alevilik*.

yoluyla bunları öğrenmesini sağlamıştır. Şifahi kültürle nesiller boyu tanışık olan halk bu şiirleri benimsemeye zorluk çekmemiştir. Şairler asırlar boyunca şiirleriyle halkın nabzını canlı tutmuştur. Pir Sultan (XVI. yüzyıl) Abdal'ın;

“Dört şey vardır karındaşa çok lâzım,
Bir ilim, bir kelâm, bir nefes, bir saz”³¹

Şeklindeki hitabı ile; XVI. yüzyıl Alevî teolojisinin karizmatik temsilcisi Şah Hataî (ö. 930/1524)'nin;

“Bir kandilden bir kandile atıldım
Turab oldum yeryüzüne saçıldım
Bir zaman Hak idim Hak ile kaldım
Gönlüme od düştü yandım da geldim”³²

dörtlüğü Alevî anlayışın estetik bir zirvede sözünü düşünce meclisine aktarmasıdır. Alevîlikte söz, edebî, sanatsal alanda kalmamış, sosyal-düşünsel bir ifadeye dönüşmüştür. Bu çerçeveden bakıldığında müzik ve şiir Alevîlik inancının iki etkili iletişim aracıdır. Âşıkların topluma aktardığı inancın insanı, yaşamı, inancı, toplumu analizi olmuştur. Tarihi süreç içerisinde âşıklık geleneğinin gelişimine söz kadar müzik de katkıda bulunmuştur.

Alevî öğretisi, Türk edebiyatını, kültürünü ve sosyal hayatında önemli bir yere sahiptir. Bu düşünce, Türk inançları, adetleri, gelenekleri, görenekleri içinde yer almış ve zamanla yayılarak kitlelerin ilgisini çekmiştir. Bu etkiyle, Alevî düşüncesinin mensupları, kendilerine özgü bir hayat tarzı, inanç sistemi ve felsefe oluşturmuştur. Böylece, toplumsal bir grup haline gelmişlerdir. Geniş bir hoşgörüyü dayanan öğretisi bu özelliği sayesinde birçok farklı düşünceyi içinde barındırmıştır. Anadolu'da bulunan Kalenderî, Haydari ve diğer tasavvufî gruplar zaman içinde Alevîlik düşüncesine katılmıştır. Günümüzde Anadolu'da yaşayan Alevî, Bektaşî, Tahtacı, Kızılbaş, Çepni ve diğer topluluklar, inanç ve değerler açısından birbirlerine benzedikleri görülmektedir.³³

Bu gruplar, ülkenin ve kendi içinde bulundukları sosyal şartlar doğrultusunda kendi anlayışlarını oluşturmuşlardır ve zamanla farklı düşünceler, görüşler ve uygulamalar

³¹ Cahit Öztelli, *Pir Sultan Abda1*, Özgür Yayınları, İstanbul 2004, 354-355.

³² İsmail Özmen, *Alevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, II, 155.

³³ Özcan, “*Tarihi, Kültürel, Folklorik ve Aktüel Boyutlarıyla Alevilik*”.

yaygınlaşmıştır. Alevî topluluğu etnik, inanç ve kültürel değerler açısından birbirine tamamen benzeyen bir topluluk değildir. Anadolu Alevîliği içinde bölgeden bölgeye farklılıkların olduğunu görürüz. Farklılıkların temelinde etnik farklılıklar, bölgesel bakış açıları ve uygulamalarda çeşitliliğe neden olan farklı ocaklara bağlılık, sözlü kültürle geleneklerin aktarımı gibi nedenlerin yer aldığı görülmektedir. Farklılıkların ortaya çıkmasında en büyük etken, bu anlayışın yazılı kaynaklarının yeterince yaygın olmaması ve sözlü kültürle nesiller arasında aktarımın yapılmasıdır.³⁴

Alevî düşüncesi senkretik bir yapı arz eder. İslam içinde vuku bulmuş bütün heterodoks yorumlar gibi bu yapıyı içinde barındırmıştır. Orta Asya'dan Balkanlara, 10. yüzyıldan zamanımıza Alevîlik inancı birçok inanca, kültüre, olaya şahitlik etmiştir. Şahitlik ettiği bu öğeler Alevîlik inancını etkilemiştir. Alevîlik inancı sistematik, kitabi bir inanç olmadığı için, sözlü kültüre sahip oluşu onun farklı unsurlardan daha kolay etkilenebilir hale getirmiştir. Özellikle bu inanç için değinilmesi gereken diğer bir nokta, bu inancın gizli bir toplulukta var oluşudur. Topluluğun gizliliği, Alevîlik hakkında net kavramlar kullanılmasını engellemiş, onun mistik ve sembolize bir inanç olmasını sağlamıştır. Alevîlik, kavramlarını bazı sembollerle ifade eder. Bütün tarihi safhaları ele alındığında genel olarak Alevî teolojisinin açık ve serbestçe kendilerini ifade edemediği söylenebilir. Öyle ki bu durum Alevîliğin grup dışındakilerin anlamayacağı bir din ve terimlerle ifade edilir hale gelmesine neden olmuştur.

Alevî gruplar ortak geçmişlerine dair inançlarını tarih boyunca taşıdıkları geleneklerin ana motiflerini şiir ve müzikle korumuşlardır. İbadetleri esnasında yapılan müzikli ritüel bu özelliklerini korumalarını sağlamıştır. Müzikli etkinlikler ahlaki kurallarının nesilden nesile aktarımını da sağlamıştır. Sözlü kültürel yapı Alevîliğin en önemli özelliğidir.

³⁴ Özcan, “*Tarihi, Kültürel, Folklorik ve Aktüel Boyutlarıyla Alevilik*”.

BİRİNCİ BÖLÜM

ANADOLU ALEVİLİĞİ LİTERATÜRÜNDE KADIN-ERKEK EŞİTLİĞİ SÖYLEMİ

1.1. ANADOLU ALEVİLİĞİNDE İNSAN

Alevî-Bektaşîlerin insana bakışı, kadına olan bakışlarını da ortaya koymaktadır. Tanrının insanda tecelli ettiği inancı, Alevîlikte her insana aynı sevgi ve saygının gösterilmesi gerekliliğini ön plana çıkarmıştır.³⁵ Alevîlikte kadın ve erkekten önce *can* kavramı gelir. Kişinin cinsiyetine göre bakılmaz. Cemaatin bireyleri cinsiyetlere göre değil, kişilerin niteliklerine göre değerlendirilip, dini statü içerisindeki konumları buna göre belirlenmektedir.

Alevî düşüncesinde Tanrı herkese eşit mesafededir. İnsan kavramı kadın-erkek herkesi kapsamaktadır. İnsan, yaratıcının en mükemmel, en eksiksiz, en üstün yaratma kudretinin tezahürüdür. İnsan eşrefi mahlûkat yani yaratılmışların en şerefliisidir. Kaygusuz Abdal (ö.848/144) ‘Hakk’ı ister isen Âdem’de ara- Irak’ta Mekke’de Hacda değildir’ dizesinde Allah’ın uzakta değil insanın özünde olduğunu savunur. İnsan yaratılanların içerisinde geçici olmayan, ezeli ve sonu olmayandır. Kur’an da insanı ‘ahsen-i takvim’, en güzel yaratılış şeklinde nitelendirilmektedir, Allah Teâla insanı yarattığında meleklerle, insanı yeryüzünün halifesi olarak yarattığını ve yeryüzündeki her şeyi insan için yarattığını söylemiştir. Bu şeref insana aittir. Alevîlik düşüncesine göre de insan ‘okunacak en büyük ve kutsal kitaptır.’³⁶

Alevî yazılı kaynaklarından olan *Buyruk*’ta İmam-ı Ca’fer’in ‘İnsanlar tarağın dişleri gibi eşittir.’³⁷ sözüne, öğretinin tüm insanlara eşit mesafede yaklaşması gerektiği için atıf yapılmaktadır.

Alevîlerin dini ritüellerine bakıldığında cinsiyet ayrımının olmadığı, üst bir makam olarak insan kavramının merkezde yer aldığı ve bu vasıfla meydana girdikleri görülür.

³⁵ Belkıs Temren, “Bektaşî ve Alevî Kültüründe Kadın”, I. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, Ankara 1999, 318-319; Karin Vorhoff, “Söylemde ve Hayatta Alevî Kadınına Kısa Bir Bakış”, *Tarihî ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye’de Aleviler, Bektaşîler, Nusayrîler Sempozyumu*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1999, 251-263.

³⁶ Özcan, *Asya Toplumlarını Etkileyen Alevî Bektaşî Kültüründe İnsanın Değeri*.

³⁷ Cafer-i Sadık, *Buyruk*, Ayyıldız Yayınları, Ankara 1994, 320.

Alevî toplantılarında kadın-erkek kavramı yerine insan kavramı kullanıldığı görülmektedir. İnsana ‘can’ ifadesiyle hitap edilir. ‘Can’, ‘canlar’, ‘erenler’ ifadesi tek bir cinse hitap etmez, iki cinsi de kapsamaktadır. İki cinsi kapsayan ortak bir söylemdir.³⁸ Alevîler ibadet mekânlarında meydana girerken, erkek- kadın her ikisi de kişiliği ile meydana girmez.³⁹ İnsan ibadet halindeyken tanrının huzurundadır. Tanrı’nın gözünde insan, zaten kendinden meydana gelen, bedeninden çıkan ruh yani can olarak bulunmaktadır.

Alevî düşüncesinde, topluluğa bağlı insanlar can kavramıyla herhangi bir cinsi ifade etmez. Can kavramından kasıt bedenden ziyade insanın içindeki ruhtur. Beden elbisedir, esas olan içindeki ruhtur. ‘Ölürse ten ölür, canlar ölesi değil’ derken Alevî inancında tenin, canın elbisesi olarak algılandığı gösterilmektedir. Dünyevi olan tendir, can Hak katına gidip gelen ruh olarak kabul edilir. Yani yaratıcının gözünde insan cinsiyetsiz bir varlıktır. Alevîlik için asıl olan dış görüntü değildir, insanın içi önemlidir. Cinsiyet ayrımı tende değil candadır. Tanrının insana verdiği bedenden öncede insan ruh olarak vardır. İlk yaratıldığında insan dünyaya gelmeden bir ruhtu ve dünyadan ayrılırken de yine ona bir ruh olarak dönecektir. Bahadır’a göre Hak ehlinden Murtazaoğlu’nun “*Gerçek Alem-i manada olmaz cinsi tayin eylemek... Cümle vahid ruh olup ruhi revanımsan benim*” dizelerinde vermek istediği mesaj da bulur. Gerçek âlemde cinsiyet belirlemek olmaz; esas olanın ruh olduğunu söylemektedir.⁴⁰

Bu bağlamda Alevî düşüncesini daha iyi anlayabilmek adına Alevîlik literatüründe yer alan *üryan* kavramına da değinmek gerekmektedir. Bu kavram Alevîlikte zaman zaman yanlış anlaşılmaktadır. ‘Üryan püryan olmak’ deyimini bazı çevrelerde yanlış yorumlamalara tabi tutulmuştur. ‘Üryan olmak’ deyimini ilk akla gelinen anlamıyla çıplak olmak anlamına gelmeyip buradaki üryanlık dünyevi şeylerden arınmak, nefsin isteklerinden soyunmak, gerçek âlemde can olmak manasını taşımaktadır. Üryan bedenden kurtulup ruh olmak, ruh ile bulunmaktır. Düşünceye göre et ve kemik insan vücudunun elbisesi olarak düşünülmemektedir. Üryanlık öze dönüş, içe dönme faaliyetidir.⁴¹

³⁸ Özcan, *Asya Toplumlarını Etkileyen Alevi Bektaşî Kültüründe İnsanın Değeri*.

³⁹ Temren, *Bektaşî ve Alevi Kültüründe Kadın*, 317.

⁴⁰ İbrahim Bahadır, “Alevi Bektaşî İnancına Göre Kadın”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 10(12), Ankara 2004, 14.

⁴¹ Bahadır, “Alevi Bektaşî İnancına Göre Kadın”, 14.

Üryan cemleri birçok Alevî zümresinde yapılmaktadır. Balkanlar ve Anadolu'nun bazı bölgelerinde yapılan üryan cemleri, Malatya-Adıyaman bölgesinde çok yakın zamana kadar yapılmaktaydı.⁴²

Dede Ali Ayabek, bu cemleri şu ifadelerle anlatmıştır:

Bu cemler normal cemlerden oldukça farklı olup, bunlarda Alevî inancından olsa da herkes alınmamaktadır. Bu cemlere katılmak için ocak hizmetlerinin içinde pişmiş; dört kapı kırk makam hizmetlerini eksiksiz yürütmeyi ve yerine getirmeyi hak etmiş kendisini hak yoluna adanmış sır saklamayı bilen; ehli kamil, dünya nimetlerinden elini eteğini çekmiş; Hak adına gören, Hak adına karar veren, kadın-erkek fark gözetmeksizin sırrı hakikat kapısına gelmiş insan olmak gereklidir. Bunlar sırrı üryan cemleri yaparlar; bu cemlere herkes giremez, sadece çok özel seçilmiş belli bir zümreye aittir. Bu cemde kadın-erkek karışıktır, belirtilen mertebeye ulaşanlar katılırlar ve diğer cemlerin tersine her hizmeti bütün katılanlar yaparlar. Bu cemlere katılanların hepsi pir, hepsi mürşit olup herkes 12 hizmeti birlikte yaparlar. Bu cemlere katılan kadınlar kendi aralarında pirlik görevini yerine getirmektedir. Kadın-erkek, boyundan yakasız ayaklara kadar olan beyaz elbise giyerler.⁴³

Burada giyilen elbiselerin kefeni sembolize ettiğini düşünmek mümkündür. Çünkü üryan olmak için dünyevi isteklerden arınmalı ve dünyaya ait olan her şeyden sıyrılmak gerekmektedir. Yakasız gömlek giyilmesi benzer şekilde kefeni çağrıştırmaktadır. Üryan kavramı çıplaklık manasını taşımaktan ziyade, kişinin ruha dönmesini sağlama, dünyevi şeylerden vazgeçmesidir.

Alevî toplumlarında aile, sosyal ve dinsel yaşamlarında kadın ve erkeğe dair cinsiyetçi bir ayrım yapılmamaktadır. Erkeğin olduğu her yerde kadın da vardır. Kadın-erkek toplumun her alanında eşittir. Kadın Hakk'ın nurudur. Evde çocuklar arasında ayrım yapılmaz. Evlilikte kadın erkek hakları eşittir.⁴⁴ Alevîlikte esas olan insandır. Cinsiyet önemli değildir.

⁴² Bahadır, "Alevî Bektaşî İnancına Göre Kadın", 15.

⁴³ Bahadır, "Alevî Bektaşî İnancına Göre Kadın", 16.

⁴⁴ Gümüş, *Alevîlikte Kadın: Şahkulu Sultan Dergâhındaki Kadınların Alevî Kadını Algılayışı*, 17.

1.2. EŞİTLİK SÖYLEMİ BAĞLAMINDA ANADOLU ALEVİLİĞİNDE KADIN

Dinler ve inançlar insanla alakalı her konuyu kendi görüşüyle etkilemekte, kendi felsefeleriyle ve öğretilerine bağlı olarak toplum içi ilişkilerini belirlemektedir.⁴⁵ Günümüzde kadına verilen haklar dünyada ve ülkemizde gelişmişliğin bir ölçütü haline gelmiştir. Toplumun kadına bakışını etkileyen unsurlar olarak o toplumun tarihinde cereyan eden siyasi, sosyal ve dini olayların etkileri ve katkıları ile olumlu veya olumsuz bir süreç yaşamaktadır. Ülkemizde kadın algısının bölgeden bölgeye farklılıklar içerdiği görülmektedir. Alevîler Türk kültürünün bazı değerlerini muhafaza etmiş ve kadına farklı bir konum, ayrı bir değer vermişlerdir.⁴⁶

Alevî zümrelerde cinsiyetçi söylem söz konusu değildir. Erkek de kadın da insandır, aralarında bir fark yoktur. Aralarındaki tek fark biyolojik farklılıklardır. Kadın erkeğin, erkekte kadının eşidir, birbirini tamamlayan iki parçadır, bu parçalardan birinin diğerine üstünlüğü yoktur. İnanç için önemli olan er kişi olmaktır, er kişiye “eren” denir yani Hakk’ın bilgisine ermiş kişidir. Bu bağlamda erkek ve kadın ikisi de erdir. “*Er kişi vardır, Bacı donunda*” ifadesi de bunu anlatmaktadır. Alevîler sahip olduğu bu anlayıştan dolayı kadına ve erkeğe “erenler” diye hitap etmektedirler.⁴⁷

Alevîlik inancı ile benzer yapı arz eden Bektaşîlik’in kurucusu Hacı Bektaşî Velî bir dörtlüğünde kadın ile erkeğin konumunu şöyle anlatmıştır:

Erkek dişi sorulmaz muhabbetin dilinde
Hakk’ın yarattığı her şey yerli yerinde
Bizim nazarımızda kadın erkek farkı yok
Noksanlık, eksiklik senin görüşlerinde (gönülde)”⁴⁸

Dörtlükte kişiye cinsiyetine göre muamele yapılmadığı, kadın ve erkeğin eşit olduğu, kadınla erkeğin bir farkının olmadığı, eksiklik, kusur gören varsa eğer bunun da görenlerin kusuru olduğu anlatılmak istemiştir. Yani kadın ve erkeğin eşit olduğuna değinilmiştir.

⁴⁵ Hasan Subaşı, “*Aleviliğin Kadına Bakışıyla, Günümüz Alevilerinin Kadına Bakışı Aynı Değil*”, <https://www.alevihaberagi.com/396-aleviliginkadina-bakisiyla-gunumuz-alevilerinin-kadina-bakisi-ayni-degil.html>, Erişim tarihi: 05.05.2023.

⁴⁶ Özcan, *Anadolu Alevi Kültüründe Kadına Bakışın Temelleri*.

⁴⁷ Esat Korkmaz, *Yorumlu İmam Cafer Buyruğu*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İzmir 2013, 233-234.

⁴⁸ Özmen, *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi I*, 51.

Alevilikte önemli kadın rol modellerinden biri Hz. Fatıma'dır. Hz. Fatıma, Zehra (parlak, ışıldayan) ve Betül (temiz, saf, bakire)⁴⁹ lakaplarıyla anılmaktadır. Hz. Fatıma, Hz. Muhammed'in kızı, Ali'nin eşi, Hz. Hasan ile Hüseyin'in annesidir.

Alevilikte kadın "Hz. Fatıma'nın yaşayan temsilcileri" olarak görülmektedir.⁵⁰ Fatıma ile ilgili bilgiler, efsanelere, sözlü anlatılara ve aziz/evliyaların hikayelerini anlatan eserlere dayanır. Fatıma Muhammed'in en sevdiği kızıdır. O'nun için "Fatıma benim bir parçamdır; onu sevindiren beni sevindirmiş, beni üzen de onu üzmüş olur" demiştir. Muhammed'in savaşa gitmeden önce ve sonra gördüğü ilk kişi kızı Fatıma'dır. Hz. Muhammed onu bir anne sevgisi ile sevmektedir ki, Fatıma'nın lakaplarından biri "babasının annesi"dir.⁵¹ Hz. Fatıma'ya verilen bu önem Alevîlerde kadının konumunu belirleyen unsurlardan biri olmuştur.

Alevîler kadını Hak'ın nuru olarak görmektedirler. Bir Alevî halk anlatısı şöyledir: "Allah kâinatı yarattığında, daha kara parçaları yokken, yer ve gök su iken, kandilde bir nur parladı. Bu nurun içinde bir kadın gözüksü. Başında bir taç, iki kulağında iki küpe, belinde de bir kemer vardı. Cebrail Aleyhisselam, nur içinde kadını görünce hayrette kaldı. Hak'a niyazda bulunarak bunun kim olduğunu öğrenmek istedi. Hak'tan ses geldi. Dedi ey Cibril "O, cennet hanımlarının seyyidesi Fatıma Zehra'dır." Cebrail sual etti. "Ey Tanrım bu ne kadar güzelmış." Tanrı "Biz O'nu nur ala nurdan yarattık." buyurdu. Cibril merakla "Ya Rab, başındaki nedir?" diye sordu. Tanrı buyurdu ki "Başındaki taç, tac-ı devlettir ki bu Resulümüz Muhammed Mustafa'dır.". Cibril, belindeki sual eyleyince Hak, buyurdu ki, "Ya Cibril belindeki de kemer olup, Hz. Fatıma'nın helali olan Ali'dir." Cibril sual etti: "Kulaklarındaki nedir?" Hak'ta: "Hasan ve Hüseyin'dir ki bunlar cennetin efendileridir." buyurdu. Bu anlatıya göre Hz. Fatıma'nın, Hz. Muhammed, Ali, Hasan ve Hüseyin'in varlığını bütünleştirici rolü olduğu görülmektedir. Bütün özneleri varlığında toplayan kadındır, bu sebeple Fatıma nur 'alâ nurdur.⁵²

Hz. Fatıma ile ilgili inanışlara Anadolu kültüründe kadınla alakalı her alanda rastlamak mümkündür. Hz. Fatıma öne çıkan kadın rol modellerden biridir. Onun birden

⁴⁹ Mustafa Uzun, "Fatıma-Edebiyat," *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995, 223-224.

⁵⁰ Bahadır, "Alevî-Bektaşî İnancına Göre Kadın", 1-14

⁵¹ Abdülbaki Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1979, 358.

⁵² Muharrem Naci Orhan, "Alevilikte Kadının Yeri," <http://www.gercekilim.com/kadin.htm>, Erişim Tarihi: 15.05.2023.

fazla vasfı vardır. Peygamberin sevgili kızı, Hz. Ali'nin zevcesi, peygamberin soyunun devamını sağlayan Hasan ile Hüseyin'in annesi özelliklerini taşıyan model bir kadındır. Anadolu kültüründe, Hz. Fatıma'nın kadınlara dua edilirken özne kişi olduğunu, ahirette kadınlara şefaate edecek kişidir. Uğur ve bereketin timsalidir. İslam güzel yazı sanatında da kendine yer bulmuş ve İslam büyükleri ile birlikte ismi hat levhalarında da yer almıştır.⁵³

Alevî düşüncesinde Hz. Fatıma eş, evlat, anneden öte bütün kadınların sahip olmak isteyeceği tüm rollere sahiptir. Fatıma zorlu bir hayat yaşamıştır ama bu zorluklara sabırla göğüs germiştir, Eşine karşı itaatkâr ve vakur bir tavrı vardır, babasının çok sevdiği ideal bir evlat olmuştur ve Hasan ve Hüseyin'in annesi peygamber soyunun devamını sağlama şerefine nail olan bir kadındır.⁵⁴ İslam uğruna savaşı, temiz, dindar, ideolojik, kutsal ve politik olayların farkında ve onun için gerekli özveriye gösteren kahraman bir kadındır.

İlk dönem tasavvufu, Alevîlik inancında cinsiyetçi söylemin dışına çıkılmasını sağlayan en önemli faktörlerdendir. Kadın erkek bir ayrıma tabii tutulmamış ve ikisini farklı bir alanda değerlendirmemiştir. Nitekim günümüzde etkilerinin halen devam ettiği ilk dönem tasavvuf hareketlerinin etkisiyle ortaya çıkan büyük kadın derviş ve kadın evliya kültü Alevî inancında kadına dair değerlendirmelerde önemli bir rol oynamıştır.⁵⁵

Kadın dervişler ile ilgili yapılan bir çalışmada⁵⁶ kadın ve erkek eşitliği söylemini güçlendiren bazı güçlü kadın figürleri vardır. Hz. Fatıma, Kadıncık Ana, Anşa, Bacı gibi kadınlar Alevîler için önem arz etmektedir ve bunlar Alevîlikte kadının konumunu destekleyen müracaat şahısları olarak işlevseldir.⁵⁷

Alevî literatürde Alevîlerin kadına verdiği önem, konum onları Sünnîlerden ayıran en önemli özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Sünnîlere nazaran kadın-erkek ilişkileri daha rahattır. Kadın ve erkek aynı alanda bulunabilir. Kadın kaçmak, yer değiştirmek zorunda değildir, kadının peçe altına girme zorunluluğu yoktur. Bozkurt'a göre Sünnîliğin etkilemelerine rağmen, Alevîlikte kadın hakları daha çoktur. Kadın özgürdür ve erkeğin

⁵³Yazıcı, *Aleviliği Anlamanın İmkânı*, 205.

⁵⁴Bahadır, *Alevî-Bektaşî İnancına Göre Kadın*, 1-14.

⁵⁵Bahadır, *Alevî-Bektaşî İnancına Göre Kadın*, 1-14.

⁵⁶Bahadır, *Alevî ve Bektaşî Kadın Dervişler*, Su Yayınevi, İstanbul 2005.

⁵⁷Nimet Okan, *Canların Cinsiyeti*, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, 70-71.

ne kadar yetkisi var ise kadında bu yetkilere sahiptir. Bozkurt, Alevîlik inancının kadına verdiği değeri Sünnî İslam ile karşılaştırarak ortaya koymaya çalışmıştır.⁵⁸

Günümüze kadar Alevîlikle ilgili pek çok eser yazılmıştır ancak son zamanlarda yazılan eserlerin, öncesinde yazılan eserlere nazaran kadın konusuna daha çok ağırlık verildiği görülmektedir. Kadın ve erkeğin Alevîlik inancında eşit olduğuna dair eserler ve araştırmalar ortaya konulmuştur. Muharrem Naci'ye göre dünyanın hiçbir toplumunda, hiçbir inancında, hiçbir dininde, hiçbir hukuk sisteminde zamanda öncelik bakımından, Alevîlikten önce kadına tam ve kamil anlamda özgürlük verilmemiştir. Bir iki yüz sene evvel kadınlar esir pazarında alınıp satılırken, Alevîlikte bundan bin dört yüz sene evvel kadınlara hakkı olan değerleri verilmiş ve ziyadesiyle itibar olunmuştur. Bu değerlerdir ki, erkeklerle aynı eşit haklara sahip kılınmıştır.”⁵⁹ Alevî kadınına diğer toplumlardan ve dinlerden daha üstün bir konum verildiğini dile getirmiştir. Kadın- erkek eşitliği ilk olarak Alevî toplumlarında çıktığı iddiası Alevî toplumların temelinde olan bir yargıdır.⁶⁰

Bozkurt'a göre şeriat kadını ikincil bir varlık olarak kabul etmiştir. Bozkurt bununla ilgili argümanlar ileri sürmüş ve buna karşılık Alevîlik inancında böyle bir algılayışın olmadığını iddia etmiştir. Ona göre kadın hakları konusunda ilk çıkış Peygamberin vefatından sonra Hz. Ali taraftarlarından gelmiştir. Hz. Ali'ye bağlılığıyla bilinen Galiye mezhebi kadın ile erkeği bir tutmuştur. Kadın eşini seçmede özgürdür ve erkeğin yaptığı her işi kadın da yapabilir. Galiye bu yetkileri toplumun bir gereği olarak görmektedir.⁶¹ Bozkurt Alevîlikte kadına verilen yetkilerin, konumun eski Türk törelerinden kaynaklandığını da söylemektedir.⁶² Alevîlikle ilgili yapılan çalışmaların genelinde kadına verilen önemin eski Türk inanışları ve toplumsal yapısı ile ilişkili olduğu ileri sürülmüştür.

1.2.1. İslamiyet Öncesi Türklerde Kadın

Alevîlikteki kadın algısının İslam dini içindeki diğer dini gruplardan farklı olduğu görülmektedir. Kadına verilen bu konum, İslamiyet öncesi Türklerde kadına verilen

⁵⁸ Bozkurt, *Alevîliğin Toplumsal Boyutları*, 108-109.

⁵⁹ Orhan, “Alevîlikte Kadının Yeri”.

⁶⁰ Kamile Ünlüsoy, “Alevî-Bektaşî Geleneğinde Kadına Bakış Denemesi”, *E-Malakat-Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 2009, 76.

⁶¹ Bozkurt, *Alevîliğin Toplumsal Boyutları*, 112.

⁶² Bozkurt, *Alevîliğin Toplumsal Boyutları*, 109.

önem, saygı ile ilişkilendirilmektedir. Kadının eski Türklerde var olduğu düşünülen erkeğin karşısındaki eşit haklar içeren konumu günümüzde Alevîlik inancının milliyetçi motivasyonlarının önemli delillerinden biri olduğu söylenmekte, Alevîlerin İslamiyet'ten sonra bazı özelliklerini korudukları ifade edilmektedir.⁶³

Eski Türklerde de kadın, temiz yüzlü, akıllı, bilgili, iş bilen, erkek için gurur kaynağı, memleket işlerinde söz sahibi olan,⁶⁴ temizliğe dikkat eden, erkekleriyle beraber savaşa katılan, tek erkekle evlilik yapan, güzel, cesaretli, namus ve iffetine sahip çıkan, şarkı söyleyen, ata binen, ok atan, avlanabilen, ayak topu oynayan, güreş, avcılık ile kayak sporu yapan ve hoş kokular süren insan olarak tasvir edilmektedir.⁶⁵

Eski Türk inanışında kadının tanımlanması ve ona atfedilen sıfatların kadına özel bir değer verildiğinin göstergesidir. İnan, göçebe Türklerle ilgili yaptığı çalışmasında eski Türklerin inancına göre hakan ve hatunun gök ile yerin evlatları olduğunu ve güneş ana ile ay atanın onları gökyüzündeki temsilcileri olduğunu belirtmiştir. Hakanı temsil eden Ay Ata göğün 6. katında bulunurken, Hatunu temsil eden Güneş Ana ise göğün 7. katında yer almaktadır. Kadın erkekten daha üstün bir konumdadır.⁶⁶

Türklerde kadınlara gösterilen saygıya şaşırarak Arap gezgini İbn Battuta (ö. 770/1368-69), Türklerde kadınlara verilen değer erkeklerden daha üstün olduğunu savunmaktadır. Türklerde kadının cesur ve onurlu olması ona gösterilen saygının gerekçelerindendir. Günümüzde kadına saygının olmadığı toplumlar çağdaş dünya dediğimiz devirde bulunmakta iken İslamiyet öncesi Türklerde kadına gösterilen saygı olağanüstü bir durumdur. Eski toplumlar ele alındığında, Gökaltp kadına Türkler kadar değer veren bir milletin olmadığını belirtmiştir.⁶⁷ Kadın erkekten hiçbir alanda geri planda kalmamıştır. Kadın her zaman at üstünde, cenk meydanlarında savaşa hazırdır.

⁶³ Nimet Okan, "Alevilikte Kadın Erkek Eşitliği Söylemine Eleştirel Bir Yaklaşım", *Antropoloji*, (28), 27-42, 2014, 35.

⁶⁴ Abdulkadir Donuk, "Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türkler'de Âile", *Tarih Dergisi*, 33, 1982, 147-168; Z. Velidi Togan, *Oğuz Destanı (Reşideddin Oğuznâmesi, Tercüme ve Tahlili)*, Enderun Yayınları, İstanbul 1982, 17-64.

⁶⁵ D. Wolfram Eberhard, *Çin'in Şimal Komşuları*, (Çev.: Nimet Uluğtuğ), TTK Yayınları, Ankara 1996, 87; İbn Fadlân, *İbn Fadlân Seyahatnâmesi Tercümesi* (Haz.: Ramazan Şeşen), Bedir Yayınevi, İstanbul 1975, 91; İbrahim Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1998, 229-401; J. Paul Roux, *Türklerin Tarihi-Pasifik'ten Akdenize 2000 Yıl*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2015, 138; Ebülğazi Bahadır Han, *Şecere-i Terâkime* (Haz.: Zuhâl Kargı Ölmez), Simurg Kitapçılık, İstanbul 1996.

⁶⁶ İnan, "Göçebe Türk Boylarında Evlâtlık Müesseseleriyle İlgili Gelenekler", 127-137.

⁶⁷ Gökaltp, *Türkçülüğün Esasları*, Elips Kitapları, İstanbul 2016, 53.

Eski Türk hükümdarlarının eşlerine karşı davranışları, kadınlara gösterilen ihtimamın belirtilerindendir. Hakanlar çoğu konuda eşleriyle istişare etmişler, onlara fikirlerini sormuşlardır. Uygur hükümdarı Böğü Han'a cihana hakim olma düşüncesi bir kadın tarafından verilmiştir. Bu düşünce üzerine sefere çıkmış ve dünyaya hükmetmiştir.⁶⁸ Benzer şekilde Türk hakanı Manas, Çin'e sefere çıkmadan önce eşi Kanıkey'in çadırına uğramış, eşinin kadınları savaş için silahlandırıldığını görünce mutlu olmuştur. Seferle ilgili planlarını eşiyle paylaşmış ve fikrini alarak eşinin söylemiyle orduyu bir gün geç sefere çıkarmıştır.⁶⁹ Hakanların karar alırken eşlerine danışması, düşüncelerini önemsemesi kadınların fikirlerinin ne kadar önemli olduğu konusunda bizlere ışık tutmaktadır.

Göktürk Hakanı, Kapgan Kağan (ö. 716-1316-17) önemli bir sefere hazırlanırken eşinin vefat haberini alınca sefere çıkmamış, cenaze işleriyle ilgilenmiştir. Orduya başka bir komutan atamıştır. Tonyukuk yazıtlarında yer alan bu hadise⁷⁰ kadının eski Türklerde değerini gösteren bir olaydır.

Eski Türk destanlarında kadınlar hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlayan çalışmalar Türklerde kadının değerli olduğunu göstermektedir. Destanlar kadının sosyal hayattaki konumunu gösteren örneklerle doludur. Sosyal hayattaki konumlarının yansımaları niteliği taşımaktadır. Destanlarda verilen bilgilere göre Türk toplumlarında kadına saygı duyulurdu, kadın bazen evin reisi, her zaman evinin direği ve mukaddes Türk çocuklarının annesi idi.⁷¹ Türk destan kahramanları hatunlarına 'Körklüm' güzelim diye hitap etmişler, eşlerine saygılı davranmışlar ve sevgi göstermişlerdir. Kadınların düşüncelerine ve öğütlerine önem vermişlerdir.⁷²

Altay destanlarında kahramanlar içine düştükleri zor durumdan, tehlikeden veya ölümden bir kadının yardımıyla kurtulmuşlardır. Bu kadın kimi zaman eşleridir, kimi zaman kız kardeşleridir. Onların çabalarıyla içinde bulundukları zor durumlardan kurtulmuşlardır. Kadın, kahramanın yanında kuvvet kaynağıdır.⁷³

⁶⁸ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi I*, TTK Yayınevi, İstanbul 1971, 75.

⁶⁹ Necdet Sevinç, *Eski Türklerde Kadın ve Aile*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul 1987, 18.

⁷⁰ H. Namık Orkun, *Eski Türk Yazıtları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1987, 34-35; Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, Hisar Kültür Gönüllüleri, İstanbul 2003, 110.

⁷¹ Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1977, 33.

⁷² Sevinç, *Eski Türklerde Kadın ve Aile*, 17.

⁷³ Abdülkadir İnan, *Türk Mitolojisinde ve Halk Edebiyatında Kadın*, Makaleler ve İncelemeler, İstanbul 1987, 275-276.

Destan kahramanlarının evlenmek istediği kadınlar, iyi at binen, iyi kılıç kullanan savaşçı kadınlardır. İslamiyet öncesi Türklerde kadınlar erkeklerden çekinmezler. Ava çıkan kadınlar, at binmesini de çok iyi bilirlerdi. Dede korkut hikayeleri bu konuda kaynak niteliği taşımaktadır. Dede korkut hikayeleri sözlü kültüre sahip olan Türkler hakkında nadir kaynaklardan olduğu için önemlidir. Dirsek Han'ın oğlu Boğaç Han ve Kam Püre'nin oğlu Bamsı Beyrek vb. hikayelerde eski Türk kadınları hakkında bilgiler sunmaktadır.

Manas destanında kızlarla erkeklerin beraber oyun oynadıklarına dair kısımlar vardır. Bu kısımlar eski Türklerde kadın erkek ilişkisinin samimi olduğunun ve yine her alanda beraber olduklarını anlamamızı sağlamaktadır.

Altay Türklerinin destanlarında kadının konu edildiği gözlenmektedir. Kadın sadakatli bir varlıktır. En yüksek tepelerine kadınbaşı adını vermişlerdir. Kadınbaşı, kadınlık şerefine Altay Türklerinin diktikleri bir abidedir.⁷⁴ Cahiliye döneminde kız çocuğu uğursuz sayılıp, diri diri toprağa gömülürken aynı dönemde yaşayan Türklerin kadına verdiği değerin ayrı bir yeri olduğu destanlarında, halk hikâyelerinde ve tarih kaynaklarında yer almaktadır. Dede Korkut hikayelerinde yer alan Bamsı Beyrek destanında bir kız çocuğunun doğması için beylerin hep beraber dua ettiği ve destanın ana kahramanlarından Banu Çiçek'in bu dua ile dünyaya geldiği anlatılmaktadır.⁷⁵ Türkler çocukları arasında kız-erkek ayrımı yapmaz ikisine de evlat gözüyle bakarlardı.

Eski Türklerde tek eşlilik esastır. Destan kahramanlarının çoğu tek eşe sahiptir. Çocuğun olmaması veya erkek çocuğunun olmaması durumu bile kahramanları ikinci bir evlilik yapmaya sevk eden yeterli sebep olamamıştır, onlar eşlerinden ayrılmamışlardır. Oğuz Kağan ve Bamsı Beyrek bu geleneği bozan istisna kahramanlardır.⁷⁶ Ebu'l-Gazi Bahadır Han (ö. 1074/1663), *Şecere-i Terakime* adlı eserinde yedi kızın Oğuz halkını hâkimiyeti altına alıp uzun yıllar boyunca beylik yaptıklarını anlatmıştır.⁷⁷

Türk kültüründe kadının siyasi ve sosyal alanlardaki değerinin yüksek olduğu, Bilge Kağan kitabesinde yer alan "Türk kavmin yok olmasın diye, millet olsun diye

⁷⁴Sevinç, *Eski Türklerde Kadın ve Aile*, 27.

⁷⁵ İnan, *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1975, 56.

⁷⁶ İnan, *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, 56.

⁷⁷ Ebûlgazi Bahadır Han, *Şecere-i Terâkime*, 272.

babam Elteriş hakanı, annem Elbilge hatunu Tanrı tepesinde tutup yukarı götürmüştür.” ifadesiyle gösterilmektedir. Türk kavminin var olması Hakanı ile Hatunun varlığına bağlanarak kadın ile erkeğin eşit olduğu gözler önüne serilmektedir.⁷⁸

Göktürkler’de emir yazıları “Hakan ile Hatun emrediyor ki” lafzıyla başlıyorsa geçerli kabul edilmiştir. Hatunlar tören ile tahta oturmuş, eşlerinin veya oğullarının olmadığı zamanlarda “Terken” sıfatı ile nâiblik yapmış, yabancı elçilerin kabulünde, şöenlerde, kurultaylarda, ibadetlerde ve âyinlerde Hatun da mutlaka Hakanla beraber bulunmuştur.⁷⁹ Bunun yanında Uygurlarda kadınların mahkeme başkanı olarak görev yaptıkları da görülmektedir.⁸⁰ Öte yandan kızlar evleneceği kişileri kendileri belirlemişlerdir.⁸¹

Kadına eğitim konusunda eski Türklerde eşit haklar verilmekteydi. Alevîlerde bu konuda benzeri anlayışa sahiptir. Kız çocuklarının gereken eğitimi alması ve en iyi şekilde yetiştirilmesi, terbiye edilmesi eski Türk toplumunun esaslarından. Kutadgu Bilig’de “Bir Türk veziri de çok güzel söylemiş: Oğul-kız; hakikatte, gören gözün, nûrudur”⁸² şeklinde yer alan ifade kız çocuklarının erkek çocuklarında olduğu gibi aynı şekilde eğitim alması gerektiğini göstermektedir.⁸³

Türk toplumlarında evlenmenin belli bir yaşı yoktur ve yakın kan bağı bulunan kişilerle evlilik yasak değildir. Evlilikte rıza için anne, baba ve evlenecek kişinin razı olması gerekirken, bunun yanında günümüzde başlık parası olarak bilinen bir miktar malın kızın babasına verilmesi esas alınmıştır.⁸⁴ Kızlar evleneceği kişiyi rızası ile seçmiş ve evlenirken miras hakkını da alabilmiştir.⁸⁵ Kadının mirası ve çeyizi hakkında eşinin

⁷⁸ Orkun, *Eski Türk Yazıtları*, 15.

⁷⁹ Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, 158-159.

⁸⁰ Emel Esin, *Türk Kültür Tarihi İç Asya’daki Erken Safhalar*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 1985, 7; Bahaeddin Ögel, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2001, 444.

⁸¹ İbrahim Tellioglu, “İslam Öncesi Türk Toplumunda Kadının Konumu Üzerine”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 55, 2016, 209-224.

⁸² Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, (Çev.: Reşit Rahmeti Arat), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1959, 94.

⁸³ Yusuf Has Hâcib, 326.

⁸⁴ S. Maksudi Arsal, *Türk Tarihi ve Hukuku*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul 1947, 333-338.

⁸⁵ İbn Fadlân, 116; Tellioglu, 221-222.

herhangi bir tasarrufu yoktur.⁸⁶ Kadın kocasına, koca da kadına evlilik hayatında kesin bir suretle güvenle sorumlu tutulmuştur.⁸⁷

Alevîlerde kadına yüksek bir değer verilmesi, Hz. Muhammed'in uygulamaları, Hz. Fatıma'nın önemli bir şahsiyet oluşu, Hz. Ali ve geleneği devam ettirenlerinin görüşlerinin etkili olduğu bilinmektedir. Bunun yanında eski Türk inançlarının da etkisi büyüktür. Eski Türklerde aile bir mabettir, Tanrı adına kurulmuştur ve kadında bu mabedin devamlılığını sağlamak adına görevlendirilmiştir. Kadının aile ocağının sönmemesini sağlaması vazifesi olduğuna inanılmıştır. Sağlam bir aile her türlü felaketi ve musibeti önler, bunun için kadına ihtiyaç vardır.⁸⁸ Çocuğun sorumluluğu kadın ve kocaya ikisine ayrılmış ve her ikisi de sorumlu tutulmuştur. Evin erkeğine 'ev ağası', hanımına da 'ev hanımı' sıfatları verilmiştir. Özellikle savaş durumunda anne evin ihtiyacı olan her şeyi temin etmekle görevli sayılmıştır.⁸⁹ Oğuz boylarında kadına saygı esas alınmış ve ana hakkı Tanrı hakkı olarak kabul edilmiştir.⁹⁰ Şamanizm'in etkisiyle kadın kutsal sayılmış, tamamıyla özgür ve serbest olmuştur.⁹¹

Kadın her alanda aktiftir. Aile içinde özel bir konumu vardır. Sosyal hayatta aynı şekilde saygı duyulandır. Türk hükümdarlıklarında eşlere saygı duyulmuştur. Kadın her zaman erkeğinin yanındadır, Hakanın yanında Hatun oturur; karar meclislerinde söz alır ve kendi görüşlerini dile getirirdi. İbn Fadlân (ö. 310/922) Arap topluluklarında kadının böyle bir yeri ve konumu olmadığını belirtmiştir. Yine Araplarda evlilik serbestliği ve serbest ilişki var iken Türkler "zina diye bir şey bilmez, böyle bir suç işleyen birini ortaya çıkarırlarsa onu iki parçaya bölerler. Zina onlara göre en büyük suçtur." ifadesiyle eşlerin birbirine sadakatinin önemini vurgulamıştır.⁹²

Türk topluluklarında çok eşlilik kadın sayısının fazla olmasından kaynaklanmış ve bu, sosyal yardımlaşma niteliği taşımıştır. Günümüzde daha çok doğu bölgesinde görülen

⁸⁶ Tellioglu, 209-224.

⁸⁷ Arsal, 49.

⁸⁸ Cemal Bardakçı, *Alevilik-Ahilik Bektaşilik*, Postiga Yayınları, İstanbul 2012, 42.

⁸⁹ Arsal, 333-338.

⁹⁰ İbrahim Onay, "Eski Türk Toplumunda Aile Düzeni ve Bunun Dini, Siyasi Hayata Yansımaları", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 2012, 5(6), 347-357.

⁹¹ Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, 154-161.

⁹² Mustafa Aksoy, "Türk Kültüründe Alevilik", *Sosyoloji Konferansları*, 1993, sayı: 24, (65-73), (Yayımlanma Tarihi 14 Eylül 2011), 71.

ölen kardeşinin dul kalan eşiyle evlenme uygulamasının eski Türk toplumlarında aile içi yardımlaşma ve güvenlik amacıyla yapıldığı görülmektedir.⁹³

Boşanma kültürü eski Türk toplumlarında yok denecek kadar azdır. Boşanma hakkı Uygur Türklerinde hem kadına hem de erkeğe verilmiştir.⁹⁴ Evlilik içi ilişkilerde kadını rahatsız eden durumlar, kadının mutsuz olması, şiddet görmesi, eşinin gayri meşru ilişkisi olması ve cinsel iktidarsızlık gibi durumlarda kadının kocasını boşayabilme hakkı vardır. Eğer boşanma gerçekleşirse kadın evlenirken getirdiği çeyizini, mehire benzeyen uygulama olan “kalın alma” hakkına sahip olur.⁹⁵ Ancak genel bir eğilim olarak boşanma toplum içerisinde hoş karşılanmamıştır.

Kadın ve koca birbirine sadakatle sorumlu tutulmuşlardır. Türk kadınlarıyla alakalı eserlerde ahlaklı ve ismetli sıfatlarıyla kadının sadakatine vurgu yapılmıştır.⁹⁶ Zina, taciz ve gayri meşru ilişki toplum nazarında ahlaksızlık olarak nitelendirilmiş ve toplum tarafından çeşitli cezalar verilmiştir. Zina ve taciz suçlarına ağır cezalar verilmiştir. Oğuz Kağan destanında bir kadına saldırının cezası her zaman olmasa bile çoğu zaman ölüm olmuştur.⁹⁷ İbn Fadlân daha önce değinildiği üzere zina cezasının ölümle sonuçlandığını belirtmiştir.⁹⁸ Zina cezasının yanında İslam şeriatinde olduğu gibi dayak cezası da vardır. Oğuzlarda bekâr kişiyle zina eden üç yüz değnek, evli kişiyle zina edenlerin her ikisi de üç yüzer değnekle cezalandırılmıştır. Zina yapan kadın ve erkek evlendirilmiş, bunun yanında maddi bir cezaya da tabi tutulmuşlardır.⁹⁹

Yapılan birçok çalışma Türklerin kadına değer verdiğini göstermektedir. Alevîliğinin kadına verdiği değer temeline eski Türk toplumlarının inanış ve uygulamalarının etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Anadolu Alevîliğinde kadın-erkek eşitliği anlayışı eski Türk toplumlarındaki kadın-erkek eşitliğine benzerdir.

⁹³ Tuncer Baykara, *Türk Kültür Tarihine Bakışlar*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul 2001, 154.

⁹⁴ Hasan Acar, “Türk Kültür ve Devlet Geleneğinde Kadın”, *İnsan ve İnsan Dergisi*, 2019, 399.

⁹⁵ Arsal, 337.

⁹⁶ Arsal, 337.

⁹⁷ Togan, 136.

⁹⁸ İbn Fadlân, 31.

⁹⁹ Ramazan Şeşen, *İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, TTK Yayınları, Ankara 2001, 80.

1.3. KADININ TOPLUMSAL HAYATTAKİ KONUMU

Alevîlik inancında kadın erkekle eşit ve aynı yetkilere sahip bir varlık olarak kabul edilmektedir. Kadının saygınlığı bazı hallerde erkekten bile daha üst konumdadır. Kadın eşini kendi seçebilir. Erkek ne yapabiliyorsa kadın da yapabilir.¹⁰⁰ Kadın, Alevî toplumunda toplumsal hayatın her karesinde var olmuştur. Kadının her alanda var olması, kadının erkek ile eşit olduğu, aile içi varlığından ve evlilik öncesi ve sonrasındaki aşamalarındaki konumu, kadınlar hakkında net bilgiler vermektedir.

Kadının toplum düzeyinde geri plana atılması, ataerkil anlayışın hâkim olması, erkeğin kadına yönelik olumsuz değerlendirmeleri Bektaşî şairi, Edip Harâbî (ö. 1916) tarafından eleştirilmiştir. O bir şiirinde, “Hz. Ümmü Gülsüm, Hz. Zeynep, Hz. Fatıma, Hz. Zehra” gibi İslâm’ın ve Ehl-i Beyt’in önder kadınlarını misal vererek yanlış algıları düzeltmeye çalışmaktadır. O, “*Erenlere kadınlara nakıs dememelerini, aslanın dışısının de aslan olduğunu, onların da Allah tarafından halk edildiğini*” dile getirilerek kadının da erkek gibi özgür ve erkekle aynı konumda olması gerektiğini savunmaktadır.¹⁰¹

Hz. Fatıma’ya duyulan derin saygı, kadının ikincil konumunu engelleyen önemli etkenlerdendir. Hz. Fatıma figürü, ahlaki erdemleriyle Alevîlere örnek teşkil etmiştir.¹⁰²

Hacı Bektaşî Velî’ye nispet edilen *Vilayetname* adlı eserde Kadıncık Ana’nın erenler meclisindeki erkeklerden daha üstün bir statüye sahip olduğu, Bektaşî tarikatının önemli figürlerinden Abdal Musa’nın Kadıncık Ana’nın müridi olduğu yönündeki bilgiler, Kadıncık Ana’nın doğaüstü bir şekilde hamile kalmasına yönelik anlatılar ile Ca’fer es-Sâdık’ın kölesi Hüsnîye’nin Sünnî ulemayla yaptığı dinî tartışmadan zaferle çıktığı inancı Alevîlikte kadın ve erkeğin eşit olduğu inancını güçlendirmiştir.¹⁰³

Alevîlik inancında öne çıkan bu kadınlar, kadınlara karşı davranışın belirleyicisi olan etkenlerdendir. Toplumsal alanlarda kadına karşı negatif ayrımcı bir yaklaşımdan söz etmek zordur. Kadınlar, her ortamda erkeklerle beraber bulunurlar, bu diğer dini grupların da dikkatini çeken bir uygulamadır. Eve misafir geldiğinde kadın ve erkek aynı yerde

¹⁰⁰ Özcan, *Anadolu Alevî Kültüründe Kadına Bakışın Temelleri*.

¹⁰¹ Edib Harâbî, *Edib Harâbî Dîvânı*, (Ed. Coşkun Kökel), Alevilik Araştırmaları Dergisi Yayınları, Ankara 2012, 320-321.

¹⁰² Özcan Güngör, “Üst Kavramsallaştırma Olarak Alevilik: Akide ve İbadetler Açısından Alevilik Nusayrilik İlişkisi”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(1), 2017, 45-69.

¹⁰³ Okan, *Canların Cinsiyeti*, 70-75.

ağırlanmıştır. Ancak misafiri ağırlama, sofrayı hazırlama, mihman ağırlama gibi ataerkil toplum yapısının özelliği sayılan bu tarz işler kadınlar tarafından görülmüştür. Kadın, yabancı erkek misafirden kaçmamış ve misafirini ağırlayabilmiştir.¹⁰⁴ Kadınlar toplumsal hayatta erkekle beraber hareket etmesi Hacı Bektaşî Velî zamanında da görülmektedir.¹⁰⁵ Yazar Fakir Bayburt bu konuyla ilgili gözlemlerini bir yazısında “Alevîliğin asıl büyük ilkesi kadın erkek eşitliği idi. Birlikte oturup kalkıyor birlikte yaşıyorlardı. Horasan’dan gelip Suluca-Karahöyük’te dergahını açan Hacı Bektaş Velî, öp öz Türkçeyle onları diri tutan, onları daha iyi insan kılan ilkeleri açık seçik deneyimledi.” ifadeleriyle aktarmıştır.¹⁰⁶ Bunun yanında kadının ve erkeğin selamlaşmaları, el sıkışmaları, konuşmaları ayıp ve günah şeklinde yorumlanmamış toplum içerisinde iş birliği içinde yaşamışlardır.¹⁰⁷

Ünlüsoy, kadının toplumsal hayattaki yerinin önemini belirten şu olayı aktarmıştır: Alevî ve Bektaşîlerin kendi aralarında ortaya çıkan herhangi bir anlaşmazlığın çözümünde de kadının önemli bir katkısı vardır. Söz gelimi, erkekler arasında bir kavga çıktığında kavga edenleri ayırmaya güç yetiremeyen kadın, başındaki örtüyü ya da elindeki bir mendili “ketenim önünüze” diyerek kavga edenlerin üzerine attığında kavga ne kadar şiddetli olursa olsun hemen sona erdirilmektedir. Burada “keten” başörtüsüdür ve kadının başının sembolüdür. Kadın “Ketenim önünüze” derken de “başım için bu kavgadan vazgeçin” anlamını kastetmektedir.¹⁰⁸

Alevî toplumlarında kadının yöneticilik vasfı da vardır. Alevîlerde dedelik kurumu dini liderliğin yanında asıl olan toplumun liderliğini üstlenmesidir. Dede olmadığı vakitlerde dedenin eşi dedelik makamına geçmiştir. Kadının dedelik makamına geçmesinin yanında dervişlik aşamasına ulaşma, şiir yazma, resim yapma gibi alanlarda aktif olması Alevî toplumlarında kadın-erkek eşitliği söylemini güçlendirmiştir.¹⁰⁹

Eşitlikçi yaklaşım kadın-erkek arasında olduğu gibi çocuklar içinde geçerlidir. Erkek çocuklarına gösterilen değer ve ihtimam kız çocuklarına da aynı şekilde

¹⁰⁴ Temren, 317-322; Vorhoff, 251-263.

¹⁰⁵ Özcan, “Anadolu Alevi Kültüründe Kadına Bakışın Temelleri”.

¹⁰⁶ Yaşar Seyman, “Alevi Öğretisinde ve Toplumsal Yaşamda Kadın”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi*, c: X, sayı: 32, s.s. 65-78, Ankara 2004, 67.

¹⁰⁷ Belkıs Menemencioglu, “Bektaşî ve Alevi Kültüründe Kadın”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, sayı:60, Ankara 2011, 134.

¹⁰⁸ Ünlüsoy, 62.

¹⁰⁹ Gümüş, 82.

gösterilmektedir.¹¹⁰ Çocuklarına eşit gözle baktıkları için Alevîler “İki çocuğum var üçü de kız demezler. Beş çocuğum var.” diyerek yanıtlarlar. Çocuklar arasında ayırım yapmazlar.¹¹¹

Eğitim konusunda kız ve erkek çocuklar arasında Alevî ailelerde bir ayırım yapılmamaktadır. Eski toplumlarda görülen kız çocuklarının eğitim görmemesi, tercih edilmemesi ve erkek çocuğuna daha ayrıcalıklı olması gibi ayrımcı davranışlar Alevîlerde görülmez. Kız çocuğunu kurtarmanın yolunun eğitimden geçtiğine inanırlar. Bugün hala etkileri devam eden eski adetlerin neticesi olarak doğu bölgesinde bazı yerlerde kız çocukları okutulmazken Alevî köylerinde böyle bir durumla karşılaşılmamaktadır.¹¹²

Seyman “Doğuda yan yana iki kentimizin köylerinde bir kaymakam eşinin gözlemlediği olgu, gerçekleri göz önüne şöyle seriyor: ‘Yan yana iki Doğu Anadolu kenti ve merkeze bağlı iki köyünde gözlemlenen eğitime yönelik gerçek şuydu: Elazığ’a bağlı Sünnî köyünde ilkokula giden kız çocuğu sayısı çok az ya da hiç yokken; Tunceli ilinin hemen hemen her köyünde kız çocuklarının tamamının ilkokul hatta lise mezunu oldukları görülüyor. Bu, Alevîlerin kız ve erkek ayrımı düşünmeden çocukların eğitimine önem verdiklerini gösteriyor.”¹¹³ ifadesiyle Alevîlerde kadının eğitime verilen önemi vurgulamaktadır.

Alevî toplumunda kadının, diğer dinî grup ve yapılara göre daha hür olduğu gözlenmektedir. Bu hürlük, Alevîliğin kendi bünyesinden kaynaklanan özgün ilkeler temellidir. Eski Türk toplumlarındaki eşitlikçi anlayış Hacı Bektaşî Velî’nin şu sözlerinde hayat bulmaktadır: “Kadınları okutunuz. Kadınları okumayan milletler yükselemez”¹¹⁴; “Bilimden gidilmeyen yolun sonu karanlıktır; düşünce karanlığına ışık tutanlara ne mutlu, kadınlarınızı okutunuz; dinine dizlerinle değil, kalbinle bağlan; okunacak en büyük kitap insandı.”¹¹⁵ Bu anlayışın yüzyıllar öncesine ait olduğu ve günümüzde kadınların eğitiminde hala ağır aksak ilerlendiği düşünüldüğünde devrim niteliğindedir. Aktaş’ın alan araştırması çalışmasında, şehirli ve köylü kadınların eğitim düzeyleri arasında farklılıklar gözlenmektedir. Kentli kadınlarının eğitim düzeyi, kırsalda yaşayan

¹¹⁰ Vorhoff, 257; Rıza Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, Yön Yayıncılık, İstanbul 1992, 62.

¹¹¹ Seyman, 74

¹¹² Özcan, *Anadolu Alevî Kültüründe Kadına Bakışın Temelleri*.

¹¹³ Seyman, 32-65.

¹¹⁴ Özmen, 60.

¹¹⁵ A. Duran Gülçiçek, “Hacı Bektaş Velî’nin Yaşam Felsefesi, İnanç ve Öğretisi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 9(41), Ankara 2003, 268.

kadınlara göre daha yüksektir.¹¹⁶ Bu bağlamda eğitim eşitliği, kırsala nazaran şehirde daha bilinçli sağlanmaktadır.

Eline beline diline sahip olma ilkesi iki cinsiyeti de kapsamaktadır. Bu düstur Alevîliğin edebini oluşturur. Senin olmayanı sahiplenme, belime sahip çık, namuslu ol gibi davranışları öğütler.¹¹⁷ Evlilik öncesinde kız-erkek arkadaşlığı cinsel ilişki haricinde normal sayılmıştır. Bu ilişki evlilikle sonuçlanırsa herkes buna razı olur.¹¹⁸ Kızların toplum içerisinde evlilik öncesi arkadaşlığının genel olarak kınandığı bir toplulukta bu özellikleri dikkat çekicidir. Kadınlar miras hakkını erkekle eşit bir şekilde alır. Başlık parası esnektir ve kadın eşini seçebilir.¹¹⁹ Kadının şahitliği erkekle eşdeğerdir. Alevî kadınının toplum içerisinde var olduğunun ve erkekle eşit bir konumda olduğunu konu edinen birçok çalışma mevcuttur.

1.4. KADININ AİLE HAYATINDAKİ KONUMU

Alevî toplumlarında kadın, annelik ve eş olma gibi sıfatlarından ötürü mukaddes sayılır.¹²⁰ Soyun devamlılığı topluluklar için önemlidir. Anne sıfatı kadının üretkenliğini temsil eder. Aile biriminin temeli ve devamlılığını kadının sağladığının göstergesidir.¹²¹

Alevî inancında kadınların evlilik ve boşanma hususlarında önemli hakları vardır. Aile kurumunun oluşmasını sağlayan evlilik Alevîler tarafından kutsal bir görevdir. Evlilik yola ve erkana girişin ilk tecrübesidir. Bu sebeple Alevî toplumunda aile kurumuna büyük önem verilir ve boşanma hoş görülmez. Aile hayatının devamlılığı asıldır.

Kırıkkale'nin, Hasan Dede köyünde 1945 yılında araştırma yapan Benekay, köyün dedesinin evlilikle ilgili düşüncelerini “*Cemiyet, evle; evlilik de eşlere saygı ile kaimdir*

¹¹⁶ A. Osman Aktaş, “Kırsal Kesimdeki Dönüşüm Sürecinde Alevî Aile Yapısında Meydana Gelen Değişmeler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 6(41), Ankara 2009, 84.

¹¹⁷ Özmen, V, 330.

¹¹⁸ M. Esat Coşan, *Makalât-ı Hacı Bektaş-ı Velî*, (Sad. Hüseyin Özbay), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, 14.

¹¹⁹ Aksoy, 71.

¹²⁰ Özcan, “Anadolu Alevî Kültüründe Kadına Bakışın Temelleri ”.

¹²¹ Yılmaz Ulusoy vd., “Sivas Beydili Köyü İnanç Sistemi İçinde Kadın”, *İnsan Bilimleri Dergisi*, 2(2), 43, 2013, 25.

ve Kızılbaşlarda boşanma yoktur... Evlenmeyi yol'a almazlar. Aralarında kaç-göç yoktur.”¹²² ifadeleriyle aktarmıştır. Alevîlik inancında evlilik önemli bir erkandır.

1.4.1. Alevîlik İnancında Evlilik

Alevî öğretisine göre aile içi ilişkilerde eşler birbirine karşılıklı olarak iyi davranmalı, sevgi ve saygı göstermeli, değer vermeli, eline beline diline sahip çıkmalı, koca eşini perişan etmemeli, onu güç durumda bırakmamalı, eşinin haklarını ihlal etmemelidir. Alevîlikte dört kapı kırk makam vardır. Dört kapıdan biri olan tarikatın emri olarak bunların yerine getirilmesi emredilmektedir.¹²³

Hız. Ali evlilik müessesinde Alevîlerin örnek aldığı kişidir. Alevîlerin eşlerine karşı tutumlarını şekillendirmesinde Hız. Ali'nin “Kadın, çiçek tabiatlı, çiçek yaradılışıdır. Kadın bir kahraman değildir. Her hal ve surette onunla anlaşınız. Kendisiyle iyi, gereği gibi ve makbul görülecek, herkes tarafından beğenilecek bir tarzda yaşayınız. Ona öyle bir hayat arkadaş olunuz ki, o, yaşamının tadını tatsın.” sözü ve Ca'fer es-Sâdık'ın bir ailede erkeklerin, kadınlarına ne kadar sevgi gösterirlerse, inançlarının kıymetinin o derece artacağı yönündeki tembihleri etkilidir.¹²⁴ Bu bağlamda İmam Ca'fer *Buyruğu*'nda, talibin kadınına saygılı olması gerekir.¹²⁵ Alevilik inancına göre kadın erkeği tatmin etmek, memnun etmek için yaratılmamıştır. Kadın hakları evlilik yoluyla korunmalıdır. Alevî, karısını incitmez, üzmez, kırmaz, eşler birbirine sevgiyle yaklaşır, eksikliklerini tamamlar, kusurlarını örter. Kadın eksik, noksan, güçsüz ve kusurlu, korunmaya ihtiyacı olan bir varlık değildir. Kadın sadece naifliği ve güzelliğine bir hal gelmesin diye korunmalıdır.¹²⁶

Korkmaz'a göre Alevîler arasında evlilik birliği, kadın ve erkeğin rızasıyla kurulması gereken bir kurumdur. Eşlerin birbirine verdiği sözler kutsal bir sözleşmedir.¹²⁷ Evlilikte verilen sözlerin tutulması önemlidir. Eşler bir ömür için sözleşmiştir ve sözlere

¹²² Yahya Benekay, *Yaşayan Alevilik*, Varlık Yayınları, İstanbul 1967, 108-109.

¹²³ Mehmet Eröz, *Türkiye'de Alevîlik Bektâşîlik*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, 290-291; Mehmet Şahin, “Alevî Geleneğinde Toplum ve Aile Kavramı”, *KADER Kelam Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 2011, 283.

¹²⁴ Zelyut, 62.

¹²⁵ Korkmaz, *Yorumlu İmam Cafer Buyruğu*, 85.

¹²⁶ Korkmaz, *Yorumlu İmam Cafer Buyruğu*, 233.

¹²⁷ Korkmaz, *Yorumlu İmam Cafer Buyruğu*, 85.

sadakat ömür boyu sürmelidir.¹²⁸ Evlilik öncesinde kadın ve erkek evliliğin gerçekleşmesinde aktif rol oynamalıdır.¹²⁹ Evlilik konusunda çiftler aktiftir ve kararı onlar verir. Çünkü evlilik rıza kapısıdır, sevgi ve gönül birliği ister. Bu bağlamda aileler evlilik konusunda olumlu veya olumsuz bir yorumda, uyarıda bulunmayı tercih etmezler.

Evlilik kutsal bir kurum olduğu için gençlere evlilik özendirilir ve tavsiye edilir. Alevîlik inancında evlilik ve nikah, peygamber sünneti olarak kabul edilir. Kız ve erkek evliliğe karar verirse erkek tarafı kız tarafından kızı ister. İsteme töreni bittikten sonra tatlı lokması dağıtılır. Daha sonra uygun bir zamanda nişan yapılır. Nişanlılık dönemine taraflar birbirini daha iyi tanıma fırsatı yakalar. Nişanın ardından düğüne hazırlık başlar. Düğün merasimi ile birlikte gençler evlendirilir. Resmî nikâh yapıldıktan sonra bir de dini nikâh kıyılır. Gençler dedenin huzuruna gelir. Dedenin huzurunda gelin, damat ve çiftin yakınları eşliğinde dini nikâh kıyılır.¹³⁰ Alevîlik inancında evlilik sürecinde nikâha ayrı bir önem verilir. “Çiftin ömür boyu birlikte yaşamak üzere birbirlerine verdikleri söz ve ikrar”¹³¹ şeklinde ifade edilen nikâh, evliliğin en önemli rûknüdür.

Alevîlik inancıyla benzer özellikler barındıran Bektaşî inancında şeriatın beşinci makamı nikâhtır. Resmi nikâh öncelikli olarak kıyılması gerekir, resmiyet önemlidir. Bunun yanında dini nikâh da dede tarafından kıyılır. Dini nikâhta bir takım dini unsurlar vardır. Örneğin Dede nikâh merasimine Kur’ân-ı Kerim’den “Sizleri çift çift yarattık.”¹³², “Kadınlarınız, sizin için bir tarladır. O halde tarlanıza dilediğiniz gibi varın ve hazırlık yapın. Allah’tan korkun ve herhalde onun huzuruna varacağınızı bilin! Sen müminleri müjdele!”¹³³, “Yine sizin için nefislerinizden kendilerine ısınırsınız diye eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve bir esirgeme yapması da O’nun ayetlerindendir. Şüphesiz ki bunda düşünecek bir kavim için ibretler vardır.”¹³⁴ ve ‘Bir de sizden olan dulları ve kölelerinizden, cariyelerinizden salihleri evlendirin. Eğer yoksul iseler, Allah onlara fazlından zenginlik verir. Allah, nimeti bol olan, her şeyi bilendir.’¹³⁵ ayetlerini

¹²⁸ Temren, 318.

¹²⁹ Vorhoff, 257; Zelyut, 62.

¹³⁰ Fevzi Rençber, *Adıyaman’da Alevilik*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2012, 158.

¹³¹ Alevi İslam Din Hizmetleri Başkanlığı, *Yol ve Sürekler (Erkanname)*, Cem Vakfı Yayınları, İstanbul 2016, 72

¹³² Nebe, 78/8.

¹³³ Bakara, 2/223.

¹³⁴ Rum, 30/21.

¹³⁵ Nur, 24/32.

okuyarak başlar ve sonrasında şöyle der: “Resmi nikâhlarınızı tamamlamış(sınız), dini nikâh akdinizi yerine getirmek üzere burada bulunuyorsunuz. İyi günde, kötü günde, hastalıkta ve hoşlukta birbirinizi sayacağınıza, ölüm sizi ayırana dek iyi geçinip hiç ayrılmayacağınıza sizlerden doğan çocuklarınıza iyi bir anne ve baba olacağınıza söz verip ahdedeceksiniz. Şu anda anne ve babalarınız dâhil kimsenin etkisinde kalmadan özgür iradenizle karar vereceksiniz. Boşanmak bizim yolumuzda ve erkânımızda yoktur, kötü bir fiildir, Çünkü yolumuz; ‘öl ikrar verme, öl ikrarından dönme’ diyor.” dedikten sonra gelin ile damadın ve şahitlerinin evlilikle ilgili kararlarını alır ve “Allah Muhammed Ali bu nikâhı mübarek ve hayırlı eylesin, sizleri birbirinize eş olarak nikâhladım, her iki aileye de hayırlı, uğurlu olsun.” diyerek evlenecek çocukları el ele tutuşturarak dara kaldırır ve son olarak duasını yaparak nikâh kıyma işini tamamlar.¹³⁶ Tahtacılar da ise kız evlendiği akşam eşiyle birlikte mürşit önüne çıkar. Evli çift önce rehber gözetiminde evinin eşiğini öperler. Daha sonra gelin eşinin boynuna ip bağlar. Rehber de “El ele, el Hakk’a! Arşa çıkıncaya dek, dede sana teslim ediyorum.” diyerek erkeğin boğazındaki ipin ucunu dedeye uzatır. Dede bunlara üç dolu sunar, öğütler verir ve “Eline diline, beline sahip olma” ilkesini öğretir. Bunlardan sonra da iyilik duaları eder.¹³⁷

Hiz. Ali’nin Hiz. Fatıma ile olan tek eşli evliliği Alevîlikte tek eşli evlilik olmasının asıl sebeplerinden biri olarak görülmektedir.¹³⁸ Hacı Bektaşî Velî de evlilikte tek eşliliği esas almış ve çok eşliliği hoş görmemiştir. Çok eşlilik, Rahmana putları eş koşmakla birdir.¹³⁹ “Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz, bundan başkasını da dilediği kimse için bağışlar”¹⁴⁰ âyetini esas alarak Besmele Tefsiri’nde şu hikâye anlatısıyla net biçimde ortaya koymuştur: “Bir gün oturmuş, ibadet için ibretle yıldızlara bakıyordum. Kulağıma ince bir ses geldi, dinledim. Bir kadın eşiyle tartışıyordu. Kadın; üzerime bir başkasını seçmesin diye dövdün yüz döndürmedim, ne bela eyledinse çektim. Eğer benim üzerime birini getirirsen ben ne yapayım? diye bağırıyordu. Gönlümde kendimi aradım. Allah’ın birliğini sağlamlaştırmış buldum, gönlüm hoş oldu. O Rahmân ve Rahîm, kendisinin birliğine ve arılığine şahadet edenleri nasıl hoş tutacağını kendisi

¹³⁶ Alevî İslam Din Hizmetleri Başkanlığı, *Yol ve Sürekler*, 72-78.

¹³⁷ Fuat Bozkurt, *Çağdaşlaşma Sürecinde Alevilik*, Doğan Kitapçılık, İstanbul 2000, 235.

¹³⁸ Bahadır, *Alevî ve Sünnî Tekkelerinde Kadın Dervişler*, 130.

¹³⁹ M. Necmettin Bardakçı, “Bir Tasavvuf Mektebi Olarak Bektaşîlik”, *Uluslararası Bektaşîlik ve Alevilik Sempozyumu*, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Isparta 2005, 58.

¹⁴⁰ Nisa, 48.

bilir ve O'nun peygamberi bilir"¹⁴¹ Bu bağlamda Alevîlerde tek kadınla yapılan evlilik esas olarak kabul edilmektedir.¹⁴²

Alevîlerde tek eşliliğin kabulünde önde gelen şahsiyetler etkili olmuştur. Fığlalı, bir Alevînin karısı ölmedikçe ve karısıyla boşanmadan bir başka evlilik yapamayacağını dile getirmiştir.¹⁴³ Birden fazla evlilik, tek eşliliğin esas alındığı Alevîlikte problemlere sebep olan bir husus olarak değerlendirilir. Ancak kadının çocuğu olmuyorsa veya erkek çocuk olmuyorsa iki eşli evlilik yapılmaktadır. Bu gibi zorunlu kabul edilen durumlarda bile çok eşlilik düşkünlük¹⁴⁴ sebebidir.¹⁴⁵

Alevîlerde tarikat emirlerinden birisi de kadına iyi davranmaktır. Koca karısına iyi davranmalı, onu güç durumda bırakmamalıdır. Her zaman saygılı olmalıdır. Saygı evlilik kurumunu ayakta tutan temel değerlerdendir. Saygının olduğu ilişkide sevgi baki kalır. Aile bağı güçlü temellere dayanır.¹⁴⁶ Alevîlik inancının en önemli argümanlarından birisi kadın ve erkeğin eşit haklara sahip oluşudur. Kadına duyulan saygı onun erkekten bir farkının, ayrıcalığının olmadığını göstergesi kabul edilir. İlişkide aldatma kadının saygısını ve sadakatini zedelenmesine sebep olur. Alevî erkek eşine ihanet ederse bu durum kadın aracılığıyla dedeye bildirilir.¹⁴⁷ Bu tarz uygulamalar Alevîlerin aile içerisinde kadının fikirlerine büyük önem verdikleri sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Alevîlikte evlilik kutsaldır. İki cinsin hayatını birleştirmesi kutsal bir hadisedir. İki cinsin evlilik yoluyla akitleşmesi Alevîlik inanç esaslarından verilen sözü tutma kapsamında değerlendirilir. Evlenirken verilen sözün ömür boyu tutulması gerekir.¹⁴⁸

¹⁴¹ Hamidiye Duran, *Besmele Tefsiri (Şerh-i Besmele)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2007, 35.

¹⁴² Aksoy, 70; İ. Zeki Eyüboğlu, *Bütün Yönleriyle Bektaşilik*, Der Yayınları, İstanbul 1990, 331; Temren, 318; Vorhoff, 257.

¹⁴³ E. Ruhi Fığlalı, *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik*, Selçuk Yayınları, Konya 1996, 374.

¹⁴⁴ Alevî çevrelerinde ahlâkî değerler sisteminin korunması amacıyla benimsenen yolun ilkeleri dikkate alınmayıp yasaklanan şeylerin işlenmesi halinde cem âyinine dedenin kararı ve toplumun tasvibiyle ilgili kişi "düşkün" diye ilân edilir, bu kişinin sabit olan suçluluk durumuna da "düşkünlük" denir. Bazan düşkün yerine "yolsuz", düşkünlük yerine de "yolsuzluk" kelimelerinin kullanıldığı da görülür. "Düşkün etmek, düşkün edilmek" ifadeleri suçluya düşkün meydana açılarak ceza verilmesi, "düşkün kaldırmak" ise kişinin düşkünlük durumunun kurulan meydan yahut mecliste sona erdirilmesi mânasında kullanılır. Harun Yıldız, "Düşkünlük", *DİA*, Ankara 2020, ek-1, 353-354.

¹⁴⁵ Bahadır, *Alevî ve Sünnî Tekkelerinde Kadın Dervişler*, 130.

¹⁴⁶ Ünlüsoy, 61.

¹⁴⁷ Rençber, *Adıyaman'da Alevilik*, 159.

¹⁴⁸ Menemencioğlu, 131; Ramazan Uçar, *Sosyolojik Açından Alevilik-Bektaşilik Abdal Musa Tekkesi Üzerine Bir Araştırma*, Andıç Yayınları, Ankara 2006, 149-150.

1.4.2. Alevîlik İnancında Boşanma

Alevî inancında kadına yönelik müsamahakâr tavır boşanma konusunda da etkisini göstermektedir. Alevî toplumunda erkek canı istediği zaman karısını boşayamaz, boşanma büyük suç ve günahlardandır, düşkünlük sebebidir. Erkeğin, eşini boşaması zor şartlara bağlanmıştır.¹⁴⁹

Boşanması durumunda erkeğe verilen ceza, kadının bir meta olmadığı ve istediği zaman alıp istediği zaman atılamayacağını anlaması ve kadını koruma amaçlıdır.¹⁵⁰ Kadınların çalışma hayatına girmedeği, ekonomik olarak erkek eline baktığı zamanlarda kadına yönelik bu korumacı anlayış hayati önem arz etmektedir. Boşanmanın yasaklılığı aile yapısının korunmasını sağlamıştır. Alevî kadını kocasının aldatması, üzerine eş getirmesi durumlarına karşı boşanma ile karşılaşacağı olumsuzluklar karşısında korunmuştur.¹⁵¹

Hız. Ali'nin tek eşli olması Alevîlerin esas kabullerindendir. Erkek istediği zaman eşini boşayamaz. Noyan, boşanma yasağının toplumdaki önemini şu ifadelerle dile getirmiştir: "Hız. Ali: 'Evleniniz ve boşanmayınız. Zina ve boşamadan, Arş-ı ala titrer.' demiştir." Burada Arş'tan maksat aile ve ulustur. Bir devletin esası ulus, ulusun kökü de ailedir.¹⁵²

Ailenin parçalanmaması gerekir. Bunun için önemli ilkeler ortaya konmuştur.¹⁵³ Kadın eğer kocasını zehirlemeye kalkışır, malına zarar verirse, çalarsa, zina suçunu işlerse ve bunlar belgelenirse dedenin onayı ile boşanma işlemi gerçekleşir. Suçlamalar ispat edilmeden, meydana dan onay alınmadan keyfi boşanma yasaktır.¹⁵⁴

Boşanma resmî olarak gerçekleşmeden önce dedenin karar vermesi gerekir. Dedenin boşanmaya izin vermesi için belli şartlar bulunmalıdır. Boşanmayı kadın istediği ve bunda ısrar ettiği takdirde veya aleni bir şekilde kadının ahlaksızlığı bilirse boşanma

¹⁴⁹ Mehmet Yaman, *Alevîlik, İnanç-Edeb-Erkân*, Demos Yayınları, İstanbul 2011, 328; Harun Yıldız, *Anadolu Alevîliği*, Araştırma Yayınları, Ankara 2004, 234.

¹⁵⁰ Bahadır, "Alevî Bektaşî İnancına Göre Kadın", 25; Y. Nuri Öztürk, *Tarih Boyunca Bektaşilik*, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul 1990, 222.

¹⁵¹ Bahadır, "Alevî Bektaşî İnancına Göre Kadın", 25; Şahin, "Alevî Geleneğinde Toplum ve Aile Kavramı", 281.

¹⁵² Bedri Noyan, *Bektaşilik Alevîlik Nedir?*, Ant/Can Yayınları, İstanbul 1995, 130.

¹⁵³ Zelyut, 62.

¹⁵⁴ Fıglalı, , 374; Abdülbaki Gölpınarlı, "Kızıl-Baş", *MEB İslâm Ansiklopedisi*, , Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1977, VI, 791; Öztürk, 222.

kararı verilebilir. Bu gibi durumların dışında evlilik birliğini bozmaya hiçbir sebep yetmez.¹⁵⁵ Bu bağlamda kadına pozitif ayrımcılık yapıldığı söylenebilir. Dedelik kurumu toplumdaki işlevini göstermesi, hâkimden önce kararı dedenin vermesi hala önemli olduğunu göstermektedir. Bu uygulama kapalı bir toplum anlayışının göstergesidir.

Kişi, karısına sebepsiz bir şekilde ‘ben seni sebepsiz bir şekilde boşuyorum’ diyerek istediği zaman, keyfi bir şekilde toplumun karşısına çıkamaz. Keyfi boşama düşkünlük sebebidir. Kişi düşkünlükten çıkana kadar cemlere giremez, ibadetlere katılamaz. Bu nedenle erkekler eşlerini boşamaları nedeniyle topluluk tarafından dışlanmayı göze alamazlar. Boşanma yasağı, Osmanlı geleneklerinde erkeğin kadını canı istediği zaman tek taraflı ve çoğu zaman mağdur ederek boşayabilmesi nedeniyle bu olguya tepki olarak geliştirilmiştir.¹⁵⁶

İmam Ca’fer *Buyruğu*’nda bir pîrin karısından ayrılmasının büyük bir günah olduğu dile getirilmiştir.¹⁵⁷ Ca’fer Sâdık boşanmayı tasvip etmemiş, boşanmanın gökteki melekler ile arşta bulunan ilahi varlıkları hoşnut etmeyeceğini ifade etmiştir. Ailenin parçalanmaması gerekir. Bunun için önemli ilkeler ortaya çıkmaktadır.¹⁵⁸ Alevîlik inancında boşanmanın yasak oluşunun kadınların olumsuz bir durum yaşamaması için uygulandığı yapılan çalışmalarda ileri sürülmüştür.

1.5. KADININ DİNÎ HAYATTAKİ KONUMU

Alevîlik inancında Hz. Ali soyundan gelenlere kutsallık atfedilir. Hz. Ali soyundan gelenler doğuştan ayrıcalıklıdır. Dedeler cemi yürütme yetkisine sahiptir, bunun yanında hâkim, arabulucu ve dini danışman olarak vasıflandırılır. Dedenin eşine *ana* denir. Kadına dede ile yaptığı evlilik ana konumunu kazandırır. Ana, dede gibi cem yürütebilir. Ancak dedenin bulunduğu vakitlerde ana genellikle cemi yönetemez. Ananın görevi topluluk içindeki kadınların sorunlarıyla ilgilenmek ve bu sorunların dedeye iletilmesinde aracı olmaktır. Ana, kutsal soydan gelen dedenin eşi olduğu için ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Ana gibi kızları da ayrıcalıklıdır.¹⁵⁹ Ana, Hz. Fatıma’nın temsilcisi yolu devam ettiren kadındır. Hz. Fatıma’nın gördüğü saygı anaya da gösterilir.

¹⁵⁵ Noyan, 129.

¹⁵⁶ Menemencioğlu, 132.

¹⁵⁷ Korkmaz, *Yorumlu İmam Cafer Buyruğu*, 77.

¹⁵⁸ Zelyut, 62.

¹⁵⁹ David Shankland, *Antropoloji ve Etnisite: Yeni Alevî Hareketinde Etnografyanın Yeri*, (Ed. Tord Olsson vd.), (Çev.: Bilge Kurt Torun ve Hayati Torun), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003, 97.

Güngör yaptığı bir alan araştırmasında Yörük Baba'nın konuya dair görüşlerini ifade etmiştir: "...kadınlar ceme girerler ve eskiden olmasa da şimdi ayrı otururlar, bizim inancımıza göre toplu ibadetlerden kadının çıkarılması İslâm'a aykırıdır, kim diyebilir ki peygamberimiz kadınların ibadetlere toplu gelmesini yasaklamış? Kimse bunu iddia edemez, bu zamanla olmuştur, hem kişi kadınıyla bir hayat boyu her şeyinde ortak olmak, onunla huzuru bulmak için evlenmez mi? Öyleyse ne ibadette ne de başka yerde kadını ayırmak doğru değil, üstelik kadınla istişare etmek Peygamberimiz ve Hz. Ali'nin de sünnetidir."¹⁶⁰ Çakır Baba ise "...biz cem esnasında insanlara "analar", "babalar" diye hitap ettiğimiz gibi, yola girenlere de birçok ismin yanında bilhassa "canlar" deriz, can bize göre ruhtur, yoksa diğerine biz "ten" deriz, ten fanidir ancak "can" öyle değil, o ruhu temsil ettiğinden o ölmez, onun için bizde cinsiyet bilhassa anılmaz."¹⁶¹ şeklindeki ifadeleriyle konuya tasavvufî açıdan yaklaşmaktadır.¹⁶²

Tasavvufî perspektif kadının konumu üzerinde etkili olan faktörlerdendir. İlk İslami tasavvuf hareketlerine bakıldığında kadın dervişlere rastlanmaktadır. Göçebe Türklerin İslâm'ı kabul etmesinde etkili olan sufilerin hoşgörülü anlayışları dini alanda da etkisini göstermiştir. XII. yüzyılda kadın ve erkekler tekkelerde beraber bulunmuşlardır. Burada kadın dervişlerin olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Mevlevî tekkeleri XVI. yüzyıla kadar kadınlara da açıktır ve tekkelerdeki kadınlardan tekke şeyhi olanlar çıkmıştır. Bektaşîlik inancında da ibadet yerlerinin kapılarını kadınlara açık tutmuş ve kadınlar tekkelerde önemli mevkilere gelmiştir.¹⁶³ Alevî kadınları, toplumsal yaşamın yanında dini ayin ve törenlerde aktif görev almışlardır.

Hacı Bektaşî Velî döneminde kadın dervişler vardır. Selçuklu döneminde kadınlar, eski inançlarından kaynaklı ve sürdürdükleri kadınlı- erkekli toplantı yapıp, şöenlerinde kımız içtikleri, kopuz çaldıkları, Oğuzname ve Dede Korkut destanlarından bölümler okudukları bilinmektedir.¹⁶⁴

¹⁶⁰ Özcan Güngör, *Günümüz Alevî/Bektaşî Kimliğine Dair Sosyolojik Bir Araştırma* (Beypazarı/Karasar Yöresi Örneği), (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, 273.

¹⁶¹ Güngör, *Günümüz Alevî/Bektaşî Kimliğine Dair Sosyolojik Bir Araştırma*, 273.

¹⁶² Ünlüsoy, 70.

¹⁶³ Bahadır, *Alevî ve Bektaşî Kadın Dervişler*, 12.

¹⁶⁴ Fevzi Rençber, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlikte Cem ve Cemevleri*, Şırnak Üniversitesi Yayınları, Şırnak 2018, 25; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1969, 325.

Anadolu Selçukluları döneminde kurulan Bacıyan-ı Rum teşkilatı, kadınların her alanda bilfiil olduklarının göstergesidir. Teşkilat üyesi kadınlar sosyal, siyasi, askeri, kültürel ve ticari eylemlerde erkeklerle beraber hareket etmişler, erkeklerle birlikte zikir, sohbet ve sema ayinlerinde bulunmuşlardır.¹⁶⁵ Günümüzde bu gelenek hala devam etmektedir ve Cem ayinlerinde kadınlar olmazsa olmaz unsur haline gelmiştir.

Eröz'e göre cemler, Şaman ayinlerine benzemektedir. İçerik olarak ikisinde de sema, raks ve müzik temel öğelerdir. Hunlar'ın ve Göktürkler'in miladi VI. yüzyıl ve VII. yüzyılda sema ve semah ayinlerine benzer ayin yaptıkları ve dans ettikleri bilinmektedir.¹⁶⁶ Bu dansların veya oyunların tek başına sadece kadın veya erkek kümeleri arasında veya iki küme arasında ya da kadın erkek birer kişi ile oynadığı ifade edilmiştir.¹⁶⁷

Çin şiirlerinde de Türklerin bu dansları yer almaktadır. Bir Çin şiiri kadınların da yer aldığı dansı şöyle ifade etmiştir:

*“Döne-döne raks eden yabancı kızlar!
Döne döne raks eden yabancı kızlar!
Gönlünüz sanki bir saz, elleriniz sanki birer dümbelek,
Sazlar ve dümbelekler çalınca, kollarınızı açtınız.
Döne-döne, durmadan dönerek, kar fırtınası gibi,
Tek ayaküstünde sola ve sağa,
Hiç durmadan, bin kere döndünüz, on bin kere döndünüz”.
Bir başka şiirde ise:
“Güzde daldan düşüp titreyen yaprak gibi.
Kış rüzgârına tutulup döndüler.
Sanki gök kuşağı gibi bir hafif kumaş idiler.
Gök de fırtınalı bir rüzgâr gibi döndüler.
Bu ne zaman başladı? Ne zaman bitecek.”¹⁶⁸*

ifadeleriyle raksın betimlemesi yapılmaktadır. Eröz, Çinlilerin betimlemelerini yaptığı bu raks ile Mevlevilerde, Ahilerde ve Alevîlerde görülen semah ritüeli ile aynı şey olduğunu

¹⁶⁵ Mikail Bayram, *Fatma Bacı ve Bacıyân-ı Rûm*, Nüve Kültür Merkezi Yayınları, Konya 2008, 61-94.

¹⁶⁶ Eröz, 318.

¹⁶⁷ Baykara, 223-224.

¹⁶⁸ Emel Esin, “Semâ”, *Türk Edebiyatı Aylık Fikir ve Sanat Dergisi*, 3(36), İstanbul 1974, 13-14.

ileri sürmüştür.¹⁶⁹ Korkmaz'a göre semahın sadece kadın ya da erkekler tarafından icra edilse de tercih edilen kadın/erkek beraber icra edilenidir.¹⁷⁰ Kadınlı/erkekli ayin ritüelinin üzerinde Şamanist etkiler olduğu öne sürülmektedir.

Alevî toplulukları din, önder durumundaki kimi dede ocaklarının bir kadına bağlı olduğu görülmektedir. Örneğin Adıyaman'ın Çelikhan ilçesi Bulam bölgesinde Zebran (Sarı gök) ziyareti bulunmaktadır. Bu ziyaret, Zebran adında bir kadın pire ait olup, aynı sülaleden gelenler tarafından bir ocak olarak bilinmektedir. Bu kadın pire bağlı ocaktan gelenler, son dönemlere kadar Alevî gruplara dini hizmetler götürmekteydiler.¹⁷¹

Dini alanda kadının ana olması, derviş olması ve cemde kadın-erkek ayrımının olmadığı söylemleri en eşitlikçi söylemlerdir ve bu bakış açısında herkes candır. İbadet yerine, nefsi isteklerden sıyrılarak hak ile bir olmak için gelindiğinden hiç kimsenin kadınlık veya erkeklik sıfatlarına bakılmaz. Bu iddianın temel dayanağı Alevîlik inancındaki *mirac* ve *kırklar* anlatısıdır. Anlatıya göre: Hz. Muhammed mirac dönüşünde bir ses duyar ve bu ses ona Kırkların kapısına gitmesini söyler. Hz. Muhammed, tarif edildiği şekilde Kırkların kapısına gelir ve kapıyı çalar. İçerden “Kimsin” diye bir ses gelir. Hz. Muhammed “Ben ahir zaman peygamberi Muhammed Mustafa'yım” der. İçerdeki ses “Bizim peygamberimiz içimizde, git ümmetine peygamberlik yap” diyerek kapıyı açmaz. Hz. Muhammed ikinci defa kapıyı çalar ve aynı diyalog tekrarlanır. Vazgeçip geri dönmeye davrandığında, Cebrail onu, “eğer içeri girmezse Mirac'ının kabul olmayacağı konusunda uyarır. Hz. Muhammed'e “ben yetimim, öksüzüm, sizden biriyim” demesini, kapının böylece açılacağını söyler. Hz. Muhammed üçüncü defa kapıya giderek “Ben yetimim, öksüzüm, sizden biriyim” der ve kapı açılır. İçeri girdiğinde, oradakilerin kim olduğunu seçemez. Ona “Biz Kırkları” denir. Ancak Hz. Muhammed içeridekileri sayar ve 39 kişi olduklarını fark eder. 40. kişinin nerede olduğunu sorar. “Selman şeydullah'a gitti” denilerek ona bir yer gösterilir ve Hz. Muhammed oturur. “Sizin ulunuz, büyüğünüz küçüğünüz kim” diye sorar. Konuştuğu kişi Ali'dir. Ancak onun Ali olduğunu fark etmez. Ali ona “Bizim büyüğümüz de bir, küçüğümüz de. Birimize neşter vursan hep bir olur kanımız” diyerek cevap verir. Ali'nin koluna bir neşter vurulur. Oradakilerin hepsinin kanı Ali'de birleşir. Pencereden ya da

¹⁶⁹ Eröz, 320.

¹⁷⁰ Esat Korkmaz, *Ansiklopedik Alevilik Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*, Ant Yayınları, İstanbul 1994, 311.

¹⁷¹ Bahadır, “Alevi-Bektaşî İnancına Göre Kadın,” 18.

kapıdan da “şeydullah”a giden Selman-ı Farisi’nin kanı gelir. Selman-ı Farisi bir üzüm tanesi ile döner. Hz. Muhammed’den bu üzüm tanesini 40 kişiye paylaşırması istenir. Muhammed nasıl yapacağını bilemez. Bu sırada Cennet’ten bir tabak gelir. Muhammed bu tabağın içinde üzüm tanesini bir yeşil el ile birlikte ezer. Üzümden olan engür şerbetini bir kişi içer ve orada bulanana herkes hoş olur, üryan büryan semaha kalkar. Peygamber de semaha kalkmıştır. Birden başındaki sarığı düşer. Orada bulunanlardan bir kısmı sarığından parçalar alır ve bellerine bağlar. Cemlerde bele bağlanan “kemerbest” adlı kuşak bu şekilde ortaya çıkmıştır. Semah dönen bu kırk kişinin 17’si kadın 23’ü erkektir. Aynı mekânda birlikte ibadet etmişlerdir.¹⁷²

Kırklar, Alevîler için en üst mertebe olarak kabul edilmiştir. Kırklar meclisinin içinde kadınların olması da olgunluğa eren her kişinin cinsiyetine bakılmadan kırklar meclisine alındığı anlaşılır. Olgunluk en üst makam hak edenin aldığı göstergesidir. Kırklar ile ilgili diğer bir anlatıda içlerindeki kadınlardan birinin Hz. Fatıma olduğu söylenmiştir. Cem sırasında süpürgecinin okuduğu gülbankta: “Biz üç bacıydık Kırklar meydanında süpürgeciydik.” diye bir bölüm de onların Kırkların içinde olduğunu göstermektedir.¹⁷³

Alevîlerin cem törenleri bölgeden bölgeye değişiklikler gösterse de kadınların genelde cem törenlerinde bir yeri vardır. Kadınlar, cem esnasında erkeklerle birlikte posta oturmak ve cemin yürütülmesini sağlamak dahil bütün görevleri yerine getirmektedirler.¹⁷⁴

1.5.1. Cem Ayinlerinde Alevî Kadını

Alevîlikte dini ayin niteliği taşıyan cem törenlerinin ayrı bir yeri vardır.¹⁷⁵ Cem ritüelinin kökenlerinin Şamanizm nitelikli olduğu, Ahmet Yesevi’den beri Orta Asya ve Anadolu’da kadın-erkek birlikte dini ritüel yaptıkları bazı araştırmacılar tarafından ileri sürülmektedir.¹⁷⁶

¹⁷² Emine Yüksel, *Alevî-Bektaşî Kültüründe Yaratılış Anlatıları ve Toplumsal Cinsiyet İlişkileri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2016, 54.

¹⁷³ Y. Ziya Yörükcan, *Anadolu’da Alevîler ve Tahtacılar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, 131.

¹⁷⁴ Bahadır, *Alevî ve Bektaşî Kadın Dervişler*, 13.

¹⁷⁵ A. Yaşar Ocak, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İletişim Yayınları, İstanbul 1996, 253.

¹⁷⁶ Okan, *Canların Cinsiyeti*, 55.

Cem törenleri topluluk içindeki dayanışmayı, birliği ve beraberliği sağlamaktadır. Bunun yanında cem törenleri ile yeni nesillere inançların ve geleneklerin aktarımı da sağlanır. Topluluğun bütün üyelerinin, kadın-erkek-çocuk törene katılmaları, Cem töreninin kendine özgü yapısından kaynaklanmaktadır. Törenlerde cinsiyet ayrımı gözetilmez, herkes bacı-kardeştir ve kimse kimseye cinsel kimliği üzerinden bakmaz.

İslam, dini pratiklerin yapılmasında kadın ve erkeğin aynı mekân ve zamanda bir ve beraber ibadet etmelerine müsaade etmemiştir. İslam inancındaki karşılıklı mahremiyet düşüncesi bunu en başından engellemiştir. Fakat Alevi inancında bu durumun farklı olduğu görülür. Vorhoff, cem ayinlerinde kadın ve erkeğin bir arada yer almalarının Alevî inancında ahlaka aykırı görülmediğini ifade etmiştir.¹⁷⁷

Alevî geleneği insanı merkeze alır ve Allah herkesin yaratıcısıdır. İbadet herkes içindir. Bu sebeple kadın erkek ibadet esnasında birbirinden ayrılmaz ve ayinlerini birlikte yaparlar. Ayinde esas olan insan olmak ve üst kimliktir. Üyeler ayin esnasında cinsel kimliklerinden sıyrılırlar ve orada insan olarak üst kimlikleriyle bulunurlar.¹⁷⁸

Cem ayinleri, genellikle kasım-mart ayları döneminde yapılır. Yaz ayları yoğun çalışmayla geçtiği için sonbahar ve kış ayları tercih edilir. Perşembe akşamları köylülerin sığabileceği büyüklükteki bir evde dedenin katılımıyla yapılır.¹⁷⁹ Günümüzde cemler genellikle cem evlerinde yapılmaktadır.¹⁸⁰

Cem ayinleri bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir. Buna rağmen cemlerin çoğunda kadınlarda görev almaktadır. Kadınlar, cem sırasında erkeklerle beraber posta oturmak ve cemin yürütülmesi gibi üst görevlerin yanında bütün görevleri yerine getirmektedir.

Sivas'ın Çamşık yöresinde cumhuriyetin ilk yıllarında kimi dede soylu kadınlar posta oturmuş ve cemi yönetmişlerdir. Dede Hüseyin Gazi Metin, büyük annesi olan Fatma Ana'nın ceme geldiğinde, dedelerin postu ona bıraktıklarını söylemektedir. Bunların dışında yine Hüseyin Abdal ocağından İsaf (insaf) Ana ve Ela Ana, posta oturarak cem yürütmüşlerdir.¹⁸¹ Yine günümüzde görevini devam ettiren Denizli merkeze

¹⁷⁷ Vorhoff, 56.

¹⁷⁸ Temren, 317.

¹⁷⁹ Fırlı, 331; Bozkurt, *Alevîliğin Toplumsal Boyutları*, 173.

¹⁸⁰ Okan, *Canların Cinsiyeti*, 57.

¹⁸¹ Bahadır, "Alevi-Bektaşî İnancına Göre Kadın," 19.

bağlı Uyanık köyündeki Sultan Battal, posta oturarak hizmet yürütmektedir. Hacı Bektaş'taki Çelebilerin onayı ile Sultan Battal, Denizli Abdallarına 5-6 senedir cem hizmetini posta oturarak yerine getirmektedir.¹⁸²

Rehber hizmetinin aslında kadınlara ait bir hizmet olduğu Bektaşî uygulamalarından da anlaşıyor. İnanca göre, mürşit talibin yol babası, rehber ise yol anası olarak kabul edilir. Trakya bölgesi Bektaşîlerinde, kadınlar da rehber hizmeti yapmaktadır.¹⁸³

Cemlerdeki on iki hizmetten biri olan zakirlik görevini üstlenen kadınlar da bulunmaktadır. Yörükan kadınların posta, erkeklerin yanında oturduğunu söylemektedir. Sivas Çamşık'ta, Hüseyin Abdal ocağından Ela Ana, birçok cemde zakirlik yapmıştır. Yine aynı yörede yaşamış ve bir nevi evliyalştırılmış Âşık Fato'nun da uzun süre dedelerle birlikte cemlerde zakirlik yaptığı, kendi akrabalarınca anlatılmaktadır. Yine Bulgaristan'daki Alevîler arasında, cemin yürütülmesi ve deyişlerin okunmasında kadınların da eşlik ettiği bilinmektedir.¹⁸⁴

Cemlerde oturuş pozisyonu şehirleşme ile birlikte değişiklikler göstermeye başlamıştır. Anadolu köylerinde yapılan cemlerde köylü halk birbirini tanıdığı için kadınlar eşlerinin yanına oturmak suretiyle kadın erkek karışık oturulmuştur. Şehirleşme ile birlikte cemaatin birbirine yabancı olması sebebiyle birbirini tanımayan insanlar yan yana oturmak yerine aynı mekân içinde kadınlar sağ, erkekler sol tarafta olacak şekilde yerlerini almışlardır. Ancak kadın ve erkek arasında bir bölme bulunmaktadır.¹⁸⁵

Cem, iç içe iki halkadan oluşur. Halkanın ön tarafında erkekler yer alır, ikinci halkada ise kadınlar ve diğer erkekler yer almaktadır. İç halka cemin yönetici kadrosudur.¹⁸⁶ Dede cemin yöneticisidir. Pir postuna oturur. Sağında rehber, solunda ise zakir bulunur.¹⁸⁷ Dede ortada olacak şekilde iç halkada yola bağlı, kamil olan "Cem Erenleri" ile muhtar, dernek başkanı ve köyün ileri gelenleri bulunmaktadır. Bu ileri gelen

¹⁸² Bahadır, "Alevi-Bektaşî İnancına Göre Kadın," 19.

¹⁸³ Bahadır, "Alevi-Bektaşî İnancına Göre Kadın," 19.

¹⁸⁴ Bahadır, "Alevi-Bektaşî İnancına Göre Kadın," 20.

¹⁸⁵ Bahadır, *Alevi ve Sünni Tekkelerinde Kadın Dervişler*, 123.

¹⁸⁶ Cenksu Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2005, 360; Bahadır, *Alevi ve Bektaşî Kadın Dervişler*, 21.

¹⁸⁷ Yüksel, 58.

kişiler dışındaki dedenin eşi ve kızları da dahil olmak üzere diğer kadınlar ve erkekler dış halkada oturur.¹⁸⁸

Cem on iki hizmetten oluşur. Cemin özünü oluşturan on iki hizmet, musahip olan on iki görevlinin bellerine bağladıkları kemer bez adlı kuşakla cemin pratiklerini yerine getirmeleridir. Dedelik dışındaki diğer görevler talipler yani kutsal soydan gelmeyen üyeler tarafından yapılır. On iki hizmet görevleri şöyledir:

Dede: Kutsal soydan gelen, on iki hizmeti yöneten, sorunları çözen kutsal kişidir.

Rehber: Yolun gereklerini bildiği için görgüsü yapılanlara ve görgü ceminde dedeye yardım eder. Toplum ile dede arasında aracıdır. Dedenin olmadığı vakitlerde cemi yönetir.

Gözcü: Cemin düzeninden sorumlu kişidir cem süresince elinde asası ile ayakta bekler ve topluluğun cem sırasındaki davranışlarını kontrol eder.

Çerağcı (Delilci): Cem yapılan ortamı kurbanın yağı ve tuz ile aydınlatır. Buna çerağ uyandırmak da denir. Günümüzde aydınlatma için mum veya lamba kullanılır cem süresince ortamı aydınlık tutmalıdır. Cem bitince mumun söndürülmesinden yani sır edilmesinden sorumludur.

Zakir (Sazandar, Aşık): Cemin sazı ve sözüdür. Cem esnasında söylenen dinsel şiirleri çalgı eşliğinde söyleyen ve semaha da çalgısıyla eşlik eden kişidir. Duazları¹⁸⁹ okur semahları çalar.

Süpürgeci (Ferraş, carcı): Her hizmetin sonunda süpürge çalarak Allah-Muhammed-Ali isimlerini anar, süpürgeyi üç kez yere sürer ve temsili olarak yeri temizler. Geçişleri belli eder.

Sakka (Dolucu, İbrikdar): Sakka suyunu dağıtır, elindeki sudan Hz. Hüseyin için ağlayan topluluğun ferahlaması için su döker.

Sofracı (Kurbancı): Kurban ve yemek işlerinden sorumlu kişidir.

¹⁸⁸ Üçer, 360; Bahadır, *Alevi ve Sünni Tekkelerinde Kadın Dervişler*, 20-21; Vorhoff, 257; Mehmet Yaman, *Alevilik'te Cem*, Cem Yayınları, İzmir 2012, 84.

¹⁸⁹ Duaz, Farsçada on iki sayısının okunuşu olan devazdeh'in kısaltılmış şekilde söylenişidir. Duaz-ı İmam ise on iki imamlarının adının anıldığı şiirlerdir.

Pervane (Semah): Cemin yapıldığı yer ile dışarıdakiler arasında iletişim sağlar ceme gelenlerle ilgilenir. Bunun yanında kadın ve erkeklerden oluşan canlar miraçlama eşliğinde semah döner.

Peyik: Köylülere cemin yapılacağı saatini ve zamanını duyurur.

İznikci (Meydancı): Cemin yapıldığı mekanın temizliğini yapar ve gelenlerinin ayakkabılarını yerleştirir ve sahip çıkar.

Bekçi: Cemin yapıldığı yerin güvenliğinden sorumludur kapıda bekleyen köyün giriş çıkışından sorumlu kişidir.¹⁹⁰

Alevîlik inancında on iki hizmetteki görevlerin birbirinden üstünlüğü ve aşağılığının olmadığı ileri sürülür. Bahadır'a göre hizmetteki görevlerin hepsi önemlidir. Bazı bölgelerde kadınların birçok görevi yapması eşitlik söyleminin göstergesidir. Kadınlar cemi yürütebilir, cem sırasında erkeklerle birlikte posta oturabilir, cemin yönetimi ve yürütülmesi dâhil bütün görevleri yerine getirebilir. Bu bölgelerde yapılan on iki hizmette yapılan görevlerin hiçbirisi diğerinden üstün kabul edilmez.¹⁹¹

Hizmetteki görevlerin hepsi önemlidir. Süpürgeci görevi yalnızca kadına ait bir görev değildir. Erkeklerde süpürgeci görevini ifa etmektedir. Süpürgeci Gülbanka: *"Süpürgeciyiz, Gürüfü Naciyiz, Kırklar ceminde üç bacıyız. Süpürgeci Selman, kor olsun Mervan, zikir etti methi sahibi zaman. Destimiz deman, küfrümüz iman, yardımcımız on iki imam. Nefes pirdedir"*¹⁹² ifadelerinde süpürgeci Selman-ı Farisi'dir, dolayısıyla da görevi ilk ifa eden bir erkektir. Günümüzde Trakya bölgesinde kadın dervişler bulunmaktadır ve rehber hizmeti de yapmaktadır. Kadınlar dini alanlarda erkekle eşit pozisyonda yer almış ve ayinleri birlikte icra etmiştir.

1.5.2. Kadın Karşıtı Söylemin Aracı Olarak "Mum Söndü" İthamı

Alevîlikte kadının eşitliği ve hakları konusu ele alınırken değinilmesi gereken noktalardan biri de 'mum söndü' iddiasıdır. Kadını değersizleştiren bir iddiadır. Alevî inancında kadın-erkek birlikte ayin yapılması ve cem ritüelinin sonunda mumların

¹⁹⁰ Mehmet Yaman, *Alevilik*, Ufuk Yayıncılık, İstanbul 1994, 161-162.; Bozkurt, *Alevîliğin Toplumsal Boyutları*, 169-172.; Fırlı, 336-368; Okan, *Canların Cinsiyeti*, 57-58.

¹⁹¹ Bahadır, *Alevî ve Sünnî Tekkelerinde Kadın Dervişler*, 19-20.

¹⁹² Bahadır, "Alevî-Bektaşî İnancına Göre Kadın," 24.

söndürülmesi yabancı topluluklar tarafından farklı yorumlamalara sebep olmuştur. Alevî-Sünnî ayrışmasını besleyen unsurlar toplulukların birbirine önyargılı davranmasından kaynaklanmaktadır. Bu önyargılı anlayışın en yakıcı örneği “Alevîlerin mum söndü yaptıkları ana-bacı tanımadıkları şeklindeki cinsel sapkınlık iftirasıdır.”¹⁹³ “Alevîler cemlerde mum söndü yaparlar, onların cemi bir cümbüşdür, ana, bacı tanımazlar, üryan püryan olurlar.” şeklindeki sözler kulaktan kulağa nesillerce aktarılmış ve günümüze kadar gelmiştir.¹⁹⁴

Günümüzde bu tarz iddialar eskisi kadar olmamakla birlikte canlılığını korumaktadır. İddiaya göre Alevîler cem ayinlerinde bir mum yakarlar ve meydana bir horoz salarlar. Horoz kanatlarını çırpınca o mum söner ve oradakiler cinsel ilişki yaşarlar.

Mum söndü yakıştırması aslında Alevî toplumuyla birlikte kadını da değersizleştiren bir ithamdır. Kadın söz hakkına sahip olmadan erkeğin isteyeceği kadına sahip olacağı düşüncesi hâkimdir. Kadına değer veren bir toplumun bu iddiaya göre hareket etmesi, eşitlik ve kadının değerli olduğu üzerine düşen bir kara gölgedir.

Eyüboğlu’na göre Alevî toplumları kadını ana, eş, bacı gibi gerçek sıfatlarının dışına çıkarılıp “odalık, oynaş, gönül eğlencesi” olarak görmemiş ve bu durumu hoş karşılamamıştır.¹⁹⁵ Alevî yazılı kaynaklarından, İmam Ca’fer Sâdık *Buyruğu*’nda pirin eşinden başkasına kuşak çözmesi, livata yapması, zina yapması büyük günahlar arasında sayılmaktadır. Topluluktaki bireyler, eşini aldatmayacağı gibi diğer kadınlara da yan gözle bakamaz, kardeşi gibi görmekle sorumludur.¹⁹⁶

Cem ayininden sonra dedenin taliplere “Belinizi saklayın, başkasının donuna girmeyin, zina etmeyin, zina yapan adam yüz bin yıkansa paklanmaz.” şeklindeki hitabından ve uyarısından bahsedilmektedir.¹⁹⁷

Alevîlik inancının esaslarını oluşturan “eline, beline, diline hakim olmak” ilkesi bütün toplulukların yerine getirmesi gereken temel ahlaki kurallardandır. Eline sahip olup başkasının malını çalınmaz. Beline sahip olup helalinden başkasına meyledilmez.

¹⁹³ Doğan Kaplan, “Alevilere Atılan ‘Mum Söndü’ İftirasının Kökenleri Üzerine”, *Hünkar Alevilik-Bektaşilik Akademik Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 2014, 41.

¹⁹⁴ Ahmet Refik Altınay, *On Altıncı Asırda Osmanlı Devrinde Rafizilik ve Bektaşilik*, La Kitap, İstanbul 1932, 1-42.

¹⁹⁵ Eyüboğlu, 338.

¹⁹⁶ Korkmaz, *Yorumlu İmam Cafer Buyruğu*, 77-184.

¹⁹⁷ Eröz, 138.

Kimsenin namusuna göz dikilmez. Kişinin diline de sahip olması gerekir. Diline sahip olmak da kötü söz konuşmamak ve dedikodu yapmamak demektir.. Beline sahip olmayıp zina suçunun işleyen, başkasının namusuna göz dikenin cezası topluluk tarafından dışlanma ve düşkünlüktür.¹⁹⁸

Alevî toplumunda, “düşkün olmak” topluluk üyeleri tarafından göze alınamayacak cezalardandır. Düşkün olanın yüzüne bakılmaz, evine gidilmez, evlere alınmaz, misafir edilmez, dergaha alınmaz, uğradığı yere uğursuzluk, bereketsizlik getireceğine inanılır.¹⁹⁹ Örneğin Tahtacılar²⁰⁰ topluluğu geçmiş dönemlerde zina yapanı yakarak cezalandırmışlardır. Yine geçmiş dönemde zina yapanın çam ağacına bağlanıp yakıldığını İzmir, Aydın, Toroslar bölgesinde yaşayan Yörükler aktarmıştır.²⁰¹

Alevî inancında zina suçunun büyük günahlardan ve ağır cezalarının olduğu görülmektedir. Buna rağmen zinanın meşru bir hale büründüğü iftiranın muhatabı olmuşlardır. Alevîlere atılan bu iftiranın kökenleri, iftiranın atılma sebeplerini ortaya koymaktadır.

Kapalı toplum yapısına sahip olan Alevîlik inancı hakkında atılan iftiraların ve yapılan suçlamaların inanç üyelerinin kendilerini ve ritüellerini sır gibi saklamaları da etkili olmuştur. Evliya Çelebi’nin ifadesiyle “dedikoducu, çekiştirici, kınayıcı, herkesin ayıp ve kusurlarını ortaya döküp saçıcı, acımasız ve yerici” olan kimi insanların bu iftirayı atmasına neden olmuştur.²⁰² XVI. yüzyılda yaşanan siyasi, sosyal olaylar iftiraların çıkışını tetiklemiştir. Bu dönemde Osmanlı imparatorluğunda devlete karşı birçok isyan çıkmıştır. Türkmenlerin sosyal yaşamlarından memnun olmamaları isyan çıkarmalarına neden olmuştur.²⁰³ Çıkarılan isyanlar devlet tarafından bastırılsa da isyancıların bir daha isyan etmelerini engellemek, güçlerini kırmak adına bu tarz iddialar ortaya atılmıştır. Diğer toplumlar arasında yayılan bu iftiraya itibar edenler olmuştur.²⁰⁴

¹⁹⁸ Yaman, *Alevîlik, İnanç-Edeb-Erkân*, Demos Yayınları, İstanbul 2011, 245-290; Yıldız, *Anadolu Aleviliği*, Araştırma Yayınları, Ankara 2004, 234.

¹⁹⁹ Korkmaz, *Yorumlu İmam Cafer Buyruğu*, 77-185.

²⁰⁰ Recep Yüner, “Anadolu Alevîlerinin Toplumsal ve Dinî Yaşamlarında Kadının Yeri”, *Turkish Studies-Comparative Religious Studies*, 15(3), 2020, 470.

²⁰¹ Eröz, 290.

²⁰² Kaplan, 47.

²⁰³ Altınay, 1-42.

²⁰⁴ Gökçen Çatlı, *İstanbul ve Nevşehir’de Alevi-Sünnî Evliliğinin Antropolojik Açıdan İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008, 58.

Nitekim o dönemde şeriye sicillerine göre Osmanlı fetvalarında bununla ilgili bir örnekte 1571 tarihli bir sicilde, Kastamonu yakınlarındaki Hacı-Yükü köyünden bir kadın kocasını Kızılbaş olduğu gerekçesiyle şikayet etmektedir. Kadın kocasının kendisi gibi Kızılbaşlarla تنها bir evde toplanıp saz ve çalgı çaldığını, mum söndürdüğünü ve oradakilerin bu tarz eylemlerde bulunduğunu anlatmıştır.²⁰⁵

Katip Çelebi bahsi geçen fetvaların ve kayıtların, Osmanlı yönetiminin kendini koruma amacıyla ortaya çıkardığını, Safevi propagandasına katılan Türkmenlerin bu tarz iddialarla zayıflatılmış kontrol altında tutulması için oraya çıkardıklarını söylemektedir.²⁰⁶ Katip Çelebi'nin ifadesiyle “taraf-ı saltanat-ı aliyye canibini himaye içündür.” Yani devletin ali menfaatleri neyi gerektiriyorsa fetvalar o doğrultuda verilmiştir sözleri olayın aslını ortaya çıkarmıştır.²⁰⁷

Alevî toplulukları devletin resmî din anlayışından uzak olduğu ve resmi din tarafından bidat sayıldığı için ibadetlerini gizlilik içinde ve gece yapmaktadırlar. İbadetlerin kadın-erkek bir arada yapılması ve gece vakti gizli bir şekilde olması bu ayinler hakkında şüphe uyandırmıştır. Gece vakti ibadetlerin yapıldığı Alevî köylerine jandarma tarafından cem baskınları ile ilgili birçok hikâye de anlatılmaktadır. Cem ritüeli esnasında mum yakılmasının sebebi ayinlerin gizlilikten dolayı gece yapılması ve ortamı aydınlatmak için mum ya da yağ kullanılmasını gerektirir. Cemi aydınlatma ve bitiminde söndürme görevi çerağa aittir. Çerağ uyandırmak, cemi aydınlatmak bunun yanında Hz. Ali ve Hz. Muhammed'in nuru ile aydınlanmak demektir. Cem ayinlerinde, on iki imamı temsilen on iki hizmet yürütülür. Bu hizmetlerden biri de “Çerağ Uyandırma”dır. “Delil Uyandırma” olarak da isimlendirilen bu ritüelde yaratıcı olarak Allah'ı, şâh-ı risâlet olarak Hz. Muhammed'i ve şâh-ı velâyet olarak da Hz. Ali'yi temsilen üç mum yakılır. Mum yakılmadan önce ayetler okunur. İlgili âyetlerin meâli şöyledir:

“Allah göklerin ve yerin nûrudur (ışık verenidir). O'nun nûrunun misali, içinde kandil bulunan bir kandilliktir. Kandil bir cam (billur) içindedir, cam inci gibi parlayan bir yıldız benzer; (bu kandil) doğuya da batıya da ait olmayan, yağı neredeyse ateş dokunmasa bile ışık veren mübarek bir zeytin ağacından yakılır. Nûr üstüne nûr. Allah nûruna dilediğini kavuşturur. Allah insanlar için misaller veriyor, Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir” (Nûr,

²⁰⁵ Altınay, 84.

²⁰⁶ Kâtip Çelebi, *Mîzânü'l-Hakk fî İhtiyârî'l-Ahâk*, MEB. Yayınları, İstanbul 1993, 22-23; Cem Erseven, *Aleviler'de Semah*, Ekin Yayınları, Ankara 1990, 107-108.

²⁰⁷ Kaplan, 47.

24/35). “ *Allah’ın yapılmasına ve içinde isminin anılmasına izin verdiği evlerde, akşam sabah Allah’ı tenzih ederek anarlar.*”²⁰⁸

Ritüel başlamadan önce ayetler okunur. Mum söndürülmesi ayinin bittiği manasına gelmektedir. Atılan iftira da mumun sönmesiyle kimin kiminle ilişki içinde olduğunu bilmeden bir birliktelik yaşandığını söylemek aynı zamanda Alevîlerin ensest ilişki iddiasına dair bir suçlamadır. İftiraya konu olan çerağ uyandırmanın Kur’an ayetleri ile yapılıyor olması iftirayı ortaya atanları utandıracak mahiyettedir. Bu ithamlar Alevîler tarafından reddedilmiştir ve gerçeği yansıtmadığının iftira olduğunun altı çizilmiştir. İftiraların ortaya çıkış sebebi, siyasi olaylar, önyargı, kapalı toplum olması ve topluluk hakkındaki bilgilerin ötekiler tarafından kulaktan dolma bilgilerle aktarılmasıdır.²⁰⁹

1990 yılında yayınlanan Alevî bildirgesinde iftiralar ve sebepleri hakkında şu açıklama yapılmıştır: “Ülkemizdeki çoğunluğu oluşturan Sünnî Müslümanlar, Alevîlik hakkında hemen hemen hiçbir şey bilmiyor. Alevîlik hakkındaki görüşleri, tamamen olumsuz önyargılardan, söylentilerden doğan yakıştırmalardan oluşuyor. Geçmişte şeriatçı Osmanlı Devleti zamanında Alevîlere karşı yaratılan iftiralar, bugün de bazı insanlar tarafından gerçek gibi kabul ediliyor. Osmanlı zihniyetini bu çağda yaşatmaya kimsenin hakkı yoktur.”²¹⁰ Yapılan bir alan araştırmasında kendilerine yönelik bu iddiaları dile getiren, lise mezunu orta yaş ve memur bir kimse: “... Bizimle ilgili bir sürü yanlış anlama var, bazen bizim içimizde de bazı şeyleri tam bilmeyen insanlarda yanlış anlamaktadırlar. Meselâ üryan olmak çıplak olmak anlamında değildir, dünyevî organlardan ve görünüşten kurtulup, gerçek alemde “can” olmak anlamını taşımaktadır. Yani üryan üstündeki elbise olan et kemikten kurtulup ruh olmaktır. Yani burada vücutta bulunan et, kemik bir elbise olarak söylenmektedir.”²¹¹

Alevîler eline, beline, diline sahip ol düsturunu benimsemiştir. Zinayı düşkünlük kabul etmiş ve musahip çocuklarının evliliğini kardeşlik bağı zedelenmesin diye yasaklamıştır. Alevîlerin namus konusundaki hassasiyeti örnek gösterilen uygulamalarla aşıkardır. Muhalif ve kapalı topluluklara karşı bu itham insanlık tarihinin her döneminde

²⁰⁸ Nur, 24/36.

²⁰⁹ Yüksel, 57-58.

²¹⁰ “Alevîlik Bildirgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Mayıs, 1990.

²¹¹ Özcan, *Günümüz Alevî/Bektaşî Kimliğine Dair Sosyolojik Bir Araştırma*, 273-274.

görülmüştür.²¹² Günümüzde bu iftiranın halen var olması çözüme kavuşturulmayı bekleyen sorunlardandır.

Netice itibariyle iddiaların asılsız olduğunu, zan, önyargı ve iftira kaynaklı olduğunu söyleyebiliriz.

²¹² Kaplan, 51.

İKİNCİ BÖLÜM

ANADOLU ALEVİLİĞİ LİTERATÜRÜNDE EŞİTSİZLİK SÖYLEMİ

2.1. EŞİTSİZLİK SÖYLEMİ BAĞLAMINDA ANADOLU ALEVİLİĞİNDE KADIN

Alevilik inancı kadın-erkek eşitliği ilkesini savunmaktadır. Alevî toplumunun nazarında cinsiyet ayrımı yoktur. Bütün insanlar candır. Kadın-erkek arasında bir ayrım gözetilemez. Kadın-erkek eşitliği söylemi Alevilik inancının güçlü söylemlerinden biridir. Yapılan çalışmaların çoğunluğu bu söylemi destekler niteliktedir. Buna karşın günlük hayatta bu söylemin hayat bulmadığına dair görüşler vardır. Bu söylemin sadece teoride kaldığı ve pratikte kendine yer bulamadığını ifade edilmiştir.

Kadın ve ona yüklenen toplumsal rol, etnik ya da dinsel gruplar tarafından kendini diğerlerinden ayırmak 'öteki'ni belirlemek için bir araç olarak kullanılabilir.²¹³ Toplumlarda kadına verilen değer, kadını üstün bir konuma getirmeyi amaçlar. Diğerlerine karşı "Biz buyuz, biz böyleyiz." mesajını veren bir işarettir.

Kadın ataerkil toplumlarda önemli kültürel bir semboldür. Kültür, ahlak anlayışını belirleyen unsurlardandır. Ataerkil toplumların ahlak anlayışında kadın, kadının davranışları ve kadının konumu mevcut ahlak sisteminin odağında yer alır. Kadın kendisi için belirlenen kuralların içerisinde bir hayat sürer. Kadının kurallara uymasıyla ailenin dolayısıyla toplumun namusu korunmaktadır.²¹⁴

Bazı Alevî düşünürler Alevilik inancında ataerkil söylemin olmadığını ileri sürerek kadının bu kurallar çerçevesinde yaşamadığını ileri sürmektedir. "Alevî Ataerkilliği" kavramını, tespit edildiği kadarıyla literatürde ilk kullanan Nimet Okan'dır. Yaptığı çalışmalarda iddia edilenin aksine 'Alevilikte kadın-erkek eşitliği' söyleminin yaşamla bağdaşmadığını ileri sürmektedir. Cinsiyetler arası asimetrik ilişkilere vurgu yapmaktadır.²¹⁵ Çalışmamızın bu bölümünde bu ve benzeri çalışmaların görüşlerine yer verilecektir.

²¹³ Vorhoff, 252.

²¹⁴ Vorhoff, 253.

²¹⁵ Mehmet Ali Yolcu, "Bacılar ve Kardeşler: Toplumsal Yapı ve Söylem Açısından Alevi Ataerkilliği", *Motif Vakfı Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu*, Çanakkale 2018, 67.

2.2. EŞİTSİZLİK SÖYLEMİ BAĞLAMINDA KADININ TOPLUMSAL HAYATTAKİ KONUMU

Alevîlik inancında kadının toplumun her alanında erkekle beraber olması eşitlikçi söylemi güçlendiren argümanlardandır. Ancak kadının toplum içindeki pozisyonları, konumunun anlaşılması için açıklığa kavuşturulması gereken konulardandır.

Köylerde yaşayan Alevî grupların arasında geleneksel bazı uygulamalar sürdürülmektedir.²¹⁶ Demirbilek'in yaptığı alan araştırmasından konu ile ilgili görüşleri şu şekildedir: Kırsal alanda kadınlar erkeklerle birlikte tarlada çalışırlar. Bunun yanında ev işlerinin sorumluluğu kadındadır. Sofrada önce erkekler yemek yemektedir sonra kadınlara sıra gelmektedir. Erkek çocuk “ocağı tütürmesi” için istenmektedir, ihtiyaç olunandır. Kız çocuk, ataerkil toplulukların çoğunda olduğu gibi küçük yaşlardan itibaren ev işleriyle tanışmaktadır. Demirbilek, çalışmasında kız çocuklarının ilköğretimden sonra okula gönderilmediğini belirtmektedir.²¹⁷

Çocukların sorumluluğu onu doğuran annenin yanında ailedeki tüm yetişkin kadınlara aittir. Anneler çocukları üzerinde tek karar merkezi değildir. Anneler, babalarına nazaran kız çocuklarını daha çok ayırıştırılmaktadır. Kız çocukları küçük yaşlardan itibaren geri plandaki kişi olarak yetiştirilir. Kent öncesi kırsal yaşamda erkeğin egemen olduğu görülmektedir. Kırdan kente göçle birlikte bu katı kuralların ve cinsiyet ayrımının esnemeye başladığı görülmektedir. Kız çocukları artık erkekler kadar eğitim alabilir, çalışma hayatına katılabilir. Kadının da aile içinde konuşma hakkı vardır. Eğitim seviyesi yükselen kadınlar günümüzde çalışma hayatında aktif rol oynamaktadır. Kente göçün sonuçlarında biri de kadınların doğum kontrolle tanışmalarıdır. Bu sayede az sayıda çocuk yapılmaya başlanmıştır. Göçle birlikte aile yapısı çekirdek aileye dönüştüğü için anne çocuklarının tek sorumlusu haline gelmiştir. Bu gelişmelerle birlikte kız çocuklarının okutulması yaygınlaşmıştır, artık ailelerde bunun için çaba sarf etmektedirler.²¹⁸ Yapılan çalışma Alevîlikte var olan eşitlik söyleminin kırsal yaşamda tam manasıyla yaşanmadığını göstermektedir. Göçler ve modernleşme ile birlikte daha uygulanır hale geldiği söylenebilir.

²¹⁶ Esat Korkmaz, *Anadolu Aleviliği, Felsefesi-İnancı-Öğretisi-Erkanı*, Berfin Yayınları, İstanbul 2008, 27.

²¹⁷ Melahat Demirbilek, “Alevî Kültüründe Çocuk”, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 2007, 18 (2), 71.

²¹⁸ Demirbilek, 72.

Alevîlik inancında kadın ve erkeğin eşit miras hakkına sahip olması eşitlik söylemini destekleyen uygulamalardandır. Bir alan araştırmasında Alevîlikteki bu uygulamaya dair farklı görüşler ortaya konulmuştur. Buna göre miras, babadan oğula aktarılır ve evlenen, evden çıkan kız mirastan pay alamaz.²¹⁹ Kadının miras konusunda rızalık göstermesi beklenir. Baba veya erkek kardeş kızına/kız kardeşine miras vermez ama kadını buna ikna etmesi, rızasını alması gerekir. Kente göçmeden önce bu rızalık bazen bir bilezik bazen de bir miktar para ile gerçekleşirdi. Göçlerle birlikte kadınlar eşit miras hakkı talep etmeye başladılar. Ancak hala miras payı erkeklerle eşit oranda değildir.²²⁰ Kadının toplumsal hayatta rolünü belirleyen uygulamalardan biri de musahiplik erkânıdır. Bir ömür süren bu anlaşmada kadının işlevi kadın-erkek eşitliği açısından önemli konulardandır.

2.2.1. Musahiplik

Alevîliğin önemli erkânlarından biri musahipliktir. Musahiplik eşitsizlik hususunda eleştirilerin odağı olan uygulamalardan biridir. Alevîlerde musahipliğe büyük önem verilmektedir. Alevîliğin temel öğretilerinden biri olan musahiplik yüzyıllardır saygın bir kurum olarak görülmüştür. Alevî toplumunun bozulmadan varlığını sürdürmesinde musahipliğin rolü büyüktür.²²¹

Musahiplik sözlükte ‘kardeş tutmak, kardeş edinmek’ anlamına gelmektedir.²²² Musahiplik, kan bağı olmayan iki evli kişinin eşleriyle birlikte, dedenin ve topluluğun huzurunda gerçekleşen bir törenle kurulan manevi kardeşliktir. İki kişi ya da iki farklı ailenin birbiriyle kardeşlik tesis etmesini sağlayan musahiplik, Alevî toplumu içindeki yardımlaşmayı ve dayanışmayı amaçlamaktadır. Musahipliğe bu sebeple ‘ahiret/ahret kardeşliği ve can kardeşliği’ gibi isimler de verilir. Musahiplik, “biz” ilkesini benimsemektedir. Musahiplik toplumda dayanışmayı amaçladığı için Alevî geleneğinde musahibi olmayan yola giremez, ceme katılamaz, musahip kurbanından yiyemez. Musahiplik ilişkisi kurulduktan sonra bu ilişki bozulamaz. Alevî zümrelerinden biri olan Tahtacılar’da belli bir yaşa gelen herkes kendine musahip tutmakla mükelleftir.

²¹⁹ Okan, *Canların Cinsiyeti*, 198.

²²⁰ Okan, *Canların Cinsiyeti*, 99.

²²¹ Yıldız-Bulut, *Alevilik-Bektaşilik*, 210.

²²² İlyas Üzümlü, *Alevîlik*, İSAM Yayınları, İstanbul 2017, 195.

Musahipliğin kökeni konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bu uygulamayı eski Türk inançlarına, Hz. Âdem ile Cebrail'e ve Hz. Muhammed Dönemi'ne dayandıranlar vardır. Musahipliğin Hz. Muhammed dönemine dayandığını ileri süren görüşler ağır basmaktadır. Hicretten sonra Peygamber efendimiz Ensar ile Muhacirin kardeş olmasını istemiştir. Kendisi de Hz. Ali ile kardeşliğini ilan etmiştir.²²³ Musahiplikle ilgili bir anlatı şöyledir:

“Muhammed Mirac'dan döndükten sonra ona inananlar çevresine toplanırlar. Tanrı'nın kendisinden sonra yerine Ali'yi vekil gösterdiğini anlatır. Deve planlarından bir minber yaptırır. Üzerine çıkar. Yanına Ali'yi çağırır. İki kişi bir gömleğe girerler. İki baş bir gövde olurlar. Muhammed: 'Ali ile ben ikimiz ağacın meyvesiyiz' der. Sonra insanlara döner: 'Ey inananlar, her iki kişi birbirinizi kardeşliğe kabul edin' diye buyurur. O zaman her inanan kendisine bir kardeş bulur. Bu seçime Ali yalnız kalır. 'Ey Tanrı'nın elçisi, ben kiminle kardeş olayım? Ben tek kaldım' der. Muhammed: 'Ey Ali, sen benimle kardeşsin. Tıpkı Musa ve Harun gibi. Bundan sen de seni izleyenlerin ve inananların belini bağla' diye karşılık verir. Böylece Muhammed ile Ali yol kardeşi olurlar.”²²⁴

Bu ve benzeri anlatılar musahipliğin Peygamber Efendimiz dönemine dayandığını ileri sürenlerin delilidir.

Geleneksel Alevilikte musahiplik yerine getirilmesi için bazı şartlar vardır ve şartların gerçekleştirilmesi ile musahiplik iki kararlı kişi arasında gerçekleşir. İki kişi dedenin huzurunda yolun kurallarına uyacaklarına ve hayatları boyunca bu kurallara sadık kalacaklarına dair söz verirler. Musahip olmayı isteyen talipler birbirlerini çok iyi tanımalı, aynı çevrede yaşamalı, aynı dili konuşmalı, yaş ve statü açısından birbirine denk olmalı, düşkün olmamalı ve kan bağı olmamalıdır. Musahipler arasında denklik yoksa musahip olamazlar. Aynı zamanda ana, baba ve eşlerinde bunu onaylaması gerekmektedir. Bu şartlar gerçekleştikten sonra musahiplik cemi yapılır. İki kişi ve iki aile hayatın her alanında birbirinden sorumlu olurlar. Namusları hariç her şeyleri ortaktır. Aralarında sen-ben olmaz artık biz olmuşlardır. Musahip olan erkeğe “kardeş”, kadınlara “bacı” denir. Musahipliğin yükümlülükleri ömür boyu devam eder. İki musahipten biri vefat ederse diğeri onun ailesine bakmakla yükümlüdür. Buyruk'ta geçen “*Gerçek musahip ve sofı, öbürünün yarasına ilaç olandır*” ifadesi bize bu durumu anlatmaktadır.²²⁵ Musahiplerin

²²³ Yıldız-Bulut, *Alevilik-Bektaşilik*, 212.

²²⁴ Okan, *Canların Cinsiyeti*, 61.

²²⁵ Yıldız-Bulut, *Alevilik-Bektaşilik*, 216.

birbirinin yardımına koşmaması toplum nazarında hoş karşılanmaz. Bu konuda Pir Sultan Abdal'ın şu dörtlüğü önemlidir:

“Musahiptir musahibin varisi

İkisi de bir elmanın yarısı

Eyyub'un teninde kovan arısı

O da her çiçekten bala getirir.”²²⁶

Musahiplikte önemli hususlardan biri de musahip çocuklarının kardeş sayılmasından ötürü evlenememesidir. Yedi kuşak boyunca musahip çocukları evlenemez. Kardeş çocuklarının birbiriyle evlenebildiğ halde musahip çocuklarının evlenememesi bu erkna verilen önemin göstergesidir.²²⁷

Alevî toplumlarında musahiplik yüzyıllar boyunca sosyal kontrol mekanizması işlevi görmüştür. Nitekim musahibi olmayanlar gerçek anlamıyla Alevî sayılmazlar.²²⁸ Musahiplik toplumu her türlü yozlaşma ve kokuşmadan korumuştur. Tüm nitelikleriyle musahiplik, Alevîlerde sorumluluk bilinci oluşturmuş ve toplumsal dayanışmayı sağlamıştır.

Musahiplik kurumu kadının bu erkndaki işlevi açısından eleştirilere maruz kalmıştır. Yüksel'e göre kurulan bağ, evli iki çift arasında gerçekleşse de kararı iki erkek alır. Evlilikten sonra gerçekleşen musahipliğn kararı evlenmeden önce alınır. Kadınlar musahiplerini seçemez. Onlardan kocalarının setiğ musahiplere rıza göstermeleri beklenir. Kadının rıza göstermemesi düşkünlük sebebidir. Rıza, zorunlu bir kabuldür.²²⁹

Musahiplik her ne kadar çiftler arasında yapılan bir çeşit şifahi sözleşme de olsa, kadın burada da ikincil konumdadır. Konuyla ilgili Tahtacı-Türkmen dedesi Mehmet Ateş, şu bilgileri vermiştir: “Bizde kadın erine bağlıdır. Kadının musahipliğ olmaz. Bir kadının kocası ölmüşse ve kadın evlenmeyip ocağında oturmaya devam ederse ölen eşinin sağlığında yaptığı musahiplik. Fakat kadın daha önce yola girmemiş birisi ile evlenirse o zaman eski musahiplik biter ve evlenmiş olduğ eşinin düşmez musahip olacağı aile ile musahip olur. Erkeğn musahipliğ ise bitmez. Eğr karısı ölen bir erkek ile kocası ölen bir kadın evlenecek olursa kadının musahipliğ ortadan kalksa bile erkeğn

²²⁶Yıldız-Bulut, *Alevilik-Bektaşilik*, 216.

²²⁷Yıldız-Bulut, *Alevilik-Bektaşilik*, 216.

²²⁸Okan, *Türkiye'de Alevilik*, 80.

²²⁹Yksel, 68.

musahipliği sürdüğünden kadın, erkeğini musahipleri ile musahip olamaz. Bu tarz evliliklerde musahiplik makamı ortadan kalkar”. Görüldüğü üzere musahiplik, erkeğin tekelinde ve erkeğe göre kurumlaşmıştır; musahipliğin hitap ettiği cins erkektir.²³⁰

Günümüzde musahiplik eski işlevini büyük ölçüde kaybetmiş, şehir hayatının etkileriyle birlikte önemini ve uygulanabilirliğini yitirmiştir. Modern dönem ve şartlar musahipliğin yükümlülüklerini kolayca yerine getirebilmelerini zorlaştırmıştır. Musahiplik artık sembolik bir anlam taşımaktadır.

Alevî inancında gündelik hayatta bariz bir ayrımcılık olmadığı görüşü ağırlıklı olarak kabul edilmiştir. Bunun yanında uygulamada inancın ayrımcılıktan uzak anlayışının tam olarak yansıtılmadığını görülmektedir. Bazı bölgelerde kadına karşı ayrımcı tutum inanışın özünden değil, sosyal yaşamın olumsuzluklarından kaynaklanmaktadır. Bir yaklaşıma göre de kadına yönelik müdahalelerin farklı grupların koruma güdüsünden kaynaklanmıştır.²³¹

2.3. EŞİTSİZLİK SÖYLEMİ BAĞLAMINDA KADININ AİLE HAYATINDAKİ KONUSU

Alevî toplumlarında kadın mukaddes sayılmaktadır. Kadının üretkenliği soyun devamlılığını sağlar. Alevîlik inancında evlilik ve boşanma hususunda gözetilen bazı kuralların kadını koruma ve kadının lehine ilkeler olduğu ileri sürülmektedir. Ancak evlilik ve boşanma uygulamalarında eşitlik söylemine aykırı unsurlar bulunmaktadır.

2.3.1. Alevîlik İnancında Evlilik

Alevî toplumlarının çoğunluğunda iç evlilik vardır. Endogomik evlilik de denilen bu evlilik, grup içi evliliği savunurken grup dışı evliliği yasaklayan bir uygulamadır. Grup içi evlilikle yabancı unsurların öze karışması engellenmiş olur. İç evlilik ‘Biz ve onlar’ diktomisini şekillendirir. “Biz” merkeze alınarak onlar (yabancı) ötekileştirilir. Yabancı, benzerlik ve farklılıklar temelinde oluşan kültürel sınırların karşı yakasındaki birey ya da gruplara göndermede bulunur. “Yabancı” farklılık alanını, korkularımızla kaygılarımızın

²³⁰ Yolcu,68.

²³¹ Bahadır, “Alevî Bektaşî İnancına Göre Kadın”, 26.

yöneldiği nesneyi simgeler.²³² Yabancı Alevî olmayandır, Yabancı, Alevîlerin ötekileştirdiği insanları belirlemek amacıyla kullanılan bir kavramdır.²³³ Sınırlar belirgindir. Alevînin ötekisidir. Alevî birey yine Alevî bir kişiyle evlenebilir. Alevî olmayan biriyle evlenmek inanca göre düşkünlük sebebidir. Anadolu Alevîliği özellikle bir arada yaşadıkları Sünnîleri yabancı diye tanımlar.²³⁴

Alevî kadınların Sünnî erkeklerle yaptıkları evlilikler hoş karşılanmamıştır. Grup içi evlilik, grubu ve bireyleri koruma amacı taşır. Bu sebeple Alevî bir kadın Alevî bir erkekle evlenmelidir. Alevî kadının, Sünnî erkekle evlenmesi Alevî toplumuna göre kadının huzursuz bir hayat yaşaması demektir. Alevî kadın kendi çevresinde rahat ve özgür bir şekilde yetişmiştir, Sünnî ailede namaz kalmak, oruç tutmak, örtünmek gibi dini emirlerin yapılması baskısına maruz kalacaktır. Kadın-erkek bir mecliste oturmaya alışkın olan kadının tavırları Sünnî çevrede farklı algılara sebep olacaktır. Alevî kadının hakları korunması adına Sünnî erkekle evlenmesine izin verilmez. Alevî erkeğin Sünnî bir kadınla evlenmesi, kadının Sünnî bir erkekle evlenmesi kadar toplumda tepki gösterilen bir olay değildir. Erkek, evlilikte baskın karakter olduğu için bu evlilik onu zorlamayacaktır. Grup dışı evliliklerde kadınlar daha sert uygulamalara maruz kalmıştır. Bunun yanında kutsal soya sahip olan dede ve babaların Sünnî biriyle evlenmesi çok ender görülen bir olaydır. Köyden kente göçün artması ile birlikte dedelik kurumunun zayıflaması, iç evlilik kuralının esnemesine neden olmuştur.²³⁵ Sünnîlerle bir arada yaşayan Alevîlerin önyargıları kırılmış ve geleneksel yapılarını yitirmişlerdir. Günümüzde iç evlilik önemini kaybetmiştir.

Toplum düzeninin sağlanabilmesi için evlilik gereklidir. Evlilik kişinin toplum nazarında artık büyüdüğünün ve sorumluluk sahibi erişkin olduğunun göstergesidir. Kızlar ve erkekler evlenmeden önce genellikle toplumsal olarak arka plandadır. Evlilik öncesinde kız ve erkek özgür değildirler, ailelerinin hâkimiyetleri altındadırlar. Erkekler babasının yönetimi ve gözetimi altındadır. Evlilik sonrası ev reisi vasfını kazanır. Babanın otoritesi devam etse de artık eskisi kadar etki alanında değildir. Kadınlar ise

²³² Jonathan Rutherford, *Yuva Denilen Yer: Kimlik ve Farklılığın Kültürel Politikaları*, *Kimlik: Topluluk/Kültür/Farklılık*, (Çev.: İrem Sağlamer), Sarmal Yayınevi, İstanbul 1998, 7-31.

²³³ Okan, *Canların Cinsiyeti*, 42.

²³⁴ Okan, *Canların Cinsiyeti*, 42.

²³⁵ Yüksel, 71.

evlilik öncesi aile büyüklerinin yönetimi altındayken evlendikten sonra dengeli, bağlı ve toplumsal bir erişkinde dönüşür.²³⁶

Alevî kadınlar evlilikleri hakkında izlenimlerini şöyle sunmaktadır: Alevî kadın evlilikle bir nevi otorite değişimi yaşamaktadır. Kadın baba otoritesinden koca otoritesine geçiş sağlamaktadır. Bu geçişe baba evinden koca evine aktarım denilebilir. Okan, kadının evlenince erkeğe ait olduğunu ve onun varlık alanında yaşadığını belirtir. Evlilik için öncelikle bir eş seçilir. Ancak bu seçim genellikle kadına bırakılmaz. Görüşme yaptığı kadınların çoğunun ifadesi eşlerini kendilerinin seçmedikleri üzerinedir. Sivas'ın Kangal ilçesine bağlı köylerinden birinde evlenmiş ve daha sonra Ankara'ya göç etmiş 89 yaşındaki Senem K. kendi nikâhını "Babam kızlarına danışmıyordu. O adet yoktu. Babam ağaydı. "Nasıl ağa kızına danışa da evlendire!" Danışmak yok. Alevî olsun da... Zaten bizimkiler yabancıya kız vermiyordu hiç... (kendi nikâhında bulundun mu sorununa cevap olarak)" Yok. Verilen kız orada bulunur mu? Üç tane giriyorlar,²³⁷ orada okuyup nikâh kıyıyorlar." İfadeleriyle anlatmıştır. Kadınlar nikâhlarında dahi bulunmamışlardır. Kadın nikâh sırasında pasif bir konumdadır. Baba tarafından verilen, koca tarafından alınan bir varlıktır kadın. Düğün adetleri de kadına verilen bu konumun yansımasıdır. Kadın kendi evinde bir gün evleneceği ve gideceği için misafir gibidir, gittiği yerde ise gelin yani yabancıdır. Kadın babaevinden koca evine teslim edilmeden önce beline bekaretini simgeleyen kırmızı bir kuşak bağlanır. Kuşak kadının bakire olduğunun simgesidir. Bakire kadın bir erkekten başka bir erkeğe geçiyordur. Koca evinde kuşak koca tarafından çözülür. Bazı Alevî köylerindeki adetler kadına negatif ayrımcı tutumu sergilemektedir. Erkek evinin bacasına bayrak dikilir ve bu bayrağın tepesinde bir elma vardır. Bu elma musahibi tarafından kadın ve erkeğe fırlatılır. Kadın ve erkek bir elmanın iki yarısıdır, eşit değillerdir ama birbirlerinin tamamlarlar. Erkek gelinin sırtına atar bu elmayı. Okan'a göre bu gelenek erkeğin gövde gösterisidir. Elmayı kadının sırtına atarak gücünü gösterdiğini belirtir. Erkeğin ailesi, gelin eve girmeden önce gelinin önünde kötü huylarının kırılması niyetiyle bir testi kırarlar. Çünkü gelin kötü

²³⁶ Carol Delaney, *Tohum ve Toprak*, (Çev.: Selda Somuncuoğlu), Aksu Bora, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, 139-140.

²³⁷ Bu üç kişi, hoca, kızın babası, damat ya da damadın babasıdır.

huylara sahip olabilir. Aynı geleneğin erkekler için yapılmadığı görülmektedir. Geline ise tatlı dilli ve güler yüzlü olması için lokum veya şeker yedirilir.²³⁸

Gelin ve damat eve girmeden önce üzerlerine evliliklerinin bereketli olması için mercimek, buğday gibi tohumlar atılır. Kadına atılan bu tohumlar kadından beklenen çocuğun göstergesidir. Özellikle erkek çocuk doğurması soyun devamlılığı için önemlidir. Kutsal soydan gelen ailelerin ocağının sönmemesi, neslinin devam etmesi için erkek çocuğun olması gerekir. Doğumu yapan kişi kadındır, ancak soy babadan devam ettiği için çocuk babasının soyuna aittir. Hamileliğin gecikmesi durumunda kadın tekke ve türbe ziyaretlerine başlar burada çocuğunun olması için dua eder, adakta bulunur. Genellikle sorunun kadın kaynaklı olduğu düşünüldüğü için kaçın çocuğunun olması için çaba sarfetmelidir. Bu süreçte erkek görünmezdir.²³⁹

Gelin, koca evine geldiğinde babasının otoritesi artık kocasının otoritesi ile el değiştirmiştir. Kadın hep yönetim altında olandır, çünkü yönetilmeye ihtiyacı olan bir varlıktır anlayışı hakimdir. Kadın başına çoğu şeyi yapamayacağı ve bunun içinde bir erkeğe ihtiyacı olduğu günümüzde hala düşünülmektedir. Kadının kadına sahip çıkması beklenirken koca evine gelen gelin artık kayınvalide, kayınbaba ve kocanın otoritesi altındadır. Toplum nazarında kayınvalide yeni evli çifte yol gösterecek kişi olarak vasıflandırılır. Evli çiftin hayatlarını belirleyen en önemli faktördür. Kayınvalide yetiştiği çevrede erkek çocuğun değerli olduğu algısıyla büyüdüğü için erkek evladı onun için çok değerlidir ve karşılıksız sevgisinin muhatabıdır. Sonuçta doğal olarak oğlunu, gelininden daha üstün tutar. Gelinlik zamanında gördüğü baskıyı artık yansıtmaya vakti gelmiştir. Kendi yaşadıklarını aktaracağı bir geline sahiptir. Kayınvalide yönetilen konumundan yöneten konumuna geçmiştir. Gelin ise geldiği bu evde yalnızdır ve annesi de yanında yoktur.²⁴⁰

Evlilikte kadından beklenen itaat etmesidir. Kadının kocasına itaat etmesi gerektiği inancı, Hz. Ali ve Hz. Fatıma'nın evlilikleriyle meşrulaştırılmıştır. Hz. Fatıma eşine itaat etmiş ve herhangi bir saygısızlıkta bulunmamıştır. Okan, saha çalışmasından bir sofunun konu ile alakalı görüşlerini şöyle aktarmaktadır: *“Bir avrat, erinin yüzüne karşı çemkirirse, ona karşı koyarsa, Fadime Anamızın şefaatine nail olamaz. Fadime Anamız*

²³⁸ Okan, *Canların Cinsiyeti*, 177.

²³⁹ Yüksel, 82.

²⁴⁰ Yüksel, 82.

ümmele sünnet olsun diye Hz. Ali'ye bir söz karşılık gelmiş ve Hz. Ali Fadime Anamızla üç ay konuşmamıştır.” Okan’a göre Alevî inancında kadının önemli rol modeli Hz. Fatıma gibi itaatkar olmalıdır. Kadının itaatsizliği onu haksız duruma düşürür ve aile içi sorunlar baş gösterir. Kadının hiçbir şeye sesini çıkarmaz ise sorunda çıkmaz. Alevîlikte toplumun düzenini, denetimini ve hukukunu sağlayan birim olan düşkünlük kurumu aile içi şiddeti önlememektedir. Kadına şiddet, erkeğin düşkün olmasını sağlayan fiillerden değildir. Cemlerde kadın dedeye eşini şikâyet etmez. Eğer taşırırsa evdeki sorunlar ceme taşındığı için evde tekrar şiddet görebilir. Evdeki sorunların ceme taşınması erkeğin iktidarını ve itibarını zedeleyen bir durumdur. Erkek karısına söz geçiremeyen zayıf kişi olur. Kadın bunların hepsini göz önünde bulundurarak cemde eşini şikâyet etmez. Okan bununla ilgili şu olayı aktarmıştır: Görgü sırasında sofı, görülen erkeğe “karınla aran nasıl, bir sorun var mı” diye sormuş, erkek yüzünü çevirerek “geç onları” yanıtını vermiştir. Sofı “geç onları yok oğlum, tarikat neyi gerektiriyorsa onu soruyorum, yol gereği” demiş; “kadın da erkek de “sorunumuz yok” şeklinde cevap vermişlerdir.²⁴¹ Görüldüğü üzere kadın sorunlarını dile getirememiştir. Düzene razıdır, düzen dışı harekette bulunamaz.

Tek eşliliğin esas olduğu Alevîlik inancında birden fazla evlilik yapan dedeler ve babalar görülmektedir. Kuma olarak adlandırılan eşler aynı evde yaşamaktadır.²⁴² Bunun yanında Alevî toplumunda kadının hayat yoğunluğundan, işlerin ağırlığı sebebiyle erkeğe istediği ilgiyi gösteremediği ve cinsel isteklerini karşılayamadığı durumda erkek kuma getirebilir. Nadiren de olsa kuma getirmek meşru bir hal almıştır. Kadın çocuk sahibi olamıyorsa, erkek çocuğu yoksa ocağın devamlılığının sağlanması için başka kadına rızalık göstermesi beklenir.²⁴³

Vorhoff’a göre aile içinde kadının kocasıyla eşit haklara sahip olduğunu söylemek fazla iyimserliktir. Alevî ailenin yapısı çoğu kez pederşahi bir görünüm arz etmektedir. Yakın zamana kadar evliliğin görücü usulüyle gerçekleşmesi, kız kaçırma olayının çok görülmesi, cinsler arası diyalogun, bazı Alevî yazarların inandırmak istediği kadar rahat

²⁴¹ Okan, *Canların Cinsiyeti*, 125.

²⁴² Demirbilek, “Alevî Kültüründe Çocuk”, 71.

²⁴³ Yüksel, 78.

olmadığını düşündürmektedir. Erkek ailenin hakimi ve aileyle ilgili son sözü söyleyendir.²⁴⁴

Alevîlerde evlilik uygulaması kadına bazı haklar verirken bazı haklarını da elinden almıştır. İncelenen çalışmalarda evlilik konusu olumlu ve olumsuz değerlendirmelere yer verilmiştir. Bu değerlendirmelerde bakış açısı önemlidir, olumlu yaklaşımların arka planında genel düzen içerisinde Alevî kadınının evlilik konusunda pozitif üstünlüğü ele alınırken, olumsuz yaklaşımlarda ise mevcut durumun genelden farklı olmasının kadını eşit ve üstün konuma getirmediğinin ve söylem dışında gerçek hayattaki uygulamaların kadını arka plana atmasını ele almaktadır.

2.3.2. Alevîlik İnancında Boşanma

Alevîlik inancında kadın erkek eşitliği meselesinde bir başka sorunlu alan boşanmadır. Boşanmanın kadın tarafından talep edilmesi çoğunlukla düşünülmemen bir hadise olarak karşımıza çıkmaktadır. Boşanmanın düşkünlük nedeni sayılması, erkeğin keyfi boşanmasının engellenmesi kadının koruma amaçlı lehine bir durum gibi gözüktse de aslında bir nevi kadın zaten boşanmayı talep etmeyeceği için erkeğin de talep etmesinin önüne geçme düşüncesini barındırır. Boşanma sadece erkek tarafından yapılabilir algısını oluşturmaktadır. Kadın her şeye kanaat etmeli ve itaat etmelidir. Alevî kültüründe boşanmanın zorlaştırılması aynı zamanda koca şiddeti gören kadınlar için telafisi olanaksız zararları da beraberinde getirebilmektedir.²⁴⁵

Düşkünlük nedenleri arasında yer alan boşanmak eylemi, topluluk dilinde “karı boşamak” şeklinde eril bir söylemle ifade edilir. Bu dil, bir kadının kocasını boşamayı talep edemeyeceği varsayımı üzerine kurulmuştur. Bir erkek “haksız ve boş yere” karısını boşarsa beş yıl boyunca düşkün bırakılır. Buna kutsal soya mensup olan dede/pir de dahildir.²⁴⁶

Alevîlerde boşanma kadının aleyhine sonuçlar doğurmaktadır. Erkeğin boşanamaması kadın için ödül gibi değerlendirilir. Eski dönemlerde bu, kadın için fayda sağlasa da günümüz şartlarında dezavantajları gündeme getirmektedir.

²⁴⁴ Vorhoff, 258

²⁴⁵ Yolcu, 68.

²⁴⁶ Yüksel, 71.

2.4. EŞİTSİZLİK SÖYLEMİ BAĞLAMINDA KADININ DİNİ HAYATTAKİ KONUMU

Alevîlik inancında kadın önemli dini pozisyonlarda yer almıştır. Kadın-erkek birlikte ibadet edebilmektedir. Kadınlar cem ayinlerinde görev almaktadır. Bu uygulamalar kadın-erkek söyleminin ortaya çıkmasının asıl sebepleri sayılmaktadır. Eşitsizliği dile getiren araştırmacılar bu uygulamaları bazı yönlerden eleştirmişlerdir.

2.4.1. Cem Ayinlerinde Alevî Kadını

Cemin ana aktörleri erkeklerden oluşmaktadır. Kadınlar ancak kocalarının statülerine bağlı bir konumda yer almaktadır. Yönetici kadrosunun tamamının erkeklerden oluşması Alevîlikteki kadın-erkek eşitliği söyleminin sorgulanmasına sebep olmaktadır.

Alevîler cem ayinlerine katılmadan önce bazı kuralları yerine getirmeleri gerekir. Cem ayinlerine boy ve şeriat abdesti alarak temiz bir kıyafetle katılırlar.²⁴⁷ Kadınlar, Allah'a saygılarını göstermek amacıyla huzura çıkmadan önce başlarını kapatırlar. Erkekler için bir giyim kuralı bulunmazken, kadının dar ve kısa etek, dar pantolon ince buluz vb. dikkat çeken kıyafetleri giymemesi istenir. Kadın bu tarz kıyafetlerle ceme katılamaz.²⁴⁸ Ceme katılan kadınların başlarına taktıkları beyaz renkli tülbente “po” adı verilmektedir.²⁴⁹ Bunun yanında kadınların başlarını örttükleri işlemeli büyük peştamala “mahrama”, başlarına ve alınlarına bağladıkları yemeniye ise “çeki” denilmektedir.²⁵⁰

Cem esnasında ayinin geleneklerinden dolayı bazen ayağa kalkılır bazen oturulur. Cem ritüeli sırasında yapılan görevler ve görevleri icra eden kişiler bedensel hafıza yoluyla toplum içindeki cinsiyet ilişkilerinin nasıl kurgulandığının ve anlamlandırıldığının bir göstergesi olarak değerlendirilir.

Cemlerde on iki hizmetten birini dul kadınlar üstlenemezler. Cemde on iki hizmetin görev dağılımı toplumsal cinsiyet rol dağılımında göstergesidir. Bekçi, gözcü, iznikçi,

²⁴⁷ Üçer, 359.

²⁴⁸ Seyit Derviş Tur, *Erkânname*, Can Yayınları, İstanbul 2012, 546-549.

²⁴⁹ Fatma Ahsen Turan, “Şaman Ritüellerinden Alevi Semahlarına Esrarlı Yolculuk”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, sayı: 56, 2010, 159.

²⁵⁰ Korkmaz, *Ansiklopedik Alevilik Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*, 229.

peykçi gibi hizmetleri erkekler üstlenirken kadına düşen görevler süpürgeci, lokmacı, saki hizmetleridir.

Süpürgecinin görevi meydanı süpürmek ile ruhu temizleme ve arındırma manası taşısa da nefsin temizlemesi ve meydanın temizlenmesi hizmetinin kadınlara verilmesi, kadının günlük hayat içerisinde yaptığı süpürme ve temizleme işinin kadınlara ait bir iş olduğunun algısını destekler niteliktedir.²⁵¹

Gözcü cem süresince görevi gereği ayakta bekler. Gözcü dışında hizmet sahibi kişiler kendi görevi sırası geldiğinde ayağa kalkar ve dedenin duasını almak için “dara dururlar”. Her duaz’ı imam²⁵² okunurken erkekler kalkmasa da hizmete saygıdan dolayı kadınlar ayağa kalkarlar. Hizmete saygının sadece kadınlar tarafından gösterilmesi cinsiyet ayrımının olmadığı söylemini sorgulanmasına sebep olur. Cemdeki görevlerin çoğu erkekler tarafından ifa edilmektedir.²⁵³

İç halkanın tarikat abdestini alması için ibriktar ve yardımcısı görevlidir. İbriktarın su erkek tarafından cem erenlerinin parmaklarını yıkaması için su tutar. İbriktarın yanında el suyunu getiren ve ibriktarın yanında havluyu tutan kişi kadındır.²⁵⁴ Duaz okumak ve semaha çıkmakta kadın tarafından yapılmaktadır.²⁵⁵ Kadınlara zakirlik, rehberlik, çerağcı ve pervaneci görevi verilse de genellikle erkekler tarafından yapılmaktadır. Dede vefat ettiğinde yerini bir erkek almaktadır.²⁵⁶

Cemde lokma işini de kadınlar yerine getirir. Lokma olarak dağıtılan yiyecekler çoğu zaman kadınlar getirir ve dedeye duası okutulur. Cem sırasında lokmaların paylaşılması da yine kadınlara aittir. Pişirilen lokmadan ve ibadet yerindeki kurbandan genellikle erkek sorumludur. Lokmacının yardımcıları kadındır. Kurbanı kesme ve büyük parçalara ayırma görevi erkeğe aittir. Ancak kurbanın sunulmayacak kötü kısımlarını ayıklamak, temizlemek ve eti küçük parçalara ayırmak işi kadınlara aittir.²⁵⁷

²⁵¹ Yüksel, 61.

²⁵² Duaz-ı İmam ise on iki imamlarının adının anıldığı şiirlerdir.

²⁵³ Vorhoff, 258; Bahadır, *Alevi ve Sünni Tekkelerinde Kadın Dervişler*, 215.

²⁵⁴ Yüksel, 62.

²⁵⁵ Yıldız, *Anadolu Aleviliği*, 174.

²⁵⁶ Vorhoff, 258; Hüseyin Bal, *Alevi-Bektaşî Köylerinde Toplumsal Kurumlar: Burdur ve Isparta'nın İki Alevi Köyünde Yapılmış Köy Araştırması*, Ant Yayınları, İstanbul 1997, 265.

²⁵⁷ Yüksel, 62.

Cemde sofranın hazırlanması ve bulaşıkların yıkanması gibi işleri de kadın yapabilir. Semah ritüeli sırasında kadın ve erkeklerin hareketine toplum içindeki cinsiyet konumlandırmasını hatırlatır şekildedir. Kadınlar semahı icra ederken erkeklerin ve kendilerinin etrafında dönerken erkekler bulundukları yerde kollarını iki yana açarak, kadınları korur bir şekilde ve sağ ayaklarını sertçe yere vurarak erkeksi yönlerini göstermek istercesine dönerler.²⁵⁸

Gözcü hizmetinin genellikle bir erkek tarafından ifa edilir. Gözcü cemin düzenini sağlarken gösterdiği tavırlar da toplum içindeki kadın-erkek konumlandırmasının tezahürü niteliğindedir. Gözcü düzeni sağlarken genellikle uyarılan kadın ve çocuklardır. Cem süresince gözcü “gerçeğe hû bacılar” lafzını kullanır.²⁵⁹

On iki hizmetteki görev dağılımının cinsiyetler arası hiyerarşiyi yansıttığı düşünülür. Cemde erkekler yönetici, dini bilginin taşıyıcı ve uygulayıcıları iken, kadınlar ibadetin sadece katılımcılarıdır. Yüksel’e göre kadınların dini bilgisi olsa da bu bilgiyi kullanma imkanları sınırlıdır. Yüksel, kadınların bilen özneler olduğu şeklinde değerlendirmiştir.²⁶⁰

Uludağ’a göre ceme yönelik ayrımcı zihniyetin eleştirilmesi gerekir. Bektaşîlik inancında diğer inançlara kıyasla kadına daha çok değer verildiği sıkça ifade edilir. Ama uygulamada bunu göremeyiz. Kadın tarikatta, erkeklerden sonra meydana girer ve onların arkasındaki ikinci halkada oturur. Erkekler önde, kadınlar arkada cem ayini icra edilir. Bunun yanında kadın Bektaşîliğe girebilmek için öncelikle kocasından veya velisinden ki velisi babadır, izin alması veya kadının iş göremez halde olması gerekir. Bektaşîlerde kadınlar derviş, baba veya dede-baba olamaz. Tarikatın lideri erkektir. Uludağ, hakiki Bektaşîlikte kadının erkeği hiçbir manada farkı olmadığını dile getirir ve bu tarikatın kadın eşitliği hususunda diğer tarikatlardan bir farkı olmadığını ifade eder.²⁶¹

Bir diğer eleştiri de Vorhoff’tan gelmektedir. Ona göre Alevîlik inancında kadına verilen değer yüksek olduğunun ve kadın-erkek eşitliğinin ve kadının kutsallığının özellikle belirtilmesine rağmen aslında bu düşünceler doğruyu yansıtmamaktadır. Vorhoff dini ritüellerde kadının hiyerarşik sistemde ilerlemesine müsaade etmeyen bir düzen olduğunu, bu sebeple dini ritüellerde kadına kutsallık atfeden söylemlerin

²⁵⁸ Yüksel, 62.

²⁵⁹ Yüksel, 62.

²⁶⁰ Yüksel, 62.

²⁶¹ Süleyman Uludağ, *Sufi Gözüyle Kadın*, İnsan Yayınları, İstanbul 1998, 115.

gerçekliği göz ardı ettiğini dile getirir. Ona göre cemlerde iş bölümü kadın-erkek ayrımını açık bir şekilde gözler önüne sermektedir. İş bölümünde kadının payına düşen günlük hayattaki işlerinin benzeri olan aşçı, süpürgeci ya da lokmacılıktır. Cemin ileri gelenlerinden zakirlik veya rehberlik gibi bir görevi yoktur. Dedenin koltuğuna vefat ettiğinde yine bir erkek oturur. Vorhoff, bazı istisnai örneklerin geneli ve gerçeği yansıtmadığını ve geçici durumlar olduğunu söylemektedir.²⁶²

Cinsiyetler arası hiyerarşik ilişkiyi kabul eden Çamuroğlu bunun yanında bu hiyerarşik ilişkinin çok derin bir boyutunun olmadığını savunmaktadır. Çamuroğlu, Heterodoks akımların etkisiyle ortaya çıkan edebi eserlerde “babalık” kavramının kadından ziyade erkeği kastetmesi kadın-erkek arası ilişkilerinin tezahürüdür. Bunun yanında heterodoks dervişler kadın-erkek arasındaki hiyerarşiyi azaltmaya çalışmışlardır. Kadıncık ana Alevilikte önde gelen şahsiyetlerden, Bektaşilerde ise ikinci önemli isimdir.²⁶³

“Cemde kadın-erkek yoktur, can vardır” söyleminin gerçekliğe ışık tutmadığı, aslında bunun eşitsizliğin üstünü örten bir kabul olduğu ifade edilir. Bu kabule göre çoğu ana ya da bacı “Cemde karı gişi (kişi) olmaz. Cem, bir ağız bir nefestir.” diyerek dedelik kurumunun erkekler arasında paylaşılan (oğullar ve erkek kardeşler) bir iktidar mekanizmasına dönüşmüştür.²⁶⁴

Yüksel’e göre dedenin ‘cemde kadın-erkek yoktur’ deyişi gerçeği yansıtmamaktadır. Dede, kendisinin bulunduğu cemde eşine veya bacılara cemi yürütmesini teklif etmez. Böyle bir durumla karşılaşılmamıştır. Dede bu teklifte bulunsaydı kadın bilgi taşıyıcı konumuna gelirdi. Kadın-erkek eşitliği söylemi güçlenebilirdi.²⁶⁵ Ancak günümüzde kentleşme ile birlikte bu kalıplar kırılmıştır. Artık Cem ayinlerini yöneten kadınlara daha çok rastlanmak imkan dahilindedir.

²⁶² Vorhoff, 251-264.

²⁶³ Okan, *Alevilikte Kadın Erkek Eşitliği Söylemine Eleştirel Bir Yaklaşım*, “Antropoloji”, (28), Tarih:2014), 37.

²⁶⁴ Okan, *Canların Cinsiyeti*, 134.

²⁶⁵ Yüksel, 56.

SONUÇ

Kadının kimliği, farklı zaman, mekân ve milletlerde çeşitli şekillerde hayat bulmuştur. Kadınlık ve erkeklik rolleri günlük ve dini hayatın iktidar güçlerinin yansımasıdır.

Anadolu Alevîliğinde kadın algısı ve kadın-erkek eşitliği söylemi son zamanlarda kadın haklarının ön plana çıkmasıyla daha çok gündeme gelmektedir. Kadın-erkek eşittir söylemi araştırmacılar arasında ayrılıklara sebep olmuştur. Bir taraf bu söylemi desteklerken, diğer taraf bu söylemin gerçeği yansıtmadığını öne sürmektedir.

Kadın-erkek eşittir, cinsiyet ayrımı yoktur ve can vardır gibi düsturlar Alevîliğin esasları mahiyetindedir. Alevîlerin tarih boyunca yaşamın her alanında kadın-erkek birlikte olmaları inançlarının uygulanışını da etkilemiştir. Kadın-erkek birlikte yapılan ayinler, kadın-erkek arasında kaç-göç olayının olmaması, ayinlerde kadın-erkek birlikte yapılan ritüeller, tek eşlilik vb. unsurlar Alevîlikte eşitlik söyleminin doğmasına zemin hazırlamıştır.

Alevîlikte kadına verilen değer araştırmacılar tarafından İslamiyet öncesi Türklerin geleneklerinin devamı şeklinde yorumlanmıştır. Türklerde kadın hayatın her alanına bilfiil katılmıştır. Kadın savaşçı, ev hanımı, hatun, çiftçi, anne gibi çeşitli vasıflara sahiptir. Eski Türk destanları bize kadınların konumu hakkında ışık tutmaktadır. Eski dönemlerde kadına değer verilmediği, kız çocuklarının uğursuz sayıldığı ve diri diri gömüldükleri toplumlar göz önüne alındığında Bamsı Beyrek Destanı'nda beylerin bir kız çocuğu için dua etmesi dikkat çekici bir örnektir. Türk hakanlarının eşlerine karşı tavırları, onlarla istişare etmeleri, yönetimde hakları bulunması da bunun emsallerindendir. Eski Türklerde kadın ve erkek hep yan yanadır ve dini ayinlerde kadın erkek bir arada olması bundan kaynaklıdır.

Alevî kadınının sosyal yaşamda söz sahibi olduğu görülmektedir. Kadının, Hz. Fatıma kaynaklı bir saygınlığı vardır. 'Kadın- erkeğin eşidir, birbirlerinden eksikleri yoktur, birbirlerinin tamamlayıcısıdır' anlayışı mevcuttur. Bu anlayışın tezahürü olarak Alevî kadınlarının eğitim seviyeleri örnek verilebilir. Alevîlerde kız-erkek çocuk, kadın ve erkekte ayırım olmadığı gibi birbirinden ayırt edilmez. Bu nedenle kız çocukları da erkekler kadar eğitim görmektedir. Kırsal kesimde okuma seviyesi daha düşük olsa da günümüz şartları ile eğitimde ilerleme kat edilmiştir. Bunun yanında yapılan bazı alan

araştırmalarında eğitim konusunda kadınla erkeğin aynı olmadığı ve kız çocukların bağ bahçe işleri ile ilgilenmesi için okutulmadığı ileri sürülmektedir.

Alevilikte önemli kurumlardan bir sayılan musahiplik Kurumu kadın eşitliği konusunda eleştirilen uygulamalardan biri olmuştur. Musahiplik, iki ailenin bir ömür bütün sevinç ve sıkıntılara ortak olmasıdır. Burada aile seçimi gibi önemli bir kararın sadece erkekler tarafından alınması kadın-erkek eşitliği söylemine gölge düşürmektedir.

Alevilikte kadının miras hakkını erkekle eşit bir şekilde alması eşitlik söylemini güçlendiren uygulamalardandır. İslam dairesinde kadının miras hakkı üçte bir iken Alevilikte eşit olması kadına gösterilen saygının göstergesi kabul edilmiştir. Kadının miras uygulamasında eşit hakkı vardır. Ancak bazı alan araştırmalarında kadınların genellikle erkek kardeş ve baba tarafından bir miktar para/mal ile razı edilerek bu haklarından vazgeçmelerinin sağlandığı ileri sürülmektedir.

Alevilik inancında tek eşlilik esas alınmış ve boşanma yasaklanmıştır. Tek eşlilik kadının üstüne bir eş alınamaması kadın haklarını koruyan uygulamalardandır. Kadının evlilik öncesi erkek arkadaş edinmesi toplum nazarında ayıp karşılanmaz, eşini kendi seçebilir. Kadının kararı ve tercihi önemlidir. Kendisi ile alakalı konularda karar alabilme özgürlüğü kadının erkek kadar eşit olduğunun göstergelerindedir. Yapılan bazı araştırmalar ise kadının eşini seçmede özgür olmadığını, velisinin söz sahibi olduğu yönünde değerlendirmelerin olduğunu göstermektedir.

Alevilikte zina büyük suçlardan biridir ve düşkünlük sebebidir. Kadını aldatma gibi bir durum söz konusu olamaz. Boşanmanın yasak olması da kadına verilen önemi sonucu ortaya çıkan uygulamalardan olduğu savunulmaktadır. Araştırmacılar erkeğin kadını istediği zaman ve keyfi bir şekilde boşayamaması, kadını bir mal olarak görmemesini sağlamayı amaçlamaktadır. Ayrıca boşanmanın yasak olduğunu ve boşanma gerçekleştiği durumda kişinin düşkün sayılacağını öğrenmesini sağlamaktadır. Ancak boşanmanın yasak olması, kadını korumayı amaçlarken aynı zamanda kadının boşanmayı isteyecek taraf olabileceğinin göz ardı edildiği şeklinde anlaşılabilir. Aynı şekilde tek eşlilik esas olduğu halde çocuğun olmaması veya erkek çocuğun olmaması durumlarda eşin evlenebilmesi kadını incitecek bir durum olarak değerlendirilebilir.

Kadının dini hayatta aktif olması kadınların derviş olabilmesi, kadın-erkek ayinlerin yapılması cinsiyet eşitliğinin göstergeleri kabul edilmektedir. Genel olarak

toplum düzeninde görülmeyen kadının dini lider olması ve kadın-erkek birlikte icra edilen ayinler Alevîlikte kadın-erkek eşitliği söyleminin ortaya çıkmasının en önemli argümanlarından. Buna karşın bazı eleştiriler kadın dervişlerin nadir olduğu ve cemde yapılan on iki hizmette kadınların yardımcı rolünde olduğu ve cemin oturma düzeninde yine eşitliği yansıtmadığı üzerinedir. Cemde kadınların yaptığı hizmetlerin günlük hayattaki rolüyle paralel olduğu ve kadına süpürgeci, aşçı, lokmacı gibi görevlerin verildiği ileri sürülmüştür. Cemin oturma düzeninde kadının arka planda kalması yine eşitlik söylemine yöneltilen eleştirilerden biridir. Yine Cemde önemli kişilerin erkeklerden oluşması sorgulanan uygulamalardandır.

Kadın-erkek yapılan ayinler bazı iftiralara maruz kalmıştır. Mum söndürme iftirası Alevîlere atılan ve kadını değersizleştiren ağır ithamlardandır. Cem ayini sonrası mumların söndürülmesi ve ana-bacı birlikte olunduğunun gerçeği yansıtmadığı şeklinde değerlendirilebilir. Alevîlikte genel kabul olarak zina düşkünlük sebebi kabul edilirken böyle bir uygulamanın varlığını düşünmek imkan dahilinde değildir. Alevîlerin kapalı toplum yapısına sahip olmasından dolayı böyle bir iftiranın muhatabı olduklarını söylenebilir.

Eşitlik söylemi farklı bakış açıları çerçevesinde değerlendirildiği için görüşler arasında ayrılıklar ortaya çıkmıştır. Alevî yazarların, Alevî kadınının hürlüğü ve eşitliği ile ilgili sunduğu manifestoları yine bazı Alevî yazarlar ve bazı araştırmacılar tarafından eleştirilmiştir. Alevîlik inancında kadın-erkek eşitliği söylemi son dönemlerde modernleşme ile birlikte daha sık gündeme gelmeye başlamıştır. Alevî kadınıyla ilgili yapılan çalışmaların çoğunluğu Alevîlik inancında kadın-erkek eşitliği olduğu üzerinedir. Bu çalışmalar Alevîlik inancında kadına ayrı bir değer verildiğini ileri sürmektedir. Kadın hakları son yüzyılda konuşulmaya başlanmışken Alevîler yüzyıllardır kadın haklarını korumuş ve saygı duymuşlardır algısını savını ileri sürmektedirler. Bazı araştırmacılar ve Alevî yazarlar ise kadın-erkek eşitliği söyleminin gerçeği yansıtmadığını ileri sürmüşlerdir. Teoride kalan bu söylem yaşam içinde birçok uygulamada kendini göstermediğini ifade etmişlerdir. Eşitsizlik söylemini savunan çalışmaların sayısının azlığı dikkat çekicidir. Okuyucunun daha sağlıklı bir karar ulaşabilmesi için bu alanda yapılacak alan araştırmalarının arttırılmasına ihtiyaç vardır. Yapılan çalışmalar ve ortaya çıkan görüşler bize yol gösterebilmesi için beraberinde soruları cevaplandırmamız gerekmektedir. Kadının eşitliği hangi ölçütler veya şartlarda değerlendirilmiştir? Kadının

eşitliğini savunanlar Sünnî İslam'ı baz alarak mı bu yorumda bulunmuştur? Karşıt görüşü savunanlar dinlerin konuya bakışını paranteze alarak meseleye sadece insan hakkı çerçevesinden mi bakmışlardır? Bu soruların her biri, sahip olunan dini/mezhebi ve ideolojik kabullere göre cevap bulmaktadır. Dolayısıyla da bu konuda net bir eşitlikçi söylemin varlığını kabul etmek oldukça zor gözükmetedir. En nihayetinde şunu söyleyebiliriz ki; Alevî düşüncesinde kadın-erkek varlığı teorik olarak cinsiyet farklılıkları üzerine değil, “insan olmak” üzerine kurulmuş olsa da dini hizmetler ve toplumsal kabuller bağlamında kadın-erkek eşitliği teoride kalmış, pratik hayatı daha çok mevcut şartlar şekillendirmiştir.

KAYNAKÇA

- Acar, Hasan, “Türk Kültür ve Devlet Geleneğinde Kadın”, *İnsan ve İnsan Dergisi*, 6(21), 2019, 395-411.
- Akkutay, Ülker, *İslâmiyet’ten Önce Türk Ailesi*, Türk Aile Ansiklopedisi, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1991.
- Aksoy, Mustafa, “Türk Kültüründe Alevilik”, *Sosyoloji Konferansları*, sayı: 24, 1993, 65-73, (Yayınlanma Tarihi 14 Eylül 2011).
- Aktaş, A. Osman, “Kırsal Kesimdeki Dönüşüm Sürecinde Alevî Aile Yapısında Meydana Gelen Değişmeler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 6(41), 2009, 65-114.
- Alevî İslam din Hizmetleri Başkanlığı, *Yol ve Sürekler (Erkanname)*, Cem Vakfı Yayınları, İstanbul 2016.
- Altınay, Ahmet Refik, *On Altıncı Asırda Osmanlı Devrinde Rafizîlik ve Bektaşilik*, La Kitap, İstanbul 1932.
- Arsal, S. Maksudi, *Türk Tarihi ve Hukuku*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul 1947.
- Bahadır, İbrahim, “Alevî- Bektaşî İnancına Göre Kadın”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 10(12), 2013, 13-28.
- _____, *Alevî ve Bektaşî Kadın Dervişler*, Su Yayınevi, İstanbul 2004.
- Bal, Hüseyin, *Alevî-Bektaşî Köylerinde Toplumsal Kurumlar: Burdur ve Isparta’nın İki Alevî Köyünde Yapılmış Köy Araştırması*, Ant Yayınları, İstanbul 1997.
- Banarlı, Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1977.
- Bardakçı, Cemal, *Alevilik-Ahilik Bektaşilik*, Postiga Yayınları, İstanbul 2012.
- Bardakçı, M. Necmettin, “Bir Tasavvuf Mektebi Olarak Bektaşilik”, *Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu I Bildiri Kitabı içinde*, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Isparta 2005.

- Baykara, Tuncer, *Türk Kültür Tarihine Bakışlar*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul 2001.
- Bayram, Mikail, *Fatma Bacı ve Bacıân-ı Rûm*, Nüve Kültür Merkezi Yayınları, Konya 2008.
- Benekay, Yahya, *Yaşayan Alevilik*, Varlık Yayınları, İstanbul 1967.
- Bozkurt, Fuat, *Aleviliğin Toplumsal Boyutları*, Tekin Yayınları, İstanbul 1993
- _____ *Çağdaşlaşma Sürecinde Alevilik*, Doğan Kitapçılık, İstanbul 2000.
- Ca'fer Sâdık, *Buyruk*, Ayyıldız Yayınları, Ankara 1994.
- Coşan, M. Esat, *Makalât-ı Hacı Bektaş-ı Velî*, (Sad. Hüseyin Özbay), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.
- Çatlı, Gökçen, *İstanbul ve Nevşehir'de Alevî-Sünnî Evliliğinin Antropolojik Açıdan İncelenmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008.
- Delaney, Carol, *Tohum ve Toprak*, (Çev.: Selda Somuncuoğlu, Aksu Bora), İletişim Yayınları, İstanbul 2012.
- Demirbilek, Melahat, "Alevî Kültüründe Çocuk", *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 18 (2), tarih: 2007, 65-76,
- Donuk, Abdulkadir, "Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türkler'de Âile", *Tarih Dergisi*, 33, 1982, 147-168
- Duran, Hamidiye, *Besmele Tefsiri (Şerh-i Besmele)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2007.
- Eberhard, D. Wolfram, *Çin'in Şimal Komşuları*, (Çev.: Nimet Uluğtuğ), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1996.
- Ebûlgazi Bahadır Han, *Şecere-i Terâkime*, (Haz.: Zuhâl Kargı Ölmez), Simurg Kitapçılık, İstanbul 1996.
- Edib Harâbî, *Edîb Harâbî Dîvânı*, (Ed.: Coşkun Kökel) Alevîlik Araştırmaları Dergisi Yayınları, Ankara 2012.
- Erdoğan, Aydın, *Kimlik mücadelesinde Alevilik*, Kırmızı Yayınları, İstanbul 2007.

- Ergin, Muharrem, *Orhun Abideleri*, Hisar Kültür Gönüllüleri, İstanbul 2003.
- Eröz, Mehmet, *Türkiye’de Alevîlik Bektaşîlik*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.
- Erseven, Cem, *Alevîler’de Semah*, Ekin Yayınları, Ankara 1990.
- Esin, Emel, *Türk Kültür Tarihi İç Asya’daki Erken Safhalar*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 1985.
- _____, “Semâ”, *Türk Edebiyatı Aylık Fikir ve Sanat Dergisi*, 3(36), 1974, 12-14.
- Eyüboğlu, İ. Zeki, *Bütün yönleriyle Bektaşîlik*, Der Yayınları, İstanbul 1990.
- Fırlı, E. Ruhi, *Türkiye’de Alevîlik ve Bektaşîlik*, Selçuk Yayınları, Konya 1996.
- Gökalp, Ziya, *Türk Ahlakı*, (Haz.: Yalçın Toker), Toker Yayınları, İstanbul 1989.
- _____, *Türkçülüğün Esasları*, Elips Kitapları, İstanbul 2016.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1979.
- _____, “Kızıl-Baş”, *MEB İslâm Ansiklopedisi VI*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1977, 789-795.
- Gülçiçek, A. Duran, “Hacı Bektaş Veli’nin Yaşam Felsefesi, İnanç ve Öğretisi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 9(41), 2003, 267-279.
- Gümüş, Nazlı, *Alevîlikte Kadın: Şahkulu Sultan Dergâhı’ndaki Kadınların Alevî Kadını Algılayışı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya 2011.
- Güngör, Özcan, *Günümüz Alevî/Bektaşî Kimliğine Dair Sosyolojik Bir Araştırma* (Beypazarı/Karaşar Yöresi Örneği), (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.
- _____, “Üst Kavramsallaştırma Olarak Alevilik: Akide ve İbadetler Açısından Alevilik Nusayrilik İlişkisi”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(1), 2017, 45-69.
- İbn Fadlân, *İbn Fadlân Seyahatnâmesi Tercümesi*, (Haz.: Ramazan Şeşen), Bedir Yayınevi, İstanbul 1975.

- İnan, Abdülkadir, *Türk Mitolojisinde ve Halk edebiyatında Kadın*, Makaleler ve İncelemeler, İstanbul 1987.
- İnan, Afet, *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1975.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Millî Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1998.
- Kaplan, Doğan, “Alevîlere Atılan ‘Mum Söndü’ İftirasının Kökenleri Üzerine”, *Hünkar Alevîlik-Bektaşilik Akademik Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 2014, 41-53.
- Kâtip Çelebi, *Mîzânü'l-Hakk fî İhtiyâri'l-Ahak*, MEB Yayınları, İstanbul 1993.
- Korkmaz, Esat, *Yorumlu İmam Cafer Buyruğu*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İzmir 2013.
- _____, *Ansiklopedik Alevîlik Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*, Ant Yayınları, İstanbul 1994.
- _____, *Anadolu Aleviliği, Felsefesi-İnancı-Öğretisi-Erkanı*, Berfin Yayınları, İstanbul 2008.
- Köprülü, M. Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, DİB Yayınları, Ankara 1981.
- Kutlu, Sönmez, *Mezhepler Tarihine Giriş*, Dem Yayınları, İstanbul 2013.
- _____, *Türklerin İslâmlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri*, TDV Yayınları, Ankara 2000.
- Menemencioğlu, Belkıs, “Bektaşî ve Alevî Kültüründe Kadın”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, sayı:60, 2011, 129-140.
- Noyan, Bedri, *Bektaşîlik Alevîlik Nedir?*, Ant/Can Yayınları, İstanbul 1995.
- Ocak, Ahmet Yaşar, “Alevî”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989.
- _____, “Babaîler İsyanından Kızılbaşlığa: Anadolu’da İslâm Heterodoksisinin Doğuş ve Gelişim Tarihine Kısa Bir Bakış”, *Belleten*, 14(239), 2000, 129-160.
- _____, *Türkler, Türkiye ve İslam*, İletişim Yayınları, İstanbul 1999.
- _____, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İletişim Yayınları, İstanbul 1996.
- Okan, Murat, *Türkiye’de Alevîlik*, İmge Kitabevi, Ankara 2004.
- Okan, Nimet, “Alevîlikte Kadın Erkek Eşitliği Söylemine Eleştirel Bir Yaklaşım”, *Antropoloji*, 2014, 27-42.
- _____, *Canların Cinsiyeti*, İletişim Yayınları, İstanbul 2016.

- Onay, İbrahim, “Eski Türk Toplumunda Aile Düzeni ve Bunun Dini, Siyasi Hayata Yansımaları”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 2012, 5(6), 347-357.
- Orhan, Muharrem Naci, “Alevîlikte Kadının Yeri”, <http://www.gercekilim.com/kadin.htm> (Erişim Tarihi: 10.03.2023-13.25).
- Orkun, H. Namık, *Eski Türk Yazıtları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1987.
- Ögel, Bahaeddin, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2001.
- _____, *Türk Mitolojisi I*, TTK Yayınevi, İstanbul 1971.
- Özcan, Hüseyin, “Anadolu Alevî Kültüründe Kadına Bakışın Temelleri” *Uluslararası Asya ve Afrika Çalışmaları Kongresi* (ICANAS 38), 2007 https://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/huseyin_ozcan_anadolu_Alevi_kulturu_kadina_bakis_temeller.pdf, (Erişim Tarihi: 08.04.2023-12.30).
- _____, “Asya Toplamlarını Etkileyen Alevî Bektaşî Kültüründe İnsanın Değeri”, I. *Uluslararası Asya Felsefe Derneği Sempozyumu*, İstanbul 2005, https://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/huseyin_ozcan_Alevi_bektasi_kulturu_asya_toplamlari.pdf, (Erişim Tarihi: 20.04.2023-16:15).
- _____, “*Tarihi, Kültürel, Folklorik ve Aktüel Boyutlarıyla Alevîlik*”, Abant Platformu’nda bildiri olarak sunulmuştur, İstanbul, 2007, https://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/huseyin_ozcan_sosyokulturel_boyutlariyla_Alevi_kulturu.pdf, Erişim Tarihi: 05.05.2023-20:20.
- Özmen, İsmail, *Alevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.
- Öztelli, Cahit, *Pir Sultan’ın Dostları*, Özgür Yayınları, İstanbul 1984.
- _____, *Pir Sultan Abdal*, Özgür Yayınları, İstanbul 2004.
- Öztürk, Yaşar Nuri, *Tarih Boyunca Bektaşilik*, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul 1990.
- Rasonryi, Lazslo, *Tarihte Türklük*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, İstanbul 1993.
- Rençber, Fevzi, *Adıyaman’da Alevîlik*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2012.

- _____. *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilikte Cem ve Cemevleri*, Şırnak Üniversitesi Yayınları, Şırnak 2018.
- Roux, J. Paul, *Türklerin Tarihi-Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2015.
- Rutherford, Jonathan, *Yuva Denilen Yer: Kimlik ve Farklılığın Kültürel Politikaları, Kimlik: Topluluk/Kültür/Farklılık*, (Çev.: İrem Sağlam), Sarmal Yayınevi, İstanbul 1998.
- Sarıkaya, Mehmet Saffet, *Anadolu Aleviliğinin Arka Planı*, Post Yayınevi, İstanbul 2016.
- Sevinç, Necdet, *Türklerde Kadın ve Aile*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul 2007.
- Seyman, Yaşar, "Alevî Öğretisinde ve Toplumsal Yaşamda Kadın", *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 10(32), 2004, 65-78.
- Savaş, Saim, *XVI. Asırda Anadolu'da Alevilik*, TTK Yayınları, Ankara 2013.
- Shankland, David, *Antropoloji ve Etnisite: Yeni Alevî Hareketinde Etnografyanın Yeri*, (ed.) Tord Olsson vd. (Çev.: Bilge Kurt Torun ve Hayati Torun), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.
- Subaşı, Hasan, "Aleviliğin Kadına Bakışıyla, Günümüz Alevilerinin Kadına Bakışı Aynı Değil", <https://www.alevihaberagi.com/396-aleviliginkadina-bakisiyla-gunumuz-alevilerinin-kadina-bakisi-ayni-degil.html>, (Erişim Tarihi: 05.05.2023).
- Şahin, Hanifi, *Şiilerin Gözüyle Sünnîler*, Mana Yayınları, İstanbul 2016.
- Şahin, Mehmet, "Alevî Geleneğinde Toplum ve Aile Kavramı", *KADER Kelam Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 2011, 263-284,.
- Şeşen, Ramazan, *İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, TTK Yayınları, Ankara 2001.
- Tellioğlu, İbrahim, "İslam Öncesi Türk Toplumunda Kadının Konumu Üzerine", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 55, 2016, 209-224.
- Temren, Belkis, "Bektaşî ve Alevî Kültüründe Kadın", *I. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, Ankara 1999.

Tur, Seyit Derviş, *Erkânname*, Can Yayınları, İstanbul 2012.

Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1969.

Turan, Fatma Ahsen, “Şaman Ritüellerinden Alevi Semahlarına Esrarlı Yolculuk”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, sayı: 56, 2010, 153-162.

Togan, Z. Velidi, *Oğuz Destanı (Reşideddin Oğuznâmesi, Tercüme ve Tahlili)*, Enderun Yayınları, İstanbul 1982.

Uçar, Ramazan, *Sosyolojik Açıdan Alevîlik-Bektâşîlik Abdal Musa Tekkesi Üzerine Bir Araştırma*, Andiç Yayınları, Ankara 2006.

Uludağ, Süleyman, *Sufi Gözüyle Kadın*, İnsan Yayınları, İstanbul 1998.

Ulusoy vd., Yılmaz, “Sivas Beydili Köyü İnanç Sistemi İçinde Kadın”, *İnsan Bilimleri Dergisi*, 2(2), 2013, 22-43.

Uzun, Mustafa, “Fatıma-Edebiyat” *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995.

Üçer, Cenksu, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2005.

Ünlüsoy, Kamile, “Alevî-Bektaşî Geleneğinde Kadına Bakış Denemesi”, *E-Malakat-Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 2(2), s.s. 55-90, 2009.

Üzüm, İlyas, *Alevîlik*, İSAM Yayınları, Ankara 2017.

_____ *Günümüz Alevîliği*, İsam Yayınları, Ankara, 1997.

Vorhoff, Karin, “Söylemde ve Hayatta Alevî Kadınına Kısa Bir Bakış”, *Tarihî ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye’de Alevîler, Bektaşîler, Nusayrîler Sempozyumu*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1999.

Witteck, Paul, *Menteşe Beyliği: 13-15 İnci Asırda Garbi Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik*, TTK Yayınları, Ankara 1986.

Yaman, Ali *Alevîlik Nedir?*, Şahkulu Sultan Külliyesi Hilmi Dede Baba Araştırma Eğitim Ve Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul 1998.

Yaman, Mehmet, *Alevîlik, İnanç-Edeb-Erkân*, Demos Yayınları, İstanbul 2011.

_____ *Alevîlik*, Ufuk Yayıncılık, İstanbul 1994.

_____ *Alevîlik'te Cem*, Cem Yayınları, İzmir 2012.

Yazıcı, Mehmet, *Alevîliği Anlamanın İmkânı: Alevî Değişlerinin ve Gülbanklarının Kavalcık Köyü Örneğinde Sosyolojik Analizi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2011.

Yıldız, Harun-Bulut, H. İbrahim, *Alevîlik-Bektaşilik*, Bilimsel Araştırma Yayınları, Ankara 2001.

_____ *Anadolu Alevîliği*, Araştırma Yayınları, Ankara 2004.

_____ “DİA, Ankara 2020, ek-1, 353-354.

Yolcu, Mehmet Ali, “Bacılar ve Kardeşler: Toplumsal Yapı ve Söylem Açısından Alevî Ataerkilliği”, *Motif Vakfı Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu*, Çanakkale 2018.

Yörükan, Y. Ziya, *Anadolu'da Alevîler ve Tahtacılar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.

Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, (Çev.: Reşit Rahmeti Arat), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1959.

Yüksel, Emine, *Alevî-Bektaşî Kültüründe Yaratılış Anlatıları ve Toplumsal Cinsiyet İlişkileri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2016.

Yüner, Recep, “Anadolu Alevîlerinin Toplumsal ve Dinî Yaşamlarında Kadının Yeri”, *Turkish Studies-Comparative Religious Studies*, 15(3), 2020, 461-477.

Zelyut, Rıza, *Öz Kaynaklarına Göre Alevîlik*, Yön Yayıncılık, İstanbul 1992.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Hatice SULAKOĞLU
Doğum Yeri ve Tarihi	
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	
Y. Lisans Öğrenimi	
Bildiği Yabancı Diller	
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	
Tarih	